

29/5

tidskrift för
RÄTTSSOCIIOLOGI

Victor A. Pestoff
Organisationernas medverkan och förhandlingar
i svensk konsumentpolitik

Joel F. Handler
What is Welfare Policy?

Reza Banakar
The Dilemma of Law: An Examination of Controversial Judicial
Decisions in Ethno-Culturally Based Legal Disputes

Christer Blomgren
Forskningsseminarium om arbetsrätt

REDAKTÖR
Antoinette Hetzler

ANSVARIG UTGIVARE
Per Stjernquist

REDAKTIONSRÅD
Bengt Abrahamsson, Stockholm
Agnete Weis Bentzon, København
Jørgen Dalberg-Larsen, Århus
Göran Grosskopf, Lund
Ulf Himmelstrand, Uppsala
Thomas Mathiesen, Oslo
Carl-Martin Roos, Stockholm
Åke Saldeen, Uppsala
Göran Skogh, Lund

REDAKTIONSSEKRETERARE
Kjell E. Eriksson

ADRESS
Bredgatan 4, S-222 21 Lund. Tel 046-10 88 10

PRENUMERATION
Pris per volym om fyra häften; för enskilda SEK 120:-,
för institutioner, bibliotek etc SEK 160:-. Inbetalas på postgiro
6 96 88-0, Tidskrift för rättsociologi

LÖSNUMMER
SEK 50:- inkl. moms (dubbelnummer SEK 75:-)

ANNONSERING
Annonspriser meddelas av redaktionssekreteraren,
tel 046-10 88 10

PRODUKTION
Produktion Infografen Desktop, Lund
Tryck Wallin & Dalholm Boktryckeri AB, Lund 1990

COPYRIGHT
© Tidskrift för rättsociologi samt resp. artikelförfattare

TIDSKRIFTEN UTGES MED STÖD FRÅN
HUMANISTISK-SAMHÄLLSVETENSKAPLIGA FORSKNINGSRÅDET

p 0
s1421

Innehåll

Inledning	155
Organisationernas medverkan och förhandlingar i svensk konsumentpolitik <i>Victor A. Pestoff</i>	159
What is Welfare Policy? <i>Joel F. Handler</i>	205
The Dilemma of Law: An Examination of Controversial Judicial Decisions in Ethno-Culturally Based Legal Disputes <i>Reza Banakar</i>	225
Forskningsseminarium om arbetsrätt <i>Christer Blomgren</i>	251
Recensioner	
Anthony Giddens: <i>Sociology</i>	263
Aster Akalu: <i>The Nuer View of Biological Life</i>	267
Sørensen & Fivelsdal (red): <i>Fra Marx til Habermas</i>	270
Nielsen & Pedersen (red): <i>Forhandlingsøkonomi i Norden</i>	279
Klaudi Klausen & Hviid Nielsen (red): <i>Stat & marked</i>	289
Aktuell information	293
Index: <i>Tidskrift för rättssociologi 1983-1989</i>	297

Inledning

Fler och fler proklamerar allt oftare den svenska modellens undergång. Orden "systemfel" och "systemsifte" haglar på debattsidorerna; nyhetsmedia rapporterar med braskande rubriker om dysfunktioner inom den offentliga sektorn och missbruk av sociala förmåner; i stora annonser i dagspressen ges intrycket att Sverige hamnat långt efter i den ekonomiska utvecklingen. I allt detta har den oberoende vetenskapen varit påtagligt tyst, eller i alla händelser inte givits samma utrymme som de ideologiska angreppen på den svenska välfärdsmodellen.

Men ryktet om dess hädanfärd är, som man säger, överdrivet, för läser man tidningarna riktigt noggrant kan man t ex hitta en liten notis om att hela debatten om fusk med och missbruk av sjukförsäkringen byggde på felaktiga premisser, nämligen en journalists feltolkning av statistiskt material. På *Aftonbladets* sida 3 visar Walter Korpi att Sveriges ekonomiska utveckling på intet sätt avviker från den i jämförbara länder; de uppgifter som framkommit om katastrofalt låg tillväxt är resultatet av statistiska manipulationer. En föga uppmärksammas forskningsrapport om det svenska välfärdssystemet i förhållande till de övriga nordiska ländernas, *Paradise Lost?* av Staffan Marklund, kan konstatera att svensk välfärd är fast förankrad, välmående och effektiv.

Vetenskapen har en viktig uppgift när det gäller att finna empiriskt grundade korrektiv till hetsiga, ideologiskt grundade utfall för eller emot olika aspekter av samhällsutvecklingen. Vi har ambitionen att i

Tidskrift för rättssociologi förmedla forskningsrön som fyller en sådan funktion, och i detta dubbelnummer är det väl Victor Pestoffs artikel om svensk konsumentpolitik som når längst när det gäller att uppfylla denna ambition.

Pestoff visar i sin studie på vissa centrala element för den moderna svenska välfärdsmodellens funktionssätt, med dess integration av ekonomisk politik och socialpolitik. Han tar fasta på förhandling inom det konsumentpolitiska området, och demonstrerar hur staten genom inrättandet av fora för förhandlingar mellan icke-statliga organisationer som representerar konsumentintresset – t ex fackföreningar, den kooperativa rörelsen – och producentorganisationer lyckats kompensera för avsaknaden av en fristående konsumentrörelse i Sverige. Han visar därmed att ett aktivistiskt förhållningssätt från statens sida skapar styrningsmedel som effektivt allokera knappa resurser och vidmakthåller samhällsfreden. Och nu, när världen – och vi med den, börjar förstå de styrningsmedel som är själva motorn i den svenska välfärdsmodellen, nu reses kraven på att den ska raseras.

Pestoff ser ett sådant hot framför allt från två håll. Dels från organiserat arbetsgivarhåll och från moderat och folkpartihåll. Dels från EG, med dess krav på harmonisering av alla lagar som styr handeln. Lagar kan, som vi vet, vara ett mycket trubbigt styrningsinstrument. Samhällen som utvecklats förbi – eller aldrig hamnat i – ett överberoende av rättsliga styrningsmedel kan komma att finna sig i den paradoxala situationen att det som betraktats som utveckling plötsligt blir ett nationellt handikapp tills dess att omvärlden har kommit ikapp.

Ramesh Mishra har nyligen släppt uppföljaren till sin *The Welfare State in Crisis* (1984). I *The Welfare State in Capitalist Society* (1990) – som varmt rekommenderas till läsning – konstaterar han bl a att begreppet välfärdsstat inte är utbytbar mot socialpolitik. Välfärdsstat har enligt Mishra en helt unik betydelse. Den distinktionen bör man ha i minnet vid läsningen av Joel Handlers artikel "What is Welfare Policy?" Handler, juristprofessor vid UCLA, skriver nämligen om "welfare" utifrån den specifika amerikanska erfarenheten. Amerikansk "welfare" är liktydigt med svensk socialhjälp enligt en pre-Socialtjänstlagdefinition. Handlers kritiska analys av denna speciellt amerikanska form av välfärdspolitik visar att "welfare policy" är samspelet mellan symbolproduktion av dominerande samhälleliga värden och statlig reglering i syfte att tillfredsställa

strukturella krav. Han definierar dessutom ett antal faktorer som påverkar genomförandeledet och ger upphov till empiriskt mätbar diskriminering i distributionen av hjälpen.

För många människor är rätten, eller lagen, synonymt med Brottsbalken; en tjuv inför domstol. Den som bryter mot lagen ska straffas. Men i det moderna samhället har den traditionella kulturella homogeniteten fått ge vika för kulturell mångfald, och gamla föreställningar sätts på prov. Är en "invandrare" i lika grad ansvarig för en brottslig handling i Sverige som en svensk, fast han har en ibland dramatiskt annorlunda kulturell referensram för sitt agerande? "Ta seden dit man kommer" är ett ordspråk som understryker vikten av en universell princip i situationer där kulturkrockar annars skulle kunna bli svårlösta problem.

Kulturkrock innebär oftast också kommunikationsproblem; hur agerar en åtalad i en rättssal där ingen talar hans språk? Och kan en tolk förmedla de nyanser som kan vara av avgörande betydelse för hur den brottsliga handlingen ska bedömas, och bestraffas? Reza Banakar diskuterar i sin artikel vad som kan göras för att förbättra kommunikationen i rättssalen, vid sidan av den instrumentella rationaliteten där rätten är en institution vars funktion enligt funktionalistisk teori är att förstärka den kulturella homogeniteten.

Reformerna inom arbetslivet på arbetsrättens område är en viktig del av den svenska välfärdstrategin. Detta reflekteras till dels i satsningen på arbetsmiljöforskning och arbetsrättslig forskning. ARFO-gruppen inom Arbetsmiljöfonden samlar Amfo-finansierad forskning och stimulerar till ytterligare insatser.

Christer Blomgren, frilansjournalist från Lund, hade inbjudits för att dokumentera ARFO-gruppens forskarseminarium om arbetsrätt i november månad 1989. På seminariet presenterades ett halvdussin projekt i olika stadier av färdigställande, och speciellt förberedda opponenter avgav kritiska synpunkter och en fruktblar diskussion utvecklades. Som de närvarande kan konstatera har Blomgren lyckats fånga såväl de bärande argumenten som den allmänna tonen under seminariet.

Vi har i detta nummer också en ovanligt fyllig recensionsavdelning, där ett antal aktuella titlar inom rättssociologi och närallgande områden recenseras.

Årgång 1990 av *Tidskrift för rättssociologi* kommer ut som en samlad volym på drygt 300 sidor. Den ska förhoppningsvis ligga klar före årsskiftet.

*Organisationernas medverkan och förhandlingar i svensk konsumentpolitik**

Victor A. Pestoff

Statsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet

1 Inledning

Konsumentskydd är en integrerad men sällan framträdande del av den ekonomiska politiken och socialpolitiken i moderna välfärdsstater. Termen "konsumentskydd" syftar på att köpare och/eller användare av varor och tjänster avsedda för hushållen ska skyddas mot fysiska eller ekonomiska nackdelar eller skador.¹ Konsumentskydd är något samhällsligt gott och, enligt Lane, inte tillgängligt i socialt optimal utsträckning om inte staten ingriper.² Konsumentskydd har då och då förts upp på den allmänna politiska dagordningen i många utvecklade industriländer. Men om man jämför Storbritannien med Förenta staterna, ser man att frågan bara kommer upp om politikerna vill det.³ Konsumentrörelserna i dessa båda länder är oförmögna att permanent få upp konsumentfrågorna på dagordningen.⁴ Rose hävdar att konsumentfrågorna har likartad status i Norge och Sverige.⁵

Offentliga åtgärder till förmån för konsumenterna återspeglar icke desto mindre skilda historiska traditioner, nationella metoder och na-

* Uppsats framlagd vid symposiet Förhandlingsekonomi i Norden, i Oslo 18-19 maj 1988. Reviderad version som ingår i boken *Nordisk förhandlingsekonomi: makt på spel* Köbenhavn: DJØF; Oslo: Tanum; Stockholm: Norstedts

tionella sätt att utforma politik. Studier av socialpolitik visar också upp stora variationer mellan välfärdsstater. Vissa stater har mycket bredare täckning och mycket mera utmejslade sociala program än andra. Stora skillnader i social välfärd har karakteriserats med termerna "institutionell" och "marginell".⁶ Institutionella välfärdsstater tillhandahåller vidsträckta och allomfattande sociala tjänster, medan övriga system bara ger begränsad service åt "behövande" grupper i samhället.⁷ Liknande slutsatser kan man dra beträffande det ömsesidiga beroendet mellan industripolitik, arbetsmarknadspolitik, inkomstpolic och socialpolitik för de åtta länder som har studerats av Wilensky och Turner.⁸ Officiellt konsumentskydd varierar också avsevärt mellan samhällena på ett sätt som återspeglar distinktionen mellan "institutionell" och "marginell". Den roll som spelas av icke-statliga organisationer och förhandlingar mellan organiserade konsumenter och producenter är en del av dessa variationer.

I vissa länder försöker konsumentskyddet sålunda förbättra marknadens sätt att fungera genom lagstiftning som är avsedd att få bort farliga produkter, falsk marknadsföring, trustar och karteller osv. Konsumentorganisationerna kan spela en aktiv roll via sådan lagstiftning, men endast en mindre andel av deras förslag förverkligas.⁹ Dessutom är det sällan de får officiell status eller någon ledande roll i de olika skedena fram till dess en politik är formulerad i sådana länder. Häri liknar konsumentskyddet försörjningen med sociala tjänster i det som Korpi klassificerar som marginella välfärdsstater eller det som Wilensky och Turner kallar minst korporatistiska stater.^{10 11}

Andra länder går mycket längre i att skydda konsumenterna. Marginella eller godtyckliga justeringar av marknadsmekanismerna anses där inadekvata. Man söker etablera ett bredare och mera mångfasetterat skydd. I dessa samhällen kan icke-statliga eller icke vinstinriktade organisationer få offentligt erkännande som "konsumentorganisationer". Under sådana omständigheter förefaller det naturligt att integrera dessa icke-statliga organisationer i den officiella konsumentpolitiken genom att ge dem tillträde till och inflytande över de olika skedena fram till att en konsumentpolitik har utformats. Vissa länder går rent av så långt att de uppmuntrar ett organiserat alternativ till oinskränkta marknadskrafter, dvs som ett slags motverkande kraft. Här betraktas konsumentorganisationer som tänkbara samsalspartner för organiserade affärsintressen medan politiken utformas, snarare än som enbart maktlösa påtryckningsgrupper. Dessa organisationer går in i officiellt sanktionerade och direkta förhandling-

ar med producenterna om priser och om mängd av och kvalitet på varor och tjänster. Den "naturliga" skärningspunkten mellan tillgång och efterfrågan kompletteras av förhandlingar mellan producenter och konsumenter som en metod för beslutsfattande. Under sådana förhållanden blir det tänkbart att analysera deras relationer i termer som hör ihop med begreppet "förhandlingsekonomi".

Sådana institutionella svar på marknadens tillkortakommanden och kraven på konsumentskydd har något gemensamt med det institutionella tillhandahållandet av sociala tjänster, medan större förlitan på marknadskrafterna förknippas med marginella välfärdsstater. Sålunda förefaller vissa länder göra systematiska snarare än godtyckliga val avseende hur allmänna nyttigheter ska tillhandahållas, t ex sociala tjänster, konsumentskydd, institutionaliserade relationer på arbetsmarknaden osv.

Ett syfte med den här uppsatsen är att utforska hur besläktad den svenska konsumentpolitiken är med andra områden i socialpolitiken; detta ska ske genom att jag undersöker den roll som i Sverige ges icke-statliga organisationer i konsumentpolitiken och i de förhandlingar som på en lång rad områden äger rum mellan organiserade konsumenter och producenter. Men föga står att vinna på att jag upprepar rönen från andra områden som har studerats i forskningen om välfärdsstater, så jag koncentrerar mig främst på konsumentpolitiken, som är ett område som ännu inte har rönt lika stor uppmärksamhet som sociala tjänster, relationer på arbetsmarknaden, ekonomisk politik osv. Jag förutsätter att läsaren har baskänedom om ovan nämnda områden.

Vi ska undersöka hur den svenska staten har uppmuntrat icke-statliga organisationer att ta aktiv del i konsumentpolitiken sedan 1940, först som samtalspartner för det privata näringslivet för att senare framträda som motverkande kraft visavi företagen. Denna utveckling underlättades till att börja med genom politiska snarare än ekonomiska resurser; dvs staten gav dem officiell status och inflytande snarare än ekonomiska bidrag. De organiserade konsumenternas intressen ställdes institutionellt mot producenternas och företagens på ett sätt som var avsett att leda fram till förhandlade lösningar på deras åsiktsskillnader på en lång rad områden. Några exempel på dessa förhandlingar diskuteras i ett särskilt avsnitt, där jag vill belysa omfattningen av och variationerna i sådana förhandlingar i den svenska ekonomin, vilket ingår i ett försök att illustrera och avgränsa begreppet "förhandlingsekonomi". Detta begrepp åtskiljs också från mesokorporatism i ett senare avsnitt.

Den officiella politiken gentemot "konsumentorganisationer" har förändrats avsevärt sedan 1940. Hur återspeglar denna förändring utvecklingen av statens syfte att etablera en motverkande kraft för att underlätta förhandlingarna mellan konsumenter och producenter? Vad innebär denna politik i termer av förhandlingsekonomi? Vad innebär nyligen utformade regeringsförslag om decentralisering för denna politiks framtida framgångar? Kommer det att vara möjligt att åstadkomma förhandlade lösningar på lokal nivå?

2 Meso-spel i en förhandlingsekonomi

2.1 Socio-ekonomiska överläggningar och förhandlingsekonomi
Socio-ekonomiska överläggningar eller förhandlingar mellan motstridiga intressen genomsyrar det svenska samhället och har länge stått som symbol för kompromissernas politik. Stora områden inom de sociala, ekonomiska och politiska relationerna faller utanför konkurrensfären och styrs av sociala byten eller politiskt utbyte snarare än av opersonliga marknadskrafter och partistrider.

Men de socio-ekonomiska överläggningarna i Sverige skiljer sig i en rad avseenden – bland dessa statlig inblandning och formell institutionalisering – från den socio-ekonomiska planeringsproceduren i flera andra europeiska länder. Den svenska regeringen har aldrig funnit det nödvändigt att upprätta ett Socialt och ekonomiskt råd. Ett sådant brukar vara fokus i studier rörande överenskommelserna i liberalt korporatistiska länder.¹² I stället har informella förhandlingar rörande makro-socio-ekonomiska mål av skiftande typ och upprinnelse förts mellan ledarna för arbetsmarknadens organisationer, regeringen, riksbanken och ibland oppositionen på olika ställen sedan andra världskriget.¹³ Inte heller har det varit nödvändigt, som i Österrikes handelskammare¹⁴ att föreskriva obligatoriskt medlemskap i en enda topporganisation för att kunna sammanföra de skilda organiserade intressena vid förhandlingsbordet. Snarare har det varit så att förhandlingar och uppgörelser mellan de olika inblandade organiserade intressena började så tidigt som under det slutande 1930-talet och det tidiga 1940-talet. Då började man förhandla, inte bara om löner och arbetsförhållanden, om priser på jordbruksprodukter och andra matvaror, om bostadshyror utan också om råvarupriser för trä- och pappersindustrin, taxipriser och – närmare vår tid – om indu-

strier i kris och/eller områden i ekonomisk nedgång, för att nu bara nämna några områden. Det svenska systemet för socio-ekonomiska överläggningar är alltså omfattande och innesluter i sig många viktiga samhällsområden.

Socio-ekonomiska förhandlingar kan föras mellan tre parter, men i Sverige förs de ofta mellan två. Kollektivförhandlingar och relationer på arbetsmarknaden är ett speciellt fall av partsuppställning (*joint regulation*) som utreds mera i detalj på annat håll.¹⁵ Centraliserade organisationer företräder arbetskraftens och kapitalets intressen och de åläggs ibland begränsningar genom minimal statlig inblandning på vissa områden, men staten spelar vanligtvis en mindre roll. Ofta utsätts kollektivavtalen för finansministerns kommentarer i efterhand. De årliga hyresförhandlingarna mellan väl organiserade hyresgäster och hyresvärdar tillhandahåller ytterligare ett exempel på förhandlingar utan central statlig inblandning. Annat är det för myndigheterna inom konsumentpolitikens område. I stället för en "spontan och oberoende" konsumentrörelse uppmuntrade regeringen under 1940- och 1950-talen olika kvinnoorganisationer att samarbeta för att kunna bli samtalspartner till de väl organiserade producenterna¹⁶. När detta misslyckades, vände sig regeringen till de fackliga organisationerna i stället och drog in dem jämtes med konsumentkooperationen för att fungera som motverkande kraft¹⁷. På områdena jordbrukspolitik och livsmedelspolitik har en likartad utveckling lett fram till att konsumentdelegationen vid Statens jordbruksnämnd (SJN) bildades 1963, på initiativ av regeringen. Ända sedan dess har regeringen normalt lämnat de halvårsvisa compensationerna till jordbruket och matprisöverläggningarna till "parterna" själva. Men på detta område ger regering och riksdag prisöverenskommelserna sitt godkännande.

Nielsen och Pedersen definierar en förhandlingsekonomi som "ett organisatoriskt ordnat samhälle i vilket en viktig del av resursallokeringen sker genom institutionaliserade förhandlingar mellan flera oberoende centra för beslutsfattande i staten, organisationerna och företagen"¹⁸. Om resursallokering tolkas vidsträckt så att begreppet innefattar inte bara direkta investeringsbeslut utan också priser, produktionsnivåer och produktutformning som ändå indirekt påverkar investeringsplaner, så passar deras definition väl ihop med de omfördelade syftena med den svenska konsumentpolitiken. Men syftet är inte i första hand att omfördela finansiella resurser utan snarare maktresurser och inflytande mellan konsumenter och producenter.

Detta åstadkoms genom att man hjälper konsumenterna organisera sig och genom att institutionalisera deras status som motverkande kraft för att ge dem större inflytande över producenternas beslut än de skulle få endast via marknadssignaler.

Gemensam för många av dessa exempel på "förhandlingsekonomi"¹⁹ är en närhet i tiden som medger informell samordning mellan skilda områden snarare än en förlitan på grandiosa, formella paketuppställningar som försöker knyta samman alla ekonomiska intressen. Men vissa av dessa områden hänger närmare samman därför att samma organiserade aktörer deltar och därför att frågorna är besläktade. Det finns sålunda många gemensamma nämnare för kollektivförhandlingar och relationerna på arbetsmarknaden. Men både relationer på arbetsmarknaden och konsumentpolitik kan delas upp i ett antal skilda men sinsemellan nära besläktade delområden.

2.2 *Meso-spel*

Sådana sinsemellan nära besläktade delområden är inte bara spegelbilder. Vart och ett har sina egna spelregler och sin egen maktbalans, och därför har det också sin egen speciella institutionella struktur och sin egen dynamik. Varje område av relationerna på arbetsmarknaden kan betraktas som ett särskilt men icke desto mindre besläktat meso-spel²⁰ som följer sin egen logik och finner sina egna lösningar på mellan- eller meso-nivån. Men utvecklingen på ett område på arbetsmarknaden kan påverka utvecklingen på andra. På så sätt kan långvarig omedgörlighet och oförenliga ståndpunktsskillnader på ett område till sist omöjliggöra långvarigt kompromissande på ett annat område.²¹

Även om man tar konsumentpolitiken i klump kan den ses som sinsemellan besläktade meso-spel, där lekmannastyrelserna i relevanta offentliga konsumentmyndigheter tillhandahåller en institutionell ram för förhandlingarna mellan organiserade konsumenter och producenter.

Det finns en klar tendens mot en övergripande balans i lekmanrepresentationen mellan de fackliga organisationerna å ena sidan och företagar- och arbetsgivarintressena å den andra. Detta leder till en korporativ treparts-konstellation i vilken politikerna och ämbetsmännen representerar statens "neutrala" intressen.

Neokorporatism sätter institutionaliserat samarbete mellan arbetstagarnas och kapitalets organiserade, antagonistiska intressen i

centrum och genomförandet av olika politiska ekonomier enligt Marin²² eller den kooperativa regleringen av klasskonflikter.²³ Förhandlingskanaler upprättas, enligt Wilensky, för att väl organiserade, starkt centraliserade grupper ska kunna interagera, särskilt arbetstagar-, arbetsgivar- och yrkesorganisationer i länder med relativt centraliserade stater som rutinemässigt tar råd av sådana organiserade intressen. Vidare är det så att de centrala uppgörelser som träffas av centrala arbetstagarorganisationer, arbetsgivarorganisationer och andra yrkesintressen inte bara bidrar till att sudda ut de tidigare skillnaderna mellan offentligt och privat, de är normalt mycket vida i sin inriktning i stället för att koncentrera sig på snäva arbetsmarknadsfrågor.²⁴ Sådana avtal täcker vanligen de större frågorna i den moderna ekonomiska politiken, t ex inflation, ekonomisk tillväxt, priser och löner, investeringar och skatter, arbetslöshet, betalningsbalans och växelkurser lika väl som socialpolitik. Marin diskuterar också omfattande system för kooperativ intresseförmedling

som utvidgar förhandlingsutrymmet och därigenom binder opponenter till varandra. Fastän detta ökar konfliktpotentialen genom utvidgade kompetensområden, sprider det samtidigt ut dem både över ett större antal kooperativa sammanslutningar och höjer kostnaderna för dessa av varandra beroende konflikter, vilket medger att kraven kan behandlas undan för undan.²⁵

Därför, sammanfattar han, fungerar kooperativ intresseförmedling övergripande, eller också fungerar den inte alls.

På annat håll diskuterar Marin de ständiga men ansträngda transaktionerna som inte regleras i lag mellan av varandra funktionellt beroende organisationer med konkurrerande eller rent av antagonistiska intressen, t ex organiserade arbetstagare och organiserade företrädare för kapitalet. Han kallar sådana förhandlingar för generaliserat politiskt utbyte (generalized political exchange²⁶), vilket han definierar som:

från ömse håll villkorliga makropolitiska och ekonomiska transaktioner mellan autonoma, organiserade kollektiva aktörer med skilda/konkurrerande/antagonistiska men av varandra funktionellt beroende intressen, vilkas bindande karaktär inte kan baseras på lag och avtal²⁷

Ett centralt drag i de processer han beskriver är ett ordnat ömsesidigt beroende i flerdimensionella transaktioner. Detta ordnade ömsesidiga beroende kan antingen vara hierarkiskt, horisontellt eller sekvensiellt. En fullständig uppsättning sinsemellan relaterade meso-spel hjälper alltså till att säkerställa styrning av hela systemet. Detta åstadkoms inte genom någon enstaka historisk kompromiss, även om en sådan väl kan underlätta det, utan bör snarare ses som ett korporatistiskt sätt att förmedla intressen som utvecklas under långa tidperioder. Vi har alltså uppenbart inte att göra med fragmenterade och decentraliserade politiska ekonomier med isolerade, inkapslade, lösryckta kollektiva aktörer eller parter utan snarare med ett utvidgat nätverk av aktörer och parter som är synnerligen beroende av varandra.²⁸

Den unika kombinationen av konflikt och samarbete som har gett begreppet generaliserat politiskt utbyte tyder på att klasskampen har förvandlats till en ständig serie skärmytslingar om vissa terrängavsnitt mellan kollektiva aktörer med ömsesidigt beroende intressen. Spelets regler definierar strukturen av möjligheter för politiska transaktioner lika väl som inskränkningarna i de tänkbara strategierna. Sammanslutningarnas politik kan också röra själva spelets regler, deras omfattning, vilket spel man ska spela, vem som får spela och i vilka meso-spel han får ta del osv. Den pågående svenska debatten om lekmanrepresentation i de statliga ämbetsverkens styrelser är en sådan strid om spelets regler.

3 Teoretiska och systematiska synpunkter

Syftet med denna avdelning är att kort introducera fyra teoretiska begrepp som har betydelse för den som vill förstå svensk konsumentpolitik och den roll som tilldelas icke-statliga organisationer i denna. Dessa begrepp är sorti eller protest, kollektivt agerande, motverkande kraft, integrerad medverkan. Dessa begrepp kommer sedan att relateras till vissa grundläggande egenskaper hos marknader och politik som har påverkat de val som står politikutformarna i Sverige till buds.

3.1 *Sorti eller protest*

Hirschman analyserar olika gensvar i nedåtgående företag, organisationer och stater och talar om sorti eller protest, dvs typiska marknads- och politiklösningar på sådana problem.²⁹ Om kvalitén försämras kan det leda till att kunderna slutar köpa företagets produkter, i att vissa medlemmar lämnar organisationen, dvs gör sorti. Alternativt kan företagets kunder eller organisationens medlemmar uttrycka sitt missnöje genom att protestera.³⁰ Protest står för "varje försök över huvud taget att påverka snarare än dra sig ur ett stötande sakers tillstånd".³¹ Det kan fungera både som ett komplement och som ett alternativ till sorti.³² Jämfört med sorti är emellertid protest dyr och betingad av det inflytande och den förhandlingsstyrka som kunderna kan mobilisera gentemot den firma de är kunder hos.³³

3.2 *Kollektivt agerande*

Olson har utforskat det kollektiva agerandets dilemma.³⁴ Han noterar att stora grupper som skulle dra avsevärd fördel av att organisera sig för att främja sina gemensamma intressen som bekant misslyckas med detta. Men små, snävt definierade grupper tenderar att lyckas med att organisera sig och främja sina egna intressen, vanligen på bekostnad av de stora grupperna. Konsumenterna är ett exempel på en stor, bred grupp, medan företag är ett exempel på en snäv grupp. Olson förklarar detta dilemma med den personliga kalkylen och han introducerar problemet med smålskjuts och dess lösning via selektiva belöningar.³⁵ Så enligt Olson är det rationella egenintresset ett stort ekonomiskt hinder för massorganisationer av konsumenter.

Olson diskuterar olika alternativ till att bilda nya organisationer. Den enorma mängd tid och pengar som måste sättas in för att bilda och driva nya organisationer kan minimeras om redan befintliga organisationer vill – eller kan övertalas att – ta sig an nya mål som stämmer överens med dessa oorganiserade breda grupper.³⁶ I vårt fall skulle alltså staten kunna vara benägen att förmå organisationer som redan finns att spela en aktiv roll i konsumentpolitiken och därigenom uppmuntra att indirekta konsumentorganisationer bildas.

3.3 *Motverkande kraft*

Galbraith myntade termen "motverkande kraft" i sin klassiska bok *American Capitalism*.³⁷ Han hävdar att konkurrens har blivit ett

orealistiskt alternativ till de monopolistiska och oligopolistiska tendenserna i avancerade kapitalistiska ekonomier.³⁸ Han vill i stället framhäva alternativet motverkande kraft. Starka köpare ska träda fram och ifrågasätta och rent av vara jämstarka med de starka säljarna. I USA är en stor detaljistkedja lika mäktig som någon producent.³⁹ I takt med att koncentration har ersatt konkurrens, ålades den privata makten nya inskränkningar, men inte från sin sida av marknaden utan snarare från motsatt sida – från leverantörer och kunder, men inte från konkurrenter.⁴⁰ Galbraith påpekar att arbetsmarknaden tillhandahåller det tydligaste och bäst utvecklade exemplet på motverkande kraft i USA, där fackföreningarna ökar den makt leverantörerna av arbetskraft förfogar över.⁴¹

Att utveckla motverkande kraft kräver en viss minimal förmåga att organisera. /---/ Om de stora detaljistkedjorna inte hade utvecklat motverkande kraft som de som ombud har använt till förmån för de individuella konsumenterna, skulle konsumenterna ha stått inför nödvändigheten att organisera en kraft motsvarande detaljisternas.⁴²

Galbraith påpekar att denna oerhörda uppgift har lösts av konsumentkooperationen i Skandinavien och bygger under sitt påstående genom att berätta om Kooperativa Förbundets (KF) historiska kamp mot utbudskartellerna.⁴³ Men i dag står den svenska konsumentkooperationen inför ett dilemma när den försöker balansera medlemmarnas, marknadernas, de anställdas och myndigheternas intressen. Konkurrensens logik inskränker medlemmarnas inflytande och den kooperativa effektiviteten nedbringas.⁴⁴

3.4 *Organisationernas integrerade medverkan i politikens utformning*

Sverige beskrevs som ett "genomorganiserat" samhälle av Gunnar Heckscher för över 40 år sedan.⁴⁵ Heckscher skilde då också mellan totalitär korporatism i Italien och "fri" eller demokratisk korporatism i Sverige.⁴⁶ I dag är organisationernas medverkan i den svenska politikens utformning mycket omfattande, den genomsyrar hela det moderna samhället.⁴⁷ Organisationerna är integrerade i den politiska processen genom formella och informella kanaler.⁴⁸ Deras deltagande är ofta väl synligt och permanent, bland annat tack vare systemet med parlamentariska utredningar, remissväsendet och lekmanare-

presentationen i de centrala ämbetsverkens styrelser. Mindre synligt – och kanske mindre formellt och legitimt, men inte nödvändigtvis mindre permanent – deltar organisationerna i lagstiftningsprocessen på ytterligare andra sätt, t ex samtal mellan regeringen, oppositionen och arbetsmarknadsorganisationerna om övergripande ekonomiska mål och ekonomiskt-politiska åtgärder, detta innan relevant lagstiftning införs, genom informella samtal innan ett lagförslag läggs fram och genom informell lobbyism.⁴⁹

Konsumenterna är speciella bland de grupper som står inför stora organisationsproblem.⁵⁰ Men det är bara genom kollektivt agerande de individuella konsumenterna och medborgarna kan skaffa sig en hörbar och ihållande röst på marknaden i ett ekonomiskt koncentrerat land och i politiken i ett genomorganiserat land. Enskilda konsumenters och medborgares röster är vanligen för svaga eller otydliga för att höras och förstås. Så antingen dränker de varandra eller försvinner i larmet. Det är bara kollektivt agerande som kan förse konsumenterna och medborgarna med den förstärkning de behöver för att bli röster som alltid hörs på marknaderna och i politiken. Det kan alltså hävdas att konsumentorganisationer är lika viktiga för marknadens välfärd i små och öppna men koncentrerade ekonomier som politiska partier är för demokratiska system.

4 Det svenska konsumentinflytandets ursprung och utveckling

Under tiden efter andra världskriget har den svenska konsumentpolitiken bland annat försökt motverka bristen på organiserade talesmän för konsumenterna genom att uppmuntra olika redan existerande organisationer att spela en aktiv roll i att formulera, skydda och främja konsumenternas intressen. Olsons idéer om att dra in befintliga organisationer på nya områden för att fylla ett tomrum hellre än att bilda nya organisationer fick alltså officiell sanktion i den svenska konsumentpolitiken. Till sist yttrade sig dessa officiella ansträngningar i försök att etablera en motverkande kraft, som påminner om den Galbraith tänkte sig, för att till konsumenternas fördel stå emot industrins och handelns makt.

I Sverige, kan man hävda, ledde de kända svårigheterna att organisera konsumenter till att man insåg att statlig medverkan var nödvändig. Detta yttrade sig först i försök att hjälpa olika kvinnoor-

ganisationer att utvecklas till samtalspartner för det organiserade näringslivet; detta kom till uttryck i Hemmens forskningsinstitut (HFI). När detta försök visade sig fruktlöst, förmådde man de båda centrala fackliga organisationerna, Landsorganisationen (LO) och Tjänstemännens Centralorganisation (TCO), att fylla luckan tillsammans med Kooperativa Förbundet (KF) för att få fram den infrastruktur och de resurser som krävdes för att utgöra motverkande kraft till förmån för deras medlemmar som konsumenter.

Följande presentation diskuterar två aspekter av institutionella förhandlingar mellan konsumenter och producenter. Den ena är en öppen legitimering av konsumentorganisationer och reglerna i det sociala förhandlingsspelet. Detta åstadkoms genom institutionalisering av balanserade trepartssammansatta styrelser för de statliga konsumentmyndigheterna. Förändringar i dessa styrelsers sammansättning står i centrum för vårt intresse. En andra är själva förhandlingarna; deras form och innehåll visar i hur stor utsträckning man kan låta förhandlingar ersätta marknadsmekanismerna i beslutsfattandet. Detta diskuteras vidare i avsnitt 5 nedan.

Den svenska konsumentpolitiken kan delas in i fem faser: inledningsfasen, expansionsfasen, konsolideringsfasen, åtstramningsfasen och decentraliseringsfasen.

4.1 Inledningsfasen 1940-1953

Både producenter och konsumenter uppmanades att spara på de knappa tillgångarna under andra världskriget. Men frågan om hur detta effektivt skulle förverkligas aktualiserade problemet att få konsumenternas medverkan med att sprida information om och tillförsäkra sig deras godtagande av de krigstida ransoneringarna. Heckscher dokumenterar näringslivsorganisationernas roll i denna process.⁵¹ På konsumentensidan inrättades Byrån för aktiv hushållning 1940, under hushållningsdepartementet, på begäran av flera kvinnoorganisationer. Byrån för aktiv hushållning samarbetade med dessa kvinnogrupper, t ex de politiska partiernas kvinnoförbund, konsumentkooperationens kvinnogille, hushållslärarnas sammanslutningar osv. Befolkningskommissionen, som leddes av Tage Erlander, upprättade sedan en plan för hur samarbetet mellan dessa kvinnoorganisationer skulle institutionaliseras.

Kommissionen lovade inrätta Hemmens forskningsinstitut (HFI) på villkor att näringslivet ställde upp med lika mycket pengar som

samhället och fortsatte medfinansiera HFI framgent. HFI började fungera som en halvstatlig institution år 1944. Institutet blev den främsta konsumentmyndigheten från 1944 till 1953, vilket gav konsumenterna en möjlighet att protestera, inte bara att visa sin vilja genom att göra sorti. Institutets styrelse bestod av 15 personer som representerade olika kvinnoorganisationer och lärarna i hushållsämnen; några få experter ingick också. Den officiella politiken var alltså i samklang med Olsons rekommendation att uppmuntra organisationer som redan fanns för att fylla en lucka snarare än att bilda nya organisationer. Tillverkare och företagare fick bara minoritetsrepresentation i HFIs styrelse, trots att de vid upprepade tillfällen begärde flera platser. Näringslivet samarbetade ändå på jämställd bas med HFI i en rad projektgrupper. Näringslivet fortsatte bidra med hälften av verksamhetsmedlen fram till 1954, då dess andel minskade till 15 procent.

När de krigstida ransoneringarna upphörde, försökte regeringen uppmuntra HFIs grundare att bli en enad, samlad och allsidig samtalspart visavi industri och handel. Men skiljaktigheter mellan de olika grundarna och medlemmarna av HFI visade sig omöjliga att överbrygga i det förändrade politiska klimat som inträdde sedan krigstidens samlingsregering hade ersatts av en regering bildad av socialdemokrater och bondeförbundare (en röd-grön koalition). Ökande åsiktsskiljaktigheter mellan grundarna och medlemmarna av HFI, och motstridiga personliga intressen hos framträdande styrelseledamöter, fick till sist regeringen att överge detta försök och industrin att dra tillbaka sitt finansiella stöd. Samtidigt var det så att regeringen inte längre var tillfreds med att stötta konsumenternas svaga position på marknaden genom att tillhandahålla en megafon för deras röst. Regeringen inledde en mera ambitiös politik.

Det första tecknet på att regeringen hade uppfattat de här antydiga oöverstigligen åsiktsskiljaktigheterna, vilket förenades med ett uttryck för den politiska viljan att utforska ett nytt sätt att närma sig problemen, fick man då Varudeklarationsnämnden (VDN) inrättades 1951. Förutom de experter och de representanter för många av de kvinnoorganisationer som hade ingått i HFI, fick VDNs styrelse också representanter nominerade av LO, TCO, KF och det privata näringslivet.

4.2 *Expansionsfasen 1954-1971*

Många nya konsumentmyndigheter inrättades under expansionsfasen. Både Näringsfrihetsombudsmannen (NO) och Näringsfrihetsrådet (NR) bildades 1954. HFIs styrelse fick ny sammansättning samma år och den offentliga finansieringen av HFI höjdes från 50 till 85 procent av institutets budget. Tre år senare förstärktes HFI: regeringen tog fullt ansvar för dess aktiviteter och dess finansiering genom att inrätta två nya statliga myndigheter som skulle ersätta HFI. Konsumentinstitutet (KI) och Konsumentrådet (KR) bildades 1957. Samma år bildades dessutom Statens pris- och kartellnämnd (SPK). Konsumentdelegationen vid Statens jordbruksnämnd (SJN) bildades 1963, och från 1967 fick prisregleringsföreningarna en eller flera konsumentrepresentanter som utsågs direkt av regeringen. Allmänna reklamationsnämnden (ARN) startades på försök år 1968, under KR:s överinseende. Slutligen fick NR nya direktiv och bytte 1971 namn till Marknadsdomstolen (MD). En lista över icke-statliga organisationer i styrelserna för myndigheterna under expansionsfasen visar en sammansättning som avviker från den som hade präglat HFI. Under denna fas tog det nuvarande mönstret för konsumentrepresentation form; det var då LO, TCO och KF utvidgade sin representation och sitt inflytande.

KR hade några representanter för näringslivet, men de flesta kom från "konsumentgrupperna", t ex fackföreningarna och några kvinnoorganisationer. Både Konsumentinstitutet och Statens pris- och kartellnämnd hade balans mellan konsument- och producentrepresentanter. LO:s organisationssekreterare blev KR:s förste ordförande, medan TCO:s ordförande blev KI:s förste generaldirektör. Dessa utnämningar visar tydligt att regeringen följde en strategi som gick ut på att aktivt engagera de två största centralorganisationerna på central nivå i konsumentpolitiken. Detta visar i sin tur ett nytt sätt att närma sig konsumentfrågorna. Tillsammans skulle dessa breda folk rörelser säkert kunna utgöra en motverkande kraft, medan den tidigare fasens kvinnoorganisationer var ur stånd att på ett kraftfullt sätt ena konsumenterna. Dessutom tillförsäkrade de framträdande fackliga organisationerna konsumentfrågorna större enhet och styrka än som var möjligt med flera sinsemellan oeniga kvinnoorganisationer.

I många av dessa nyinrättade konsumentmyndigheters styrelser fick man se ett mönster av balanserad trepartsrepresentation. I motsats till HFI, där förhandlingarna ägde rum i en rad projektgrupper, men i vars styrelse näringslivet bara hade minoritetsrepresentation,

balanserades här ett lika stort antal industrirepresentanter mot representanter för "konsumenternas organisationer", medan personer utsedda av regeringen, bland dem både riksdagsmän och ämbetsmän från de olika departementen, var talesmän för allmänintresset. Sålunda etablerades ett nytt mönster under denna period, ett som förutsatte förhandlade lösningar som byggde på lika representation och på kompromisser beträffande hur dessa offentliga myndigheter skulle styras.

4.3 *Konsolideringsfasen 1972-1977*

Utvecklingen under konsolideringsfasen fortsatte längs linjer som hade dragits upp under föregående fas. De instruktionsbrev och de utnämningar som kom från handels- och jordbruksdepartementen (senare finansdepartementet) under denna fas visar kontrasten mot inledningsfasen. Dessa direktiv förutsätter numerär jämställdhet i styrelserna för konsumentmyndigheterna mellan löntagare och konsumenter å ena sidan och industri och handel å den andra. Ämbetsmän och riksdagsmän bildar en tredje grupp, vilket ger dessa myndigheter en trepartssammansättning. Detta balanserade trepartsmönster finner man i Statens pris- och kartellnämnd (SPK), Marknadsdomstolen (MD) och Allmänna reklamationsnämnden (ARN).

Direktiven till Konsumentdelegationen vid Statens jordbruksnämnd (SJV) nämner också konsumentrepresentation. Det trepartssammansatta Konsumentverket (KoV) diskuterades i riksdagen innan det bildades 1973 genom en sammanslagning av VDN, KI och KR. Konsumenterna, producenterna och allmänheten var representerade i styrelsen för den nysammanslagna myndigheten. Instruktionsbrevet till Statens jordbruksnämnd och Statens livsmedelsverk (SLV) nämner inte konsument- eller producentrepresentanter. Ändå har de samma slags representation som den man finner i de trepartssammansatta styrelser jag nämner ovan. De icke-statliga organisationer som är representerade påminner också om dem man finner i dessa styrelser. Denna fas visar alltså fortsatta försök att etablera en motverkande kraft. Sammansättningen i dessa konsumentmyndigheters styrelser har bara förändrats marginellt under konsolideringsfasen, fast 1976 års riksdagsval resulterade i den första icke-socialistiska regeringen på nästan ett halvsekel. Men betydande förändringar skulle äga rum under följande fas, detta dock snarare när det gällde ekonomiska prioriteringar än konsumentrepresentation.

KoVs främsta uppgift är att bevaka marknadsföringsmetoder och avtalsvillkor. Verket spårar dem som bryter mot lagen, förhandlar med inblandade företag och kan rent av hos Marknadsdomstolen begära ålägganden och böter mot sådana lagbrytare som inte vill samarbeta. Verket förhandlar också fram nationella normer eller riktlinjer med olika branscher för hur marknadsföring ska gå till, för produktsäkerhet och produktutformning. Sedan detta inleddes under tidigt 1970-tal har KoV förhandlat fram nästan 250 sådana uppsättningar av riktlinjer. I avsnitt 5 ger jag flera detaljer om sådana förhandlingar.

4.4 *Åtstramningsfasen 1978-1984*

De förändringar man förknippar med åtstramningsfasen är politiskt inspirerade och avser konsumentpolitikens ambitionsnivå lika väl som målen för denna politik. Ingen övergripande revision av konsumentpolitiken ägde rum under de fyra icke-socialistiska regeringarna 1976-1982 och ingen parlamentarisk utredning fick uppgiften att definiera nya mål. Ändå infördes många förändringar som sammantagna åvägabragte långtgående reformer. Handelsminister Staffan Burenstam Linder uttryckte större tilltro till marknadskrafterna som det främsta sättet att skydda konsumenterna och hävda deras intressen; han menade alltså att det var effektivare med sorti än protest. Den officiella konsumentpolitiken var kostsam och hade enligt honom till resultat att priserna höjdes.⁵² Fast detta inte ledde till någon större förändring i mönstret för konsumentrepresentation, ändrades sammansättningen av konsumentmyndigheternas styrelser marginellt. Hur dessa myndigheters styrelser är sammansatta framgår av tabell 1 och 2 i appendix: där framgår vilka icke-statliga organisationer som har fått status av officiella konsumentrepresentanter.

Det var nationabudgeten som blev de icke-socialistiska regeringarnas främsta instrument för att förändra konsumentpolitiken: borta var de automatiska årliga anslagshöjningarna. Konsumentpolitiken blev i stället utsatt för extraordinära nedskärningar. Det blev besvärligare med protest då de båda största offentliga myndigheterna, Konsumentverket (KoV) och Statens pris- och kartellnämnd (SPK), hamnade i den politiska slagelden och utsattes för betydande nedskärningar.⁵³

I bjärt motsättning till sin ofta framförda tro på marknadskrafternas överlägsenhet över den statliga byråkratin och den reglerande

lagstiftningen, gjorde de icke-socialistiska regeringarna föga för att påverka mönstret med balanserad trepartssammansättning i konsumentfrågorna eller för att ändra mönstret från förhandlingsekonomi till förmån för marknadsekonomi. Faktum är att de gav Allmänna reklamationsnämnden (ARN) permanent status 1981, vilket ARN hade saknat under de 13 år den hade fungerat på försöksbasis.

4.5 *Decentraliseringsfasen 1985-*

Konsumentutredningen tillsattes av den socialdemokratiska regering som 1982 nyss hade återvänt till makten. Denna utredning var bland annat ansvarig för en granskning av folkrörelsernas roll i svensk konsumentpolitik. Syftet med denna studie var, enligt direktiven, att hitta vägar att öka deras medverkan och styrka. Detta förnyade intresse för folkrörelser kan delvis ses som ett svar på det förhållande som näringslivet hade beklagat, nämligen att Sverige saknade en "oberoende konsumentrörelse". Delvis var detta också en nysatsning på att bevara den motverkande kraften. Den nya socialdemokratiska regeringen föreföll alltså se konsumentfrågorna i motståndartermer, dvs marknader mot sammanslutningar.

En särskild studie med titeln *Konsumentinflytande och konsumentorganisationer – den svenska modellen* skrevs åt utredningen.⁵⁴ Denna kritiserade den växande trögheten i den svenska modellen och kom med åtskilliga förslag om hur den skulle kunna få nytt liv.⁵⁵ Denna kritik härstammar från det förhållandet att konsumentfrågor alltid är sekundära eller rent av kommer i tredje hand för fackliga organisationer och konsumentkooperativa föreningar, dvs just de organisationer genom vilka konsumentintressena ska protestera. Detta förhållande ensamt är knappast ovanligt, eftersom de flesta stora och komplexa organisationer har flera mål av varierande status. Och inte heller är målkonflikter nya för svenska organisationer. Men med tanke på dessa organisationers främsta mål, behöver konsumentfrågorna institutionaliseras i sådana organisationers inre struktur för att frågornas status ska bevaras och frågorna själva försvaras gentemot organisationens huvudmål, med vilka de ibland står i konflikt. Dessutom har de fackliga organisationerna och konsumentkooperationen på senare år inte varit helt fria från de slags stridigheter som präglade mycket av inledningsfasen. De institutionella alternativen för att förbättra det interna beslutsfattandet i och samarbetet mellan svenska konsumentorganisationer beskrivs i ovan nämnda studie.

Viktigare var ändå förslaget att utvidga den officiella konsumentorganisationens roll till ytterligare icke-statliga organisationer, t ex organisationer för kvinnor, handikappade, pensionärer, patienter, ungdomar, miljöaktivister, invandrare. Konsumentpolitiken i Sverige skulle på så sätt få större legitimitet och livgivande injektioner av nya idéer som kunde medverka till att ge den nytt liv och en mera dynamisk framtid. Genom att aktivera de etablerade "konsumentorganisationerna" och engagera nya i konsumentfrågor, menade man att medlemmarna i sådana organisationer skulle kunna mobiliseras för konsumentskydd utan att detta skulle kosta statskassan särskilt mycket mera i rena pengar eller i personal.

Ett antal av dessa förslag upprepades i utredningens slutbetänkande⁵⁶, vilket på vanligt sätt sändes ut på remiss till åtskilliga icke-statliga organisationer. Alla utom en av dessa icke-statliga organisationer var för förslagen om större engagemang från deras sida.

1986 bildade KF, LO, TCO och flera andra kooperativa organisationer ett konsumentforum, KFs konsumentpolitiska råd. Det håller seminarier ett par gånger om året. Utredningen kunde därför hänvisa till denna utveckling för att rättfärdiga bristen på ökade statliga anslag för detta syfte. I andra avseenden var decentralisering nyckelordet i utredningens förslag. Flera nya organisationer och några som tidigare var engagerade har svarat positivt på dessa förslag genom att engagera vissa av sina valda förtroendemän i konsumentrådgivningsaktiviteter på lokal och/eller regional nivå. Vissa har startat eller planerat kurser för att utbilda konsumentombudsmän på lokal eller regional nivå, medan andra är i färd med att utveckla sin egen konsumentpolitik och sina egna konsumentläromedel och åter andra har påbörjat projekt för ekonomisk rådgivning bland medlemmarna. Kurserna för konsumentombudsmän omfattar nu t ex de lokala fackliga organisationerna i flera kommuner och Pensionärernas riksorganisations (PRO) organisationer i Stockholm och Malmö. Konsumentombudsmännen förväntas sedan leda studiecirkelar i ämnen som har att göra med konsumentintressena. Stockholmssektionen av Husmodersförbundet har utvecklat ett konsumentprogram och planerar att börja med egna kurser i konsumentekonomi, konsumentlagstiftning osv. Verdandi, en organisation till hjälp för alkoholister, har nyss som ett pilotprojekt börjat ge ekonomisk rådgivning åt sina medlemmar i åtta distrikt.

Både Konsumentverket (KoV) och de kommunala konsumentmyndigheterna har uppmuntrat sådana aktiviteter från dessa icke-

statliga organisationers sida. KoV framhävde folkrörelsernas roll genom att sätta av medel åt dem i sin budget för 1986-87 och genom att ta upp sådana aktiviteter på sin prioriterade lista. Detta budgetår anslag verket 200 000 skr för sådana ändamål ur en budget på ca 45 mkr. Centrala och lokala myndigheter har också hjälpt till att planera och genomföra kurser och ibland rent av hjälpt till att finansiera detta förnyade intresse för konsumentfrågor på lokal och/eller regional nivå. Detta passar naturligtvis mycket bra in i utredningens förslag att decentralisera ansvaret för konsumentpolitiken. Fast inga extra medel har ställts till förfogande för kommunerna för att de ska kunna förbättra sin konsumentrådgivning, kan samarbetet mellan myndigheterna och de icke-statliga organisationerna på lokal nivå göra de kommunala ansträngningarna effektivare genom att utvidga deras räckvidd långt bortom de lokala myndighetsföreträdarnas räckvidd.

En "oberoende konsumentrörelse" med ca 500 individuella medlemmar på ett dussin eller flera lokaliteter har hållit på att bildas under de senaste två åren. Varje lokal konsumentsammanslutning kallas en "konsumentgrupp". En nationell topporganisation – Oberoende konsumenters forum – håller på att ta form. Men att bygga en ny organisation från ingenting och att etablera en topporganisation visar sig vara ett svårare och mera krävande arbete än intiativtagarna hade insett – vilket bekräftar Olsons uppfattning (se ovan). Vissa konflikter har också uppstått när det gäller finansiering, bemanning, kontroll, styrelse, officiellt erkännande och metoder. Efter en osäker början har organisationen nu inlett ett nätverksliknande samarbete med åtskilliga alternativ- och miljörörelser och kan kanske få det stöd som är nödvändigt för att både etablera sig på nationell nivå och utvidga sina aktiviteter på lokal nivå. Men organisationens finansiella situation är mycket osäker, så det är nog ännu för tidigt att säga att Sverige slutligen har fått sin egen "oberoende konsumentrörelse".

Konsumentverket (KoV) fäster avsevärd vikt vid att engagera alternativrörelser och miljögrupper i konsumentfrågor och konsumentpolitik. Verket välkomnar därför Oberoende konsumenters forum. Men det är fortfarande en öppen fråga om motverkande kraft kan utvinnas ur fragmenterade och icke samordnade organisatoriska försök som dessa och om den i så fall kan vidmakthållas. Det förefaller snarare vara så att det finns vissa inbyggda motsättningar mellan attityden för en motverkande kraft och försöken att engagera olika heterogena grupper. Dessa problem kanske skulle kunna mildras om man skapade ett nationellt konsumentnätverk med ett toppforum.

5 Förhandlingar mellan konsumenter och producenter i en förhandlings-ekonomi

Förhandlingar mellan konsumenter och producenter kan anta olika former och påverka olika slags näringslivsbeslut. Flera av dessa former kommer att diskuteras i samband med vissa officiella konsumentmyndigheters agerande. Deras agerande och deras plikter bygger i varierande utsträckning på konsumenternas inblandning i sådana förhandlingar. Dessa förhandlingar spänner från produktutveckling och produktionsmängd till försäljning och marknadsföring, men innefattar ofta prissättning och ibland rent av investeringar.

Hemmens forskningsinstitut (HFI) företer ett exempel på förhandlingar genom konsultationer mellan konsumenter och producenter som koncentreras på produktutveckling. Detta illustrerar väl Hirschmans idéer om protest som ett komplement till sorti, då marknads-signalerna ger för lite information för sådana beslut. Det är emellertid värt att minnas att konsumenternas position då var mycket starkare än normalt är fallet i marknadsekonomier, eftersom producenterna hade ett skriande behov av att öka på prissignalerna med konsumenternas röster. Så under andra världskriget och det decennium som sedan följde, välkomnade den svenska industrin möjligheten att föra dialog och under HFIs beskydd institutionalisera sina relationer med konsumenternas talesmän. Krigstidens knapphet och ransonering begränsade skarpt industrins möjligheter att forska fram och utveckla nya konsumentprodukter och att marknadsföra dem. Många företag hade åderlåtna maskinparker som behövde fyllas på eller förnyas efter krigsslutet.

HFIs projektgrupper etablerades med syftet att utveckla produktprototyper, verktyg och maskiner för alla slags hushållsarbete; det kunde röra sig om allt från diskbänkar i rostfritt stål och diskborstar via mattpiskor och köksknivar till konsumentstandarder för nya produkter som tvättmaskiner, dammsugare och diskmaskiner. Industrin samarbetade i varje projektgrupp med konsumenterna i att välja de bästa inslagen i olika utformningar. De försökte få fram prototyper som hade alla de bra inslagen i de olika utformningarna och få bort de sämsta eller åtminstone de svaga punkterna i dessa. På detta sätt kunde industrin få fram en ideal prototyp utan åratals kostsam forskning och utveckling och på så sätt få en relativ fördel framför sina konkurrenter i det krigsdrabbade Europa eller i USA. Svenska till-

verkare av konsumentprodukter var alltså starkt beroende av institutionaliserade konsumentinsatser för att snabbt kunna omorientera sin produktionskapacitet under decenniet efter kriget.

Sådana projekt kunde också fördröja införandet av nya tekniker och hushållsmaskiner, t ex tvättmaskiner, diskmaskiner, till dess konsumentstandarder för sådana nya produkter hade utvecklats. Men när de väl hade utvecklats och godkänts av HFI, kunde den svenska industrin dra fördel av rikare information till avsevärt lägre kostnader än marknaden ensam kunde tillhandahålla. Därför fick företag som Electrolux ett relativt försprång framför sina konkurrenter i andra länder på så väsentliga områden som tvättmaskiner, dammsugare, kylskåp. I en rad fall uppvägdes producenternas kortsiktiga intressen av att introducera nya produkter av deras långsiktiga intressen av att utveckla standardiserade lösningar med hög kvalitet och driftsäkerhet. Förhandlingarna mellan konsumenter och producenter resulterade ofta i bättre långsiktiga lösningar för båda kategorier. Därför är det inte förvånande att Electrolux har kunnat använda sina relativa fördelar, som företaget har vunnit genom förhandlingar med konsumenterna, för att bli Europas ledande vitvaruproducent.

Konsumentdelegationen kan också illustrera en annan valplats på ett annat område för förhandlingar mellan producenter och konsumenter. Vid Statens jordbruksnämnd (SJN) fanns från 1950 ett rådgivande organ sammansatt av representanter för producenter, konsumenter och handel. Jordbruksintressena bildade snabbt sin egen grupp inom detta organ, och producentkooperationen tog på sig rollen som talesman för jordbruksintressena. Efter ett decennium insåg tjänstemännen på jordbruksdepartementet att konsumenternas ställning skulle förbättras om man skapade en motpart som representerade sådana intressen. Konsumentdelegationen inrättades genom lagstiftning år 1963 som ett rådgivande organ till SJN med rätt att ständigt delta i överläggningarna mellan SJN och Lantbrukarnas förhandlingsdelegation.⁵⁷ Producentkooperationen innefattar de senare, medan Konsumentdelegationen består av organiserade representanter för både konsumenter och handelsintressen besläktade med både grosshandel och detaljhandel inom livsmedel.

”Överläggningarna” mellan Konsumentdelegationen och Lantbrukarnas förhandlingsdelegation är egentligen riktiga förhandlingar; dessa äger numera rum två gånger om året och avser priserna på mjölk, smör, ost, kött, spannmål osv, lika väl som total produktionsnivå. Sådana förhandlingar omfattar alla de produkter som reg-

leras i den svenska jordbrukspolitiken, dvs ca 60 procent av alla svenska livsmedel. Förhandlingarna avgör de detaljpriser de individuella konsumenterna ska betala i affärerna.

Normalt resulterar dessa förhandlingar i en kompromiss mellan parterna som sedan tas upp av SJN och blir nämndens förslag till regeringen. Regeringen framför detta förslag med små eller inga förändringar till riksdagen som förslag till lag om jordbruksprisreglering. Den svenska riksdagen antar vanligen förslaget till lag utan att ändra någonting, fast det förr ibland debatterades lite grand, förståeligt nog när den röd-gröna regeringskoalitionen bröts upp 1957. 1966 blev jordbrukspriserna en valfråga,⁵⁸ men under de 25 år som hade gått sedan dessa förhandlingar hade inletts, har de båda delegationerna bara ett fåtal gånger misslyckats med att nå en kompromiss som automatiskt blev lag; det var 1967 och 1969, 1981 och 1988. Men om delegationerna inte kan enas, kan SJN, som är trepartssammansatt, komma med ett eget kompromissförslag. Detta skickas sedan till regeringen och antas av riksdagen. 1967-69 och 1986 ersattes dessa förhandlingar tillfälligt av direkta förhandlingar mellan en särskilt kommitté på jordbruksdepartementet och producentkooperationen.

Den önskade prisnivån nås genom importtullar på jordbruksprodukter som kan konkurrera med den inhemska produktionen och genom en central marknadsreglering som syftar till att få bort prispressande produktionsöverskott. I den första fasen av dessa förhandlingar fastställs det totala ersättningsbeloppet till bönderna, livsmedelsindustrin och handeln. Den andel av denna ersättning som ska komma från prisökningar och statskassan bestäms också i denna första fas. Sedan diskuterar man prisökningar för individuella produkter i en andra fas, på ett sätt som påminner om centraliserade kollektiva förhandlingar mellan parterna på arbetsmarknaden. Man bör observera att matprisförhandlingarna informellt är samordnade i tiden med förhandlingarna på arbetsmarknaden, detta av inkomstpolitiska skäl.

Om vi tar jordbruksprisförhandlingarna 1987 som exempel, kan vi notera att ökningarna från juli 1987 till juni 1988 var 700 mkr, varav 675 mkr togs ut som prisökningar och återstoden kom från statskassan. Denna uppgörelse rymde också en inflationsklausul, där det stod att om produktionskostnaderna inom jordbruket steg mera än två procent mellan januari och september, så skulle automatiskt ytterligare 350 mkr utgå i prisstöd. 439 mkr till, en rest från 1986, lades till prisökningarna i juli 1987.

Ökningarna för individuella produkter, t ex spannmål, vegetabilisk olja, mejeriprodukter, fjäderfä, ägg, kött, regleras i detalj två gånger om året. Särskilda förhandlingar förs om priserna på fisk och fiskprodukter. Dessa förhandlingar avser maximala prisökningar på individuella produkter. Från den 1 juli 1987 steg t ex den vegetabiliska oljan med 0,43 skr litern, konsumentmjölken med 0,27 skr litern, smöret med 1,3 skr kilot, kycklingen med 0,55 skr kilot, oxkött med 1,4 skr kilot.

När prisökningarna har godkänts av riksdagen förs de ut till konsumenterna i detaljledet. De ger också inkomstökningar åt de bönder som producerar rätt produkter. Detta påverkar tydligt böndernas beslut att investera i att förbättra eller utvidga sin produktion av en viss produkt. Dessa halvårsvisa matprisökningar i kombination med livsmedelssubsidier, som infördes under 1970-talet för att motverka konsumenternas klagomål över stigande matpriser, resulterade mot slutet av 1970-talet i överskott av många av jordbrukets basprodukter. Den ökande påfrestningen på statskassan ledde i sin tur, i mitten av 1980-talet, till krav på central marknadsreglering som skulle nedbringa överskotten. Därför knöts ett tvåprissystem för mjölk till de halvårsvisa prisförhandlingarna, en investeringspaus kombinerades med premier för slakt av unga grisar och kalvar och ett system med premier till bönderna för att de inte skulle producera spannmål. Inom några år har detta överskott förvandlats till balans mellan tillgång och efterfrågan och rent av till en viss knapphet i några fall. Priset för råg ökades faktiskt hastigt år 1988 för att stimulera till ökad produktion och minskad import.

Om vi nu vänder oss till konsumenternas klagomål, så har Allmänna reklamationsnämnden (ARN) inrättats för att undersöka individuella konsumenters klagomål på brister hos varor och tjänster som säljs på den privata marknaden; ARN tar alltså inte upp offentliga nyttigheter och offentliga tjänster. ARN förser konsumenterna med ett praktiskt men icke-juridiskt sätt att få sina klagomål bedömda. ARNs beslut har formen av rekommendationer och de kan inte överklagas. ARN är nu uppdelad på elva produkt- eller tjänsterelaterade sektioner, t ex textil, elektriska produkter, motorer, skor, resor, försäkringar. Varje sektion består av åtta medlemmar, varav hälften är nominerade av näringslivet och hälften av olika konsumentorganisationer eller kommer från Konsumentverket (KoV). Varje sektion har också en juridiskt utbildad ordförande. Rekommendationerna från dessa tvåpartssammansatta, domstolsliknande organ kan antingen gå till den klagandes, dvs konsumentens, favör eller till näringsli-

vets. Vanligen får konsumenterna stöd i hälften av fallen. Om företagen underlåter att följa rekommendationerna från ARN kan konsumenterna föra ärendet vidare inför domstol. Sålunda kan alltså ett lika stort antal konsument- och producentrepresentanter diskutera, ibland förhandla och någon gång rent av rösta om mellan 3 000 och 4 000 fall om året.

Konsumentverket är en annan myndighet som för förhandlingar mellan konsumenter och producenter. Sådana förhandlingar äger rum mellan individuella företag som har brutit mot Marknadsföringslagen eller mot generalklausulen om oskäliga avtalsvillkor i avtalslagen, eller också mellan Konsumentverket och representanterna för en viss bransch för att få fram riktlinjer rörande företags uppträdande när det gäller marknadsföring, produktsäkerhet och produktutformning. Det är detta senare vi ska ta upp här. KoVs styrelse är formellt ansvarig för att ge ut dessa riktlinjer, men till skillnad från i matprisöverläggningarna eller när det gäller konsumenternas klagomål, är konsumentrepresentanter inte med och utvecklar dessa riktlinjer. Det är snarare så att KoV fungerar som ombud för konsumenterna och inleder förhandlingar utan direkt konsumentdeltagande. Ett liknande mönster kommer vi att finna hos Statens pris- och kartellnämnd (SPK).

Den avsiktligt allmänna och vaga texten i Marknadsföringslagen och i klausulen om oskäliga avtalsvillkor kräver specificeringar genom mera detaljerade administrativa anvisningar. Nästan 250 branschspecifika överenskommelser eller riktlinjer har förhandlats fram inom ett stort och varierande fält. KoV kan därför enligt sina instruktioner försöka påverka producenter, distributörer och försäljare att anpassa sitt agerande och sin produktutveckling i överensstämmelse med konsumenternas behov.

Företagen har alltid möjlighet att påverka formuleringarna i dessa riktlinjer genom överläggningar eller förhandlingar mellan relevanta branschassociationer och KoV. Detta är nödvändigt för att uppnå största möjliga efterlevnad, vilket man inte skulle göra utan stöd och godkännande från företagen och deras talesmän. Boddewyn kallar detta för företagens självreglering.⁵⁹ Denna tolkning ökar i trovärdighet om man tänker på att dessa riktlinjer saknar bindande legal status och kan negligeras av företagen, vilket man kan se av handens nyss ensidigt fattade beslut att slopa de 15 år gamla riktlinjerna om att inte placera godis alltför nära utgångskassorna i snabbköp. KoV kan å andra sidan utfärda riktlinjer utan överenskommelse med

branschen i fråga, men för att få branschen i fråga med sig är det sällan KoV använder denna möjlighet. Nyligen gav dock KoV ut riktlinjer rörande detaljerad information om begagnade bilar, sedan verket under utdragna förhandlingar hade misslyckats nå en överenskommelse med branschrepresentanten. Branschens talesman reagerade genom att kontra med branschens egen, synnerligen förenklade informationsmodell. Här framgår alltså att KoV inte har möjlighet att få sina riktlinjer följda om inte företagen och handeln vill samarbeta med verket.

Statens pris- och kartellnämnd (SPK) är också säte för förhandlingar mellan konsumenter och producenter. Men på liknande sätt som KoV fungerar SPK som ombud för konsumenterna, som är representerade i SPKs styrelse men inte direkt inblandade i förhandlingarna med företagen. SPK har till uppgift att följa konsumentprisernas utveckling för att hålla inflationen tillbaka, förhindra karteller mellan företag i samma bransch och förhindra att ett företag köper ett annat, om resultatet blir en monopolliknande situation. Här ska vi hålla oss till SPKs prisbevakning. Sverige har använt lagfästa prisstopp och/eller obligatorisk anmälan i förväg av planerade prishöjningar på ett sporadiskt sätt nästan oavbrutet mellan 1970 och 1988, med år 1986 som enda undantag. Under denna tid fick varje företag som ville öka sina priser antingen informera SPK om sina avsikter eller begära att bli undantagna från prisstoppen och motivera sin begäran med stigande lönekostnader och/eller råvarukostnader. SPK kunde vägra godta de föreslagna prisökningarna eller föreslå mera blygsamma ökningarna. Detta förfarande har skarpt kritiserats i företagarkretsar och nedsättande kallats "en förhandlad ekonomi".⁶⁰ Men 1987, efter ett år utan prisinskränkningar, förhandlade SPK fram en uppgörelse med relevanta näringslivsorganisationer som gick ut på att få bort de ständigt upprepade prisstoppen om branscherna var för sig gick med på att företa låga prisökningar till och med slutet av juni 1988, vilket de gärna gjorde.

Ett annat viktigt forum för direkta förhandlingar mellan producenter och konsumenter, men som inte behandlas här, är de årliga hyresförhandlingarna mellan väl organiserade hyresgäster och hyresvärdar, bland dem de allmännyttiga bostadsstiftelserna. Jämsides med dessa förhandlingar finns det domstolsliknande offentliga organ som ska avgöra tvister mellan hyresgäster och hyresvärdar, dvs hyresdomstolarna. De senare är sammansatta av ett lika antal representanter för båda parter, på ett sätt som påminner om Marknadsdomstolen

eller om Allmänna reklamationsnämnden. De årliga hyresförhandlingarna och hyresdomstolarna behandlas inte i denna studie, men det förhållandet att de finns ger en anvisning om hur omfattande denna typ av förhandlingar är i Sverige.

Åtminstone tre andra myndigheter har ansvar för att hävda konsumenternas intressen och föra förhandlingar med relevanta företagsrepresentanter. De är Bankinspektionen (BI), Försäkringsinspektionen och Socialstyrelsens läkemedelssektion. Men dessas styrelser saknar direkt "konsumentrepresentation" som påminner om dem som hittas på annat håll i den här studien. I stället är de sammansatta av riksdagsledamöter och/eller experter på området. Det är därför de inte behandlas här.

Den svenska staten fortsätter alltså förse organiserade konsumenter och producenter med ett institutionellt forum för deras förhandlingar. Detta gäller inte bara konsumentmyndigheternas styrelser, som har till uppgift att se över en rad olika konsumentskyddslagar, utan också halvårsvisa pridförhandlingar mellan konsumenter och producenter av livsmedel och som ett institutionaliserat sätt att avgöra konflikter mellan konsumenter och företag som gäller klagomål mot varor och tjänster, lika väl som direkta förhandlingar med producenter för branschspecifika normer och priser.

6 Meso-korporatism eller förhandlingsekonomi

Ett färskt exempel från området internationell handel kan fungera som påminnelse om att en förhandlingsekonomi omfattar mycket mera än officiell konsumentpolitik, kollektiva förhandlingar eller jordbrukspolitik. Efter amerikanska och europeiska initiativ föreslog den svenska regeringen "frivilliga begränsningar" i bilimporten från Japan i april 1988; detta skedde efter diskussioner med och påtryckningar från Sveriges egna bilproducenter, dvs Volvo och SAAB.⁶¹ En uppgörelse nåddes sedan under sommaren vilken fryser importen av japanska bilar på 1987 års nivå. Volvos marknadschef anklagade japanerna för att "våldta den svenska marknaden", eftersom de flesta andra marknader nu är begränsade på grund av "frivilliga överenskommelser" med andra länder.⁶² Men han gick inte så långt som till att anklaga de japanska bilproducenterna för dumpning, fast utri-

keshandelsministern hade kommit med en sådan anklagelse. Liknande "frivilliga överenskommelser" styr den svenska importen av kläder och skor från nyligen industrialiserade länder (s k NIC-länder).

Flera kritiker skyndade sig att framhålla att de svenska konsumenterna, eller i det här fallet bilköparna, förlorar på sådana inskränkningar.⁶³ Vidare kan sådana protektionistiska åtgärder i det långa loppet skada ett litet exportorienterat land.⁶⁴ Utrikeshandelsavdelningen på utrikesdepartementet försvarade dessa förhandlingar och framhöll att frihandel (observera i avdelningens mycket speciella definition av begreppet) inte bara är i konsumenternas intresse. Producenterna har också rätt till frihandel och till korrekta konkurrensvillkor. Ingen regering kan bortse från det, enligt utrikeshandelsavdelningen.⁶⁵

Detta exempel kan emellertid illustrera mera än bara ytterligare ett fall av ekonomiska förhandlingar som har relevans för konsumenterna. Det kan också klargöra och avgränsa begreppen korporatism och förhandlingsekonomi. Detta är nödvändigt eftersom en inledande förtjusning över begreppet meso-korporatism har fått många forskare om näringsliv och politik att tro att de har hittat den ideala termen, en term som tillåter dem strukturera och förklara en kategori av företagsbeteende som inte behandlas av neoklassiska ekonomer eller av pluralister. Ett varningens ord är emellertid på sin plats, eftersom en alltför lös definition av meso-korporatism kan leda till en situation där begreppet skapar mera förvirring än klarhet. Vidare kan förekomsten av ett begrepp som redan på ett adekvat sätt strukturerar och förklarar den företeelse som ska utforskas förbli oåtkomligt för vissa forskare på grund av språkhinder. Mycket av det de så ivrigt beskriver som meso-korporatism skulle faktiskt mera rättvisande kunna kallas en förhandlingsekonomi på meso-nivån.

När vi avgränsar dessa båda begrepp, är det väsentligt att skilja mellan de frågor som diskuteras eller de samhälleliga syften och fördelar som hör dit å ena sidan och det slags samhällelig samordning eller institutionell sammanlänkning som hör dit å den andra. Frågorna kan antingen vara ekonomiska, samhälleliga eller politiska. De samhälleliga syftena och fördelarna hör antingen ihop med produktionen av varor och tjänster eller med avgörandet av åsiktsskillnader mellan samhälleliga och/eller politiska grupper om hur dessa varor och tjänster ska fördelas. Detta slags samhälleliga samordning och institutionella sammanlänkingsstrukturer kan sträcka sig från centraliserad planering till marknadskonkurrens; förhandlingar mellan

”parter” hamnar någonstans mellan dessa ytterligheter. De uppvisar varierande grader av institutionella sammanlänkingsstrukturer. Växelmynten för samhällelig samordning är antingen planering, förhandlingar eller konkurrens. Genom att kombinera dessa båda dimensioner kan vi få fram en sexfaldig figur. Här ska vi emellertid rikta vår uppmärksamhet mot de fyra understa rutorna, eftersom de är mest relevanta för vår diskussion och för de distinktioner jag gör.

Typ av samhällelig samordning	Samhällsfråga	
	ekonomisk	social/politisk
Centraliserad planering	<i>Planekonomi</i> statlig planering av hela ekonomin	<i>Totalitarianism</i> partiet styr medborgarna
Samordnade förhandlingar	<i>Förhandlingsekonomi</i> ändra nollsumma eller minussumma till plussumma	<i>Korporatism</i> omfördelning för att lösa konflikter och nå samhällsfred
Marknadskonkurrens	<i>Laissez-faire-ekonomi</i> effektiv resursallokering	<i>Pluralism</i> väljarnas demokratiska kontroll
(Typ av samhällelig fördel)	(Produktion av varor och tjänster)	(Lösning av gruppkonflikter)

I de båda översta rutorna finner vi en planekonomi där den centrala byråkratin planerar hela ekonomin, och ett totalitärt politiskt system, där partiet kontrollerar medborgarna snarare än kontrolleras av dem. Planering verkställd av staten och/eller partiet är det viktigaste växelmyntet i sådana system.

Vår huvuduppgift här är emellertid att skilja mellan begreppen förhandlingsekonomi och korporatism. Vi vill också sätta dem i relation till idéerna om laissez-faire-marknader och pluralism. Förhandlingar fungerar som växelmynt både i en förhandlingsekonomi och i en korporatistisk ekonomi. Men logiken bakom dem är icke desto mindre olika. Logiken i en förhandlingsekonomi är att förvandla en nollsummesituation eller en minussummesituation till en plussum-

mesituation och därmed resultera i en samhälleligt mera varaktig och långsiktig allokering av knappa resurser. Korporatismens logik är att avgöra samhälleliga och politiska konflikter om (om)fördelningen av knappa varor och tjänster i en stor uppsättning politikområden för att vidmakthålla samhällsfreden.

En förhandlingsekonomi kan antingen omfatta tvåparts- eller trepartsförhandlingar, t ex arbetsgivare och anställda; producenter, staten, konsumenterna; hyresgäster och hyresvärdar. Tvåpartsformen kan inskränkas till förhandlingar mellan producenterna och den offentliga byråkratin och behöver inte nödvändigtvis ta med någon annan socialgrupp eller ens dess offentliga ombud. Så kommer det sig att förhandlingar om utrikeshandel, regional investeringspolitik, omstrukturering av krisindustrier, forskning och utveckling i nyckelindustrier osv normalt inskränks till tvåpartsformen av diskussioner som utesluter alla andra samhällsgrupper än producenterna eller industrin och staten. Fastän den sistnämnda representerar allmänintresset, gör den det i allmänhet och inte som en speciell kategori som arbetare, konsumenter eller något annat, utom möjligen som skattebetalare som måste hjälpa till att finansiera de statliga bidrag som hör till.

Korporatism å andra sidan måste innefatta åtminstone två tydliga samhällsgrupper, som delvis har åtskilda eller antagonistiska intressen, för att tala om hur samhälleliga konflikter ska lösas, eftersom alla konflikter omfattar åtminstone två parter, t ex arbetare och ägare, konsumenter och producenter, hyresgäster och hyresvärdar. Korporatismen utesluter alltså alla slags situationer där direkta förhandlingar äger rum mellan en enda samhällsgrupp, vanligen företagare, och staten eller den offentliga byråkratin.

Exemplet ovan om den "frivilliga frysningen" av bilimporten från Japan berörde bara biltillverkare och utrikeshandelsdepartementet, men inte konsumenterna och inte heller något ombud för dem, t ex Konsumentverket. Exemplet tillhör därför klart och tydligt kategorin förhandlingsekonomi, inte korporatism. Om å andra sidan Volvos och SAABs anställda eller deras fackföreningar hade förenat sig med arbetsgivarna i krav på sådana protektionistiska åtgärder, då skulle man ha kunnat se detta som ett prov på lokal korporatism eller mikro-korporatism. På samma sätt kunde aktivt fackföreningsdeltagande i svenska planer för att omstrukturera krisindustrier inom varv, stål, pappersmassa och papper, under det sena 1970-talet, typiskt nog dra in lokala och ibland till och med riksomfattande fackli-

ga organisationer. Detta är alltså ett exempel både på en förhandlingsekonomi och på meso-korporatism. Det borde därför stå klart att medan dessa båda begrepp delar växelmynt, dvs förhandlingar, så är de ändå inte synonyma. Vi har här inte att göra med ett förhållande en till en. En förhandlingsekonomi kan, men behöver inte nödvändigtvis, dra in korporatistiska mönster, medan korporatism kan omfatta frågor av ekonomisk, social och/eller politisk natur.

Andra företeelser som diskuteras i litteraturen om näringsliv och politik som delar växelmyntet förhandlingar, t ex "klientelpluralism", "privat intressestyrning"⁶⁶ eller "meso-korporatism"⁶⁷ kan bara klassas som korporatism eller en förhandlingsekonomi, enligt ovanstående figur, med hänvisning till den direkta närvaron av samhällsgrupper utöver näringslivet.

De båda nedersta rutorna i denna figur skiljer mellan laissez-faire-marknader och pluralism. Logiken i en laissez-faire-marknad är att åstadkomma effektiv resursallokering, medan logiken i pluralismen är att åstadkomma demokratisk kontroll. I båda fallen innefattar konkurrensen växelvalutan mellan de agerande, antingen dessa är individer, företag, sociala grupper eller politiska partier. Både produktionen av varor och tjänster och avgörandet av åsiktsskillnader mellan olika grupper antas dra fördel av konkurrens.

De flesta samhällen uppvisar en blandning av dessa styrande principer för samhällelig samordning. Det är få samhällen som styrs efter enbart förhandlingsprinciper eller enbart marknadskonkurrens, i de flesta tillämpas olika kombinationer av bådadera. Planekonomier, som till nyligen har varit ett undantag från detta, har börjat experimentera med alternativ som innefattar prissignaler, decentraliserat beslutsfattande, kooperativ osv. I de flesta andra samhällen är det dock möjligt att i större eller mindre utsträckning hitta båda de andra styrande principerna samtidigt.

Vissa sektorer av ekonomin eller segment av politiken uppvisar tydligare tendenser till förhandlingar, medan andra bättre illustrerar marknadskonkurrensen. Jordbruket är en typisk sektor av ekonomin lika väl som ett segment av politiken som uppvisar ett tydligt exempel på förhandlingar, fast marknadsmekanismerna aldrig är helt satta ur spel. Handeln är en sektor av ekonomin som i första hand är underkastad marknadskonkurrens, men i de flesta länder är förhandlingar aldrig helt frånvarande. Förhandlingar kan alltså uppfattas som ett alternativ och ett komplement till marknadskonkurrens på mikro-, meso- och makronivåerna. De behöver inte ses som varandra uteslutande begrepp, utom kanske i ideologiskt avseende.

Vissa branscher av ekonomin kan alltså normalt operera enligt marknadskonkurrensens principer, utom i en inledande fas och i krissituationer. Begreppen uppgående och nedgående industrier betecknar situationer då konkurrerande företag eller hela branscher plötsligt vänder sig till staten för assistans och finansiell hjälp. Detta kan ske företag för företag eller innefatta kollektivt agerande av hela branschen. När väl de initiala investeringarna är gjorda eller de omstruktureringsproblem har lösts som måste lösas, återvänder företagen gärna till en mera konkurrensbetonad marknadssituation. Vi kan därför räkna med att hitta exempel på växlingar i tiden mellan de kategorier jag har använt här.

Vi kan också räkna med att hitta skillnader mellan länder när vi jämför samma bransch. Jordbrukspolitiken i de nordiska länderna visar ett tydligt alternativ när vi diskuterar dessa kategorier. I Norge har matprisförhandlingarna ända sedan slutet av andra världskriget varit tvåpartsförhandlingar, dvs de har bara omfattat representanter för jordbrukarna och jordbruksdepartementet, inte för konsumenterna. I Sverige, däremot, har konsumenterna också varit representerade.⁶⁸ Det norska fallet är ett enkelt fall av förhandlingsekonomi, medan det svenska fallet visar en förhandlingsekonomi med tydliga korporatistiska drag. Och eftersom det senare landet institutionaliserar omfördelningsaspekter, bör det inte komma som någon överraskning att de politiska konflikterna har varit flera i Sverige än i Norge, konflikter som har rört ratificerandet av jordbruksprisöverenskommelserna av riksdagen resp. stortinget.⁶⁹ Fast sådana konflikter är mycket begränsade i Sverige, finner man ändå att konflikterna har varit tydliga i själva förhandlingsprocessen i Norge, snarare än i ratificeringsprocessen.⁷⁰

7 Sammanfattning och slutsatser

Den här uppsatsen utforskar relationerna mellan marknader, politik och icke-statliga organisationer i svensk konsumentpolitik. Den visar att konsumentpolitik inte uteslutande hör till det allmännas område och inte heller helt enkelt överlämnas åt marknadens nycker. Det är snarare så att dess särart delvis beror på att icke-statliga organisationer har deltagit i förhandlingar mellan konsumenter och producenter i en rad olika sammanhang. Det finns ingen enda, allsmäktig myndighet som fungerar som vakthund för konsumentpolitiken. I

stället är det ett antal myndigheter som tillhandahåller ett forum för "organiserade konsumenter" och producenter att träffas på korporatistiskt sätt och föra förhandlingar om produktförnyelse, konsumentskydd, gottgörelser mot konsumenter och rent av om prisnivåer. En unik kombination av historiska, politiska, ekonomiska och organisatoriska faktorer har gjort detta möjligt. Viktigast har dock regeringens aktiva roll varit. Liksom när det gäller utvecklingen på andra fält, social service⁷¹, ekonomisk politik⁷² och arbetsmarknadspolitik⁷³, har konsumentpolitiken vittnat om ett aktivistiskt förhållnings-sätt under socialdemokratiskt styre snarare än om en passiv "vänta och se"-attityd. Regeringen har aktivt försökt skapa en motverkande kraft till förmån för konsumenterna för att underlätta och utvidga förhandlingarna mellan konsumenter och producenter.

Paritet eller styrkebalans i intressegruppsrepresentationen hittar man både på traditionella sektorer, där de motstridiga intressena artikuleras genom klart avgränsade organisationer, och på mindre klart avgränsade sektorer. Myndigheter som har ansvar för att genomföra arbetsmarknadspolitik eller arbetsmiljölagstiftning hör till de klassiska områden där arbetarnas och arbetsgivarnas motstridiga intressen är organiserade i fackförbund och arbetsgivarorganisationer. Men till och med på sådana områden som jordbrukspolitik (matkostnader) eller konsumentpolitik, där en av de parter (konsumenterna) som står mot varandra står inför väl kända svårigheter att organisera sig, tyder materialet på en politik som främjar numerär jämställdhet eller styrkebalans i sammansättningen av styrelser för relevanta myndigheter. I fallet konsumentpolitik har man följt ett korporatistiskt mönster att få med de fackliga organisationerna och konsumentkooperationen för att fylla luckorna. Den numerära jämställdheten får man alltså genom att indirekt matcha producenternas och konsumenternas intressen⁷⁴

Detta material tyder på att uppnåendet av numerär jämställdhet eller styrkebalans i intressegruppsrepresentationen är en norm bakom trepartskonstellationen eller den korporatistiska konstellationen i svenska myndighetsstyrelser. I sin helhet visar den svenska politiska processen många exempel på numerär jämställdhet eller balanserad representation för intressegrupper. Detta tydliga trepartsmonster kan därför inte tillskrivas en enskild sektors eller ett enskilt politikområdes motiv. Därför förefaller det inte realistiskt att anta att syftet med numerär jämställdhet är att få fram en "gisslan"-effekt på ett område (t ex arbetsmiljöns reglering) för att därigenom anpassa och mildra

motstridiga intressen, medan man får fram en "balanserande" effekt i syfte att understryka och skärpa en intressekonflikt på en annan sektor eller ett annat område (t ex inom konsumentpolitiken).

Olika politiska grupperings beroende av varandra markeras alltså ytterligare om konsumentpolitiken tas med i en jämförelse över typer av politik och typer av politiska valplatser i olika länder, eftersom konsumentpolitiken tenderar att följa det övergripande mönstret i olika länders politiska processer. Så kommer det sig att socialdemokraternas preferens först för protest snarare än sorti, sedan för att etablera en motverkande kraft genom kollektivt agerande och integrerad medverkan i den politiska processen i det stora hela svarar mot mönster som man hittar på annat håll i Sverige, t ex inom social service, ekonomisk politik, arbetsmarknadspolitik, förhållandena på arbetsmarknaden. Men till skillnad mot på dessa områden, där parterna (dvs arbete och kapital) är väl organiserade, finner regeringen det hela tiden nödvändigt att bevaka och intervensera till förmån för konsumenterna, på grund av dessas brist på makt på marknaden eller i förhandlingar under rådande oligopolistiska och monopolistiska förhållanden. Genom sin intervention försöker staten stötta konsumenternas organisatoriska ansträngningar och etablera någon motkraft gentemot de väl organiserade och synnerligen koncentrerade producenterna, grosshandlarna och detaljhandlarna. Men detta kräver uthålligt arbete, vilket inte alltid blir av eftersom konsumentpolitiken är så godtycklig och eftersom väl organiserade konsumentgrupper saknas. Politiskt glapprum, brist på talesmän som håller kvar sådana frågor på den allmänna dagordningen och förändringar av politiska mål förknippade med olika regeringar visar det största dilemmat med detta sätt att närma sig problemen. Icke desto mindre tycks det fortfarande sannolikt att en sådan näst bästa lösning är bättre än ingenting alls, särskilt när ingenting alls innebär en kapitulation inför otyglade marknadskrafter.

Förhandlingar mellan konsumenter och producenter äger rum i många olika inramningar och omfattar en rad beslut som påverkar näringslivet och näringslivets aktiviteter. Här har flera områden och valplatser för dessa förhandlingar diskuterats för att illustrera svensk konsumentpolitik. Många andra skulle kunna läggas till listan innan den skulle bli fullständig. Faktum är att på grund av att man inte har erkänt den teoretiska betydelsen av förhandlingar i små avancerade industriländer, så har föga uppmärksamhet hittills ägnats detta viktiga ämne. Kollektivförhandlingar har visserligen sin egen skola, dvs

förhållandena på arbetsmarknaden, som är nära knuten till sociologin. Men denna företeelse är i det stora hela möjlig att deskriptivt analysera och att granskas utan att ställas i relation till andra typer av ekonomiska förhandlingar i marknadsekonomier. Varken ekonomer, statsvetare eller sociologer har ägnat särskilt mycken systematisk och teoretisk uppmärksamhet åt sådana förhandlingar. Så i mångt och mycket har deras betydelse för ekonomiskt och politiskt beslutsfattande negligerats.

Ett undantag är Hirschman, som noterar att det inte finns något utrymme för förhandlingar, överläggningar eller ömsesidig anpassning när perfekt konkurrens råder.⁷⁵ De olika parterna bakom ett avtal behöver inte ha återkommande eller varaktiga relationer; köpare och säljare ska snarare förbli anonyma. Men trots de många och viktiga avstegen från den ideala konkurrensmodellen har ekonomerna bara fördömt eller bagatelliserat sådana beteenden, klagar Hirschman.⁷⁶ Det förefaller enklare att definiera bort sådana i teorin oförutsedda beteenden som främmande faktorer eller som avvikelser som knappt är värda att uppmärksamma och ännu mindre att systematiskt utforska. Och ändå är dessa förhandlingar mycket omfattande, vilket den svenska konsumentpolitiken vittnar om. Den påfallande verkligheten av deras förekomst är ingen hägring som man bara kan ignorera eller definiera bort med hjälp av överdrivet restriktiva ämnesskygglappar. Begreppet förhandlingsekonomi ger ett tillräckligt brett perspektiv för att man ska kunna överträda dessa snäva akademiska gränser. Förhoppningsvis ger begreppet förhandlingsekonomi den nödvändiga teoretiska skjutsen framåt för att forskare ska erkänna vikten av och uppmuntra teoretisk analys av förhandlingar i samhället och av tvåparts- och trepartsförhandlingar.

Beror sådana förhandlingar på väl organiserade och synnerligen centraliserade beslutscentra i staten, organisationerna och företagen? Syftar begreppet förhandlingsekonomi främst på makro- och mesoföreteelser eller är det något som man också hittar på de lokala nivåerna och på mikro-nivåerna? Den internationella diskussionen om neokorporatism visar en växande medvetenhet om meso- och mikro-nivåerna⁷⁷ men har ännu inte kunnat skilja mellan dem och en förhandlingsekonomi.⁷⁸ Det finns ingen information tillgänglig om försöket att decentralisera svensk konsumentpolitik, så därför är det för tidigt att ta fram material från lokala förhandlingar. Konsumentutredningen föreslog att man skulle inrätta lokala reklamationsnämnder. Detta förslag välkomnades av handeln men bekämpades

av industrin; deras uppfattningar återspeglar deras organisatoriska styrkor och svagheter. Förslaget kom aldrig upp i riksdagen. Och inga andra fora för lokala förhandlingar har ännu bildats. Vissa fragmentariska uppgifter visar dock en viss första entusiasm för att decentralisera den svenska modellen för konsumentinflytande. Men om denna första entusiasm håller i sig och kan utvidgas till ett stöd för hela modellen återstår att se.

De båda begreppen förhandlingsekonomi och generaliserat politiskt utbyte betonar vikten av samförstånd och kompromisser för beslutsfattande snarare än konflikter och konkurrens. De betonar också vikten av upprepat interagerande mellan parterna i förhandlingar, även om dessa har konkurrerande eller antagonistiska intressen. Hirschmans diskussion om protest som ett komplement till sorti visar vissa likheter med Marins reflexioner om generaliserat politiskt utbyte. Fördelarna med att åstadkomma samförstånd genom dialog tillfaller inte bara just dem som deltar i en speciell förhandlingssituation utan också andra förhandlare och ekonomin och det politiska systemet som helhet.

Pizzorno hävdar att den information man får fram genom förhandlingar skulle kunna ersätta priserna som medel för beslutsfattande.⁷⁹ Men protest uppfattas både som ett alternativ och ett komplement till sorti.⁸⁰ Endast om konsumenterna kan artikulera sig på ett konsekvent sätt och förstärka sina uppfattningar och önskemål kan producenterna komplettera marknadssignalerna med den kvalificerade och rika information protesterna kan ge. Producenterna måste därför erkänna behovet av och fördelarna med protest som komplement till sorti. En dialog mellan konsumenter och producenter är emellertid bara möjlig där den institutionella infrastrukturen existerar, eftersom marknaden ensam inte tillhandahåller några dialogmöjligheter. Producenterna måste med andra ord vara villiga att erkänna dessa institutioner som legitima och att lyssna på det budskap de för fram. Visst finns det de som gör det, men andra uppfattar världen i svart och vitt eller längtar tillbaka till enklare tider, då marknaden var otyglad och dess suveränitet aldrig ifrågasattes. En sådan attityd riskerar att kväva protesten och slösa bort dess välgörande effekter.

Marknadsforskning och rent av marknadsföring visar behovet att komplettera prissignalerna med mera avancerad information. Mycket skulle kunna vinnas på en institutionaliserad dialog mellan producenter och konsumenter. Många svenska företagare visar sig tydligt medvetna om fördelarna med en sådan dialog med sina kunder

och har vidtagit vissa åtgärder för att få mera fullständig och rikare information från dem. Men de kanske inte alltid så snabbt inser vilka institutionella krav som måste uppfyllas för att de löpande ska få tillgång till sådan information. De visar alltså både en vilja att hjälpa till och finansiera små "oberoende" konsumentrörelser och en synnerligen kritisk attityd till de institutioner som finns. Men näringslivsfinansierade konsumentorganisationer skulle löpa risken att uppfattas som "husbondens röst" snarare än som konsumenternas sanna röst. Även om en knähund ibland kan tyckas vara att föredra, så är det ändå bara en vakhund som kan föra fram det sanna budskapet och varna för outhärdliga produkter och förhållanden.

En mera allmän utmaning mot syftet att förse konsumenterna med en protest i konsumentpolitiken genom att hjälpa dem gå samman i en motverkande kraft är den växande politiska olusten i Sverige. I takt med att Sverige rör sig längre bort från kompromissernas och samförståndets politik och närmare en neo-konkurrens- eller icke-kompromiss epok, kommer den växande politiska krisen beträffande reglerna för samhälleligt och ekonomiskt förhandlande in i ett avgörande stadium. För närvarande är en sväng tapp för detta överläggande institutionen med intresseorganisationernas utseende av representanter i ämbetsverkens styrelser, lekmannarepresentation, som det kallas i Sverige. De båda viktigaste topporganisationerna inom näringslivet, Svenska Arbetsgivareföreningen (SAF) och Sveriges Industriförbund (SI), har nu öppet ifrågasatt denna institution och föreslagit att det privata näringslivet inte längre formellt ska delta i arbetet med att föra ut politiken och därför inte heller nominera lekmannarepresentanter till sådana styrelser. Handelsnäringsorganisationer är emot denna förändring, och det är de fackliga organisationerna också.

Arbetsgivarna och industrins organisationer med deras väl utvecklade lobbyaktiviteter och deras opinionsbildningskampanjer har ständigt öppna informella inflytandekanaler.⁸¹ Det förefaller sannolikt att moderata samlingspartiet (m) ska förena sig med folkpartiet (fp) och fördöma institutionen med lekmannarepresentation som "korporativism". Om det privata näringslivet till sist bojkottar de officiella kanalerna, skulle det sedan bli svårt att vidmakthålla organisationernas integrerade medverkan på de flesta av politikens områden. Om man raserar de officiella kanalerna, skulle detta effektivt göra slut på nominerandet av officiella konsumentrepresentanter i konsumentmyndigheternas trepartsammansatta styrelser. Detta i sin

tur skulle innebära att de aktiva försöken att etablera en motverkande kraft genom sådan representation *de facto* upphörde. Men det skulle kunna lämna förhandlingarna mellan konsumenter och producenter intakta i andra fora.

En andra, mera allmän utmaning kommer från Europeiska Gemenskaperna (EG), som till 1991 kräver total harmonisering av alla lagar som styr handeln. Detta omfattar förstås också de lagar som ska skydda konsumenterna. Ett EFTA-land som Sverige förväntas företa långtgående anpassningar, även om landet stannar utanför EG. Men graden av anpassning förblir en öppen fråga, en fråga som kan bli föremål för förhandlingar. Huruvida anpassningen kommer att ske efter minsta gemensamma nämnare eller på något plan därovanför är fortfarande okänt. Hur som helst kan Sverige komma att få anpassa sina lagar om konsumentskydd, marknadsföring, avtalsvillkor osv till en nivå betydligt under sin nuvarande.

Vad händer med myndigheter som Konsumentverket, Statens pris- och kartellnämnd (numera Statens pris- och konkurrensverk), Statens livsmedelsverk, som övervakar svensk lagstiftning på respektive områden? Kommer de att fråntas mycket av sina anslag och sin makt eller kanske rent av att läggas ner i anpassningens namn? Och om så sker, vad blir då kvar av den svenska modellen av indirekt konsumentrepresentation genom nominering av lekmanrepresentanter i lika antal som producentrepresentanter? Så anpassning är också något som skulle kunna göra slut på den motverkande kraften i svensk konsumentpolitik.

Översättning: Leif Duprez

8 Appendix

Tabell 1 "Konsumentrepresentanter" och andra representanter i styrelserna för konsumentmyndigheterna år 1985

Organisation/myndighet representerad	Handelsdep			Jordbruksdep			Totalt
	SPK*	MD*	KoV	JN	KD	SLV	
<i>Politiska och allmänna representanter</i>							
generaldirektör/ordförande	1	1	1	1	1	1	6
riksdagsledamot	1	-	2	(1)	2	2	7
andra myndigheter	1	1+1	1	-	1	2	7
<i>Konsumentrepresentanter</i>							
LO	1	1	1	1	2	1	7
TCO	1	1	1	-	1	-	4
SACO-SR	-	-	-	-	1	-	1
KF	1	1	1	1	1	1	6
<i>Producentrepresentanter</i>							
LRF	-	-	-	2**	-	1	3
SI***	1	1	1	-	1	1	5
SGF***	1	1	-	1	-	-	3
Köpmannaförbundet	1	1	1	-	1	1	5
Kommunförbundet	-	-	1	-	-	-	1
Summa	9	9	10	6	11	10	55

Källa: Instruktionsbrev för de olika myndigheterna

SPK	Statens pris- och kartellnämnd
MD	Marknadsdomstolen
JN	Statens jordbruksnämnd
KD	Jordbruksnämndens konsumentdelegation
SLV	Statens livsmedelsverk
LO	Landsorganisationen
TCO	Tjänstemännens Centralorganisation
SACO/SR	Centralorganisationen SACO/SR
KF	Kooperativa förbundet
LRF	Lantbrukarnas Riksförbund
SI	Sveriges Industriförbund
SGF	Sveriges Grossistförbund

* Instruktionsbrev för dessa båda myndigheter stipulerar att tre ledamöter ska representera "allmänna konsument- och löntagarintressen", medan tre andra ska representera producent- och handelsintressen (SFS 1970-417 för MD, SFS 1973-609 för SPK)

** En av LRFs två representanter är också riksdagsledamot för centerpartiet

*** Antingen centralorganisationen eller en branschorganisation

Tabell 2 *Konsumentrepresentanter och producentrepresentanter 1985 i Allmänna reklamationsnämndens sektioner och de verkställande utskotten i prisregleringsföreningarna för jordbruksprodukter*

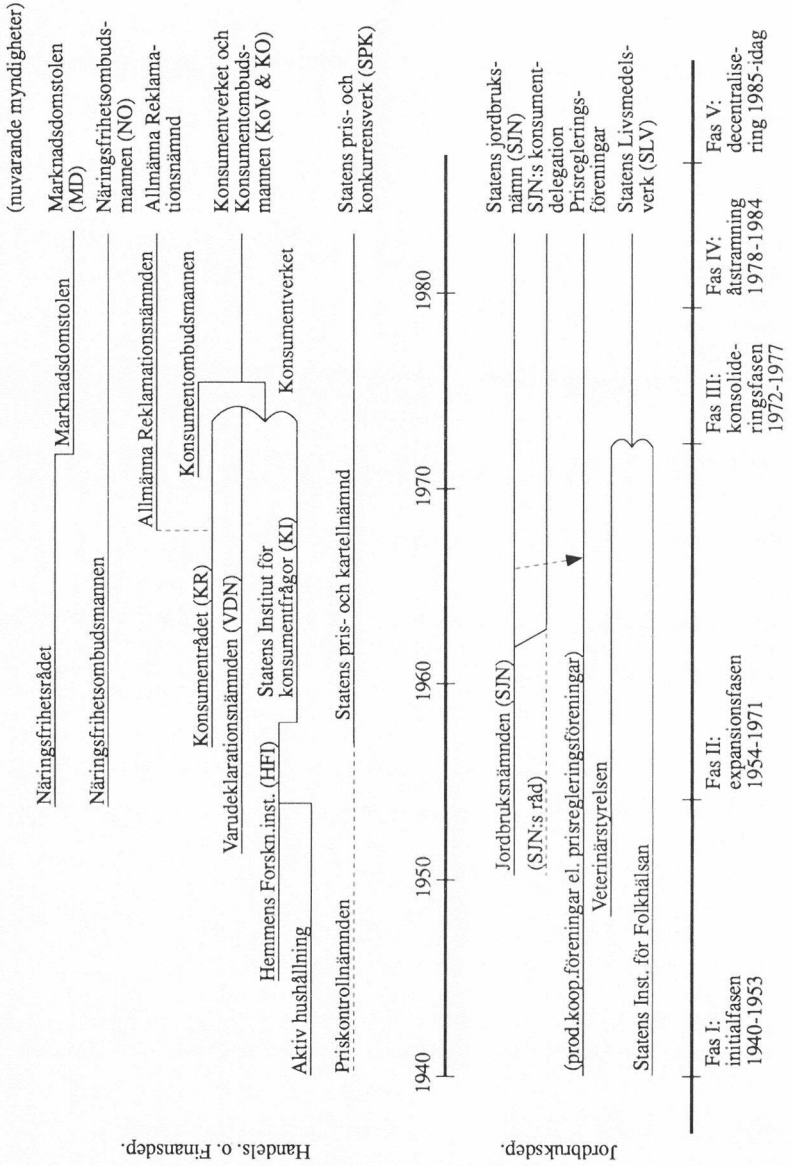
Organisation/ämbetsverk	10 sektioner inom ARN	7 prisregleringsföreningar
Ordförande	10	7
övriga departement*	15	7
<i>Konsumentrepresentanter</i>		
LO	6	3
TCO	5	2
SACO/SR	0	1
riksdagsledamöter	0	2
Gillesförbundet	2	0
Husmodersförbundet	2	0
övriga särskilda organisationer	5	0
Totalt	(20)	(8)
<i>Producentrepresentanter</i>		
KF	3	7
LRF	0	7
LRFs branschorg	0	15
SI	3	5
SGF	3	2
Köpmannaförbundet	5	4
SHIO	3	0
övriga producenter, övrig industri	18	9
Totalt	(35)	(49)
Summa	70	72

Källa: Instruktioner för Allmänna reklamationsnämnden och för prisregleringsföreningarna.

* Anställda i Konsumentverket är representerade i Allmänna reklamationsnämndens styrelse som "konsumentrepresentanter". Regeringen utser tre ledamöter i varje prisregleringsförening (fyra i föreningen för köttprodukter, varav två är konsumentrepresentanter): ordförande, en tjänsteman från Statens jordbruksnämnd och en konsumentrepresentant. Deras styrelser har också tre eller fyra representanter för den producentkooperativa rörelsen och tre eller fyra representanter för handeln och livsmedelsindustrin, däribland en för KF (SFS 1967:95)

Förkortningar: Se tabell 1. SHIO är en sammanslutning för familjeföretag

Diagram 1 *Konsumentpolitiska myndigheters utveckling 1940 till 1987*

Noter

- 1 S. Lane, "The Rationale for Government Intervention in Seller-Consumer Relationships", in *Policy Studies Review*, Vol. 2, No. 3, s 419-428, 1983
- 2 S. Lane, a a
- 3 R. Flickinger, "The Comparative Politics of Agenda Setting: the Emergence of Consumer Protection as a Public Issue in Britain and the USA", *Policy Studies Review*, Vol. 2, No. 3, s 429-444, 1983
- 4 R. Flickinger, a a
- 5 L. Rose, "Consumer Protection and Policy-Making in Norway and the United States", *Western European Politics*, s 421-430, 1981. L. Rose, "Consumer Protection in Scandinavia" in *Public Policy Across Nations, States and Cities*, Wade & Groth (eds.), Greenwich, Conn.: SAO Press, 1984
- 6 W. Korpi, "Social Policy & Distributional Conflict in the Capitalist Democracies", *Western European Politics*, v. 3, 1981
- 7 G. Esping-Andersen & W. Korpi, "Social Policy as Class Politics in Post-War Capitalism: Scandinavia, Austria and Germany", in *Order and Conflict in Contemporary Capitalism*, Goldthorpe (ed.), 1984
- 8 H. Wilensky & L. Turner, *Democratic Corporatism and Policy Linkages*, Berkeley: Institute of International Studies, 1987
- 9 M. Nadel, "Economic Power and Public Policy: the Case of Consumer Protection", in *Politics & Society*, No. 1, s 313-326, 1971
- 10 W. Korpi, a a
- 11 H. Wilensky & L. Turner, a a
- 12 G. Lehbruch, "Liberal Corporatism and Party Government", in *Comparative Political Studies*, Vol. X, s 91-126, 1977; G. Lehbruch, "Concertation and the Structure of Corporatist Networks", i Goldthorpe (ed.), *Order and Conflict in Contemporary Capitalism*, 1984
- 13 B. Neidemann & K.G. Meier, "Theories of Contemporary Corporatism: Static or Dynamic?", s 95-118 i *Trends toward Capitalist Intermediation*, P. Schmitter & G. Lehbruch (eds.), Beverly Hills & London: Sage
- 14 B. Marin, "Austria - the Paradigm Case of Liberal Corporatism?", s 89-125 i W. Grant (ed.), *The Political Economy of Corporatism*, 1985, London: Macmillan
- 15 V. A. Pestoff, "Joint Regulation, Meso-Games and Political Exchange in Swedish Industrial Relations", 1988, kommer i Marin & Pizzorno (eds.), *Generalized Political Exchange*, New York & Berlin: de Gruyter
- 16 V.A. Pestoff, "Exit, Voice and Collective Action in Swedish Consumer Policy", i *Journal of Consumer Policy* Vol. 11, No. 1, s 1-27, 1988
- 17 V.A. Pestoff, a a
- 18 K. Nielsen & O. Pedersen, "Forhandlingsøkonomi. Ideal og historie", i *Nordisk forhandlingsøkonomi: makt på spel*, 1988
- 19 G. Hemes, *Forhandlingsøkonomi og blandingsadministrasjon*, Oslo: Universitetsforlaget, 1978
- 20 B. Marin, "Generalized Political Exchange", Paris & Florens: IPSA Paper & EUIWP, No. 85/190, 1985
- 21 V.A. Pestoff, a a
- 22 B. Marin, "Organizing Interests by Interest Organizations: Associational Prerequisites of Corporatism in Austria", *International Political Science Review*, Vol. 4, No. 2, s 197-216, 1983
- 23 B. Marin, a a, s 209
- 24 B. Marin, a a, s 71

- 25 B. Marin, a a, s 215
- 26 B. Marin, "Austria – the Paradigm Case of Liberal Corporatism?" se not 14
- 27 B. Marin, a a, s 8
- 28 B. Marin, a a
- 29 A. Hirschman, *Exit, Voice and Loyalty*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1970
- 30 A. Hirschman, a a, s 4
- 31 A. Hirschman, a a, s 30
- 32 A. Hirschman, a a, s 33-40
- 33 A. Hirschman, a a, s 40
- 34 M. Olson, *The Logic of Collective Action*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1965 & 1971
- 35 M. Olson, a a
- 36 M. Olson, a a
- 37 J. K. Galbraith, *American Capitalism*, Harmondsworth: Penguin Books, 1952 & 1963
- 38 J.K. Galbraith, a a
- 39 J.K. Galbraith, a a
- 40 J.K. Galbraith, a a, s 125
- 41 J.K. Galbraith, a a, s 128
- 42 J.K. Galbraith, a a, s 140
- 43 J.K. Galbraith, a a, s 140
- 44 V.A. Pestoff, "Exit, Voice and Collective Action in Swedish Consumer Policy", se not 16
- 45 G. Heckscher, *Staten och organisationerna*, Stockholm: KFs Förlag, 1946 & 1951
- 46 G. Heckscher, a a
- 47 V.A. Pestoff, "The Swedish Organizational Community and its Participation in Public Policy-Making", AASBI RR No. 6, Stockholm: Dept of Political Sciences, 1984
- 48 V.A. Pestoff, a a
- 49 V.A. Pestoff, a a
- 50 M. Olson, *The Logic of Collective Action*, se not 34. J.K. Galbraith, *American Capitalism*, se not 37. P. Schmitter, "Democratic Theory and Neo-Corporatist Practice", Florence: European University Institute, W.P. No. 74, 1984. V.A. Pestoff, *Konsumentinflytande och konsumentorganisering – den svenska modellen*, DsFi 1984:16, Stockholm: Finansdepartementet
- 51 G. Heckscher, a a
- 52 S. Burenstam Linder, *Dagens Nyheter*, 1981-03-12
- 53 V.A. Pestoff, a a, se not 50
- 54 V.A. Pestoff, a a, se not 50
- 55 V.A. Pestoff, a a, se not 50
- 56 SOU 1985: 32: *Hushållning för välfärd. Den framtida konsumentpolitikens inriktning*, Stockholm: Finansdepartementet
- 57 N. Elvander, *Intresseorganisationerna i dagens Sverige*, Lund: Gleerups, 1969, 2 uppl
- 58 N. Elvander, a a
- 59 J.J. Boddewyn, "The Swedish Consumer Ombudsman System and Advertising Self-Regulation", i *Journal of Consumer Affairs*, Vol. 19, No. 1, s 140-162, 1985
- 60 L. Jonung, *Prisregleringen, företagen och förhandlingsekonomin*, Stockholm: SNS, 1984
- 61 *Dagens Nyheter* 1988-08-02

- 62 *Dagens Nyheter* 1988-08-02
 63 *Dagens Nyheter* 1988-08-02, 03
 64 *Dagens Nyheter* 1988-08-04
 65 *Dagens Nyheter* 1988-08-04
 66 W. Streeck & P. Schmitter, *Private Interest Government*, London: Sage, 1984
 67 A. Cawson, *Organizational Interests and the State: Studies in Meso Corporatism*, London: Sage, 1985
 68 A. Steen, *Lantbruket, staten og sosialdemokratene*, Oslo: Universitetsforlaget, 1988
 69 A. Steen, a a
 70 A. Steen, a a
 71 G. Esping-Andersen & W. Korpi, a a, se not 7
 72 B. Bosworth & A. Rivlin, *The Swedish Economy*, Washington, DC: The Brookings Institute, 1986
 73 H. Wilensky & L. Turner, *Democratic Corporatism and Policy Linkages*, Berkeley: Institute of International Studies, 1987
 74 V.A. Pestoff, "Exit, Voice and Collective Action in Swedish Consumer Politics", se not 16
 75 A. Hirschman, "Rival Interpretation of Market Society: Civilizing, Destructive or Feeble?", i *Journal of Economic Literature*, Vol. XX, s 1463-1484, 1982
 76 A. Hirschman, a a
 77 A. Cawson, a a
 78 V.A. Pestoff, "Joint Regulation, Meso-Games and Political Exchange in Swedish Industrial Relations", se not 15
 79 A. Pizzomo, "Interests and Parties in Pluralism", i *Organizing Interests in Western Europe*, Berger, S (ed.), Cambridge, London & New York: Cambridge University Press, 1981
 80 A. Hirschman, *Exit, Voice and Loyalty*, se not 29
 81 V. A. Pestoff, "Har folkrörelserna råd att hänga med?", *Arbetet* 1987-04-29

Referenser

- Arbetet*, 1987-04-29: "Har folkrörelserna råd att hänga med?" (V. Pestoff)
 Boddewyn, J. J. (1985) "The Swedish Consumer Ombudsman System and Advertising Self-Regulation" i *Journal of Consumer Affairs* v. 19 no. 1 pp 140-162
 Bosworth, B. & A. Rivlin (1986) *The Swedish Economy* Washington DC: The Brookings Institute
 Cawson, A. (1985) *Organizational Interests and the State: Studies in Meso Corporatism* London: Sage
 Childs, M. (1936) *The Politics of Compromise: Sweden – the Middle Way*
 Commission of the European Communities (1985) *Completing the Internal Market* Bruxelles: COM(85) 310 final
 Crouch, C. (1986) "Sharing Public Spaces: States and Organized Interests in Western Europe", kap. 7 i *States in History*, J. A. Hall (ed.) Oxford: Blackwell
Dagens Nyheter, 1981-03-12, 1988-08-02—04
 EEC (1985) *White Paper on the Completion of the Inner Market* Bruxelles: EEC
 Elvander, N. (1969) *Intresseorganisationerna i dagens Sverige* Lund: CWK Gleerups
 Esping-Andersen, G. & W. Korpi (1984) "Social Policy as Class Politics in Post-

- War Capitalism: Scandinavia, Austria and Germany" i *Order and Conflict in Contemporary Capitalism* (Goldthorpe, ed.)
- Flickinger, R. (1983) "The Comparative Politics of Agenda Setting: the Emergence of Consumer Protection as a Public Issue in Britain and the USA" i *Policy Studies Review* v. 2 no. 3 pp 429-444
- Galbraith, J. (1952, 1963) *American Capitalism* Harmondsworth: Penguin Books
- Heckscher, G. (1946, 1951) *Staten och organisationer* Stockholm: KF tryckeri
- Hernes, G. (1978) *Forhandlingsøkonomi og blandningsadministrasjon* Oslo: Universitetsforlaget
- Hirschman, A. (1970) *Exit, Voice and Loyalty* Cambridge, Mass.: Harvard University Press
- Hirschman, A. (1980) *Essays in Trespassing* Cambridge, Mass.: Harvard University Press
- Hirschman, A. (1982) "Rival Interpretations of Market Society: Civilizing, Destructive or Feeble?" i *Journal of Economic Literature* v. XX pp 1462-1484
- Jonung, L. (1984) *Prisregleringen, företagen och förhandlingsekonomin* Stockholm: SNS
- Korpi, W. (1981) "Social Policy & Distributional Conflict in the Capitalist Democracies" i *Western European Politics* v 3
- Lane, S. (1983) "The Rationale for Government Intervention in Seller-Consumer Relationships" i *Policy Studies Review* v. 2 no. 3 pp 419-428
- Lehmbruch, G. (1977) "Liberal Corporatism and Party Government" i *Comparative Political Studies* v. X pp 91-126
- Lehmbruch, G. (1984) "Concertation and the Structure of Corporatist Networks" i Goldthorpe (se ovan)
- Marin, B. (1983) "Organizing Interests by Interest Organizations: Associational Prerequisites of Corporatism in Austria" i *International Political Science Review* v. 4 no. 2 pp 197-216
- Marin, B. (1985) "Generalized Political Exchange" Paris & Florence: IPSA Paper & EUWP no. 85/190
- Nadel, M. (1971) "Economic Power and Public Policy: the Case of Consumer Protection" i *Politics & Society* no. 1 pp 313-326
- Neidelmann, B. & K. G. Meier (1979) "Theories of Contemporary Corporatism: Static or Dynamic?" i *Trends Toward Capitalist Intermediation*, P. Schmitter & G. Lehmbruch (eds) pp 95-118 Beverly Hills & London: Sage
- Nielsen, K. & O. Pedersen (1989) "Forhandlingsøkonomi. Ideal og historie" i *Nordisk förhandlingsekonomi: makt på spel* København: DJØF; Oslo: Tanum; Stockholm: Norstedts
- Olson, M. (1965, 1971) *The Logic of Collective Action* Cambridge, Mass.: Harvard University Press
- Pestoff, V. (1977) *Voluntary Associations and Nordic Party Systems* Stockholm: Dept. of Political Science
- Pestoff, V. (1984a) "The Swedish Organizational Community and its Participation in Public Policy-Making" (AASBI RR No. 6) Stockholm: Dept. of Political Science
- Pestoff, V. (1984b) *Konsumentinflytande och konsumentorganisering – den svenska modellen* (DsFi 1984:15) Stockholm: Finansdepartementet
- Pestoff, V. (1986) *The Politics of Organized Business Interests in Sweden* Stockholm: Dept. of Business Administration
- Pestoff, V. (1988a) "Joint Regulation, Meso-Games and Political Exchange in Swedish Industrial Relations" i Marin & Pizzomo (eds) *Generalized Political Exchange* New York & Berlin: de Gruyter 1989
- Pestoff, V. (1988b) "Exit, Voice and Collective Action in Swedish Consumer Poli-

- cy" i *Journal of Consumer Policy* v. 11 no. 1 pp 1-27
- Pestoff, V. (1988c) *Co-operatives, Markets and Politics in Sweden* Stockholm; Dept. of Business Administration (RR No. 11)
- Pizzorno, A. (1981) "Interests and Parties in Pluralism" i Berger, S. (ed) *Organizing Interests in Western Europe* Cambridge, London & New York: Cambridge University Press
- Rose, L. (1981) "Consumer Protection and Policy-Making in Norway and the United States" i *Western European Politics* pp 421-430
- Rose, L. (1984) "Consumer Protection in Scandinavia" i Wade & Groth (eds) *Public Policy Across Nations, States and Cities* Greenwich, Conn.: SAI Press
- Schmitter, P. (1984) "Democratic Theory and Neo-Corporatist Practice" Florence: European University Institute (W.P. No. 74)
- Schmitter, P & W. Streeck (forthcoming) *Organizing Business Interests*
- SOU 1985:32 *Hushållning för välfärd. Den framtida konsumentpolitikens inriktning* Stockholm: Publica/Allmänna Förlaget
- Steen, A. (1988) *Lantbruket, staten og sosialdemokratene* Oslo: Universitetsforlaget
- Streeck, W. & P. Schmitter (1985) *Private Interest Government* London: Sage
- Wilensky, H. L. (1983) "Policy Legitimacy and Consensus" i Spiro & Yuchtman-Yaar (eds) *Evaluating the Welfare State: Social and Political Perspectives* New York: Academic Press
- Wilensky, H. & L. Turner (1987) *Democratic Corporatism and Policy Linkages* Berkeley: Institute of International Studies

What is Welfare Policy?

Joel F. Handler¹

UCLA Law School, Los Angeles

Responses to poverty are designed to perform a number of social purposes. We tend to focus on the practical, social control, regulatory interests of the state – maintain industrial discipline, relieve misery, or, when necessary, quell disorder. But welfare programs perform other functions as well. They define values and confirm status; they are expressive and symbolic. The distinction between the deserving and undeserving poor is a moral issue; it affirms the values of the dominant society by stigmatizing the outcasts.² Poverty is a social problem. Conditions become social problems, they enter political language not because they suddenly materialize or change in character; usually they have always been present. Rather, conditions become social problems for ideological purposes. Social problems are constructed. They serve the interests of those who define the social problem. “They signify who are virtuous and useful and who are dangerous or inadequate, which actions will be rewarded and which penalized.”³ The ascribed meaning to events is thus reciprocal; observers construct themselves by constructing Others.⁴ The definition of problems creates authority and status; it allocates resources and rewards. Explanations rationalize particular actions and justify authority in people who

claim competence in dealing with particular causes; explanations will endure if they comport with dominant ideologies. We construct problems and symbols to further our interests; interests, in turn, may be both symbolic and tangible.

Welfare policy is the interaction of two systems: (1) the institutionalized production of *symbols* whose primary purpose is to affirm the dominant social values of work, family and gender roles, and social status and (2) *regulation* reflecting the structural demands of the political economy, federalism, and bureaucracy. Both systems are ambiguous and contradictory internally and as they interact with each other over the construction and implementation of poverty policy.

I. The Institutionalized Production of Symbols

What are the interests served by poverty policy? Why does society care about poverty?

Industrial Discipline

The "problem of poverty" has been, and is today, defined primarily in terms of the moral values of work. The most consistent, animating part of welfare policy is the desire to preserve the supply of labor at the bottom. This is the principle of "less eligible": the conditions of relief have to be made less desirable than the conditions of the lowest paid work.⁵ The idea was to make sure that those who could work would not choose welfare. Those who fail to support themselves or their families through work are morally deviant. Stigmatizing those who fail to conform affirms the moral worth of those who do.

The failure to support oneself and one's family through paid labor is constructed in terms of two basic principles. Productive work is an *individual* responsibility. With rare exceptions (for example, the 1930s Depression), blame for the failure to find an adequate job is placed on the individual. Moreover, this failure is considered to be a *moral* failure. Those who fail to work, without a socially-approved excuse in socially-approved jobs, are condemned.

The very categorization of the poor reflects these moral attitudes. In the nineteenth century, when states created institutions for the blind and the deaf, they rejected means tests on the grounds that they were "certificates of pauperism."⁶ Veterans pensions were administered by separate agencies to distinguish these worthy beneficiaries from the paupers. The poorhouses created many offenses against the poor – the separation of families, forced labor, terrible living conditions – but one of the most salient offenses was the deprivation of liberty; this was the ultimate denial of citizenship, and a great rallying cry for the poorhouse foes.⁷ Forced menial labor for relief recipients is not cost effective; it is justified on deterrence grounds. One of the major issues in the New Deal work programs was the means test. The reformers wanted to avoid the stigma of relief; capitalists insisted that the test be used. Humiliation is a conscious creation of relief policy.

Conversely, when work is not at issue, the symbols of welfare are deliberately designed to avoid the relief stigma. The most common symbol is the absence of a means test, or a simplified, non-intrusive one. Instead, support is granted on some form of social contract theory. Thus, the proponents of an expanded Old-Age Assistance program for the dependent aged tried to abolish the means test, or scale it back, and establish a flat-grant system called a "pension." The paradigm program, of course, is Social Security (OASI). Despite the fact that its insurance features are attenuated, there is no means test at all, and the program has always been sold on the basis of "insurance" and "contributions." The deliberate attempt has always been to distinguish Social Security beneficiaries from the dependent poor.

Throughout the long history of welfare policy, it has proved to be difficult to administer relief that would relieve misery but not undermine the moral value of work. Relief would be given *only* to those who would not thereby be encouraged to become permanently dependent. This decision involved not only a determination as to the *reasons* for poverty, but also a prediction as to the likely effects of relieving poverty. The campaign to abolish outdoor relief in favor of the poorhouse was justified on the ground that the difficulty in deciding between the deserving and undeserving applicant at the local level was contributing to the spread of pauperism. The poorhouse was a simplified means test; because conditions were so awful, the act of relief, itself, became the test of necessity.⁸

The example of the poorhouse illustrates a third part of the ideological construction on labor discipline. In addition to individual, moral responsibility, administration was through the use of *hostages*.⁹ Despite the fact that throughout most of welfare history, only the truly desperate received help – the aged, the disabled, widows, and small children – the conditions of their relief were deliberately miserable to deter the able-bodied from seeking relief. The poorhouse, the stone pile, and the wood yard were “pauper” labor, as distinguished from market labor, to stigmatize the former. The truly desperate served as symbolic supports for the liberal capitalist order.

Categorization – whether “deserving” or “undeserving” – can be either conclusive or presumptive. Workers in covered employment for a specified period who reach age 65 are legislatively declared to be deserving.¹⁰ Conversely, the able-bodied are presumptively in the labor market and they are not to be given relief for the asking. The category is presumptively “undeserving” or “unworthy” of public relief. This is not to say that *all* persons within the class are to be denied – as we shall see, the relief of misery is also a goal of welfare policy – but welfare administrators have to pick and choose carefully as to who would be helped, how much, and under what conditions. The selection process itself is the production of symbols. Dominant values are affirmed by those included as well as those excluded. In the pre-New Deal period, the dependent aged who were helped, affirmed the values of work, thrift, family responsibility, and racial superiority. In the Mothers Pension programs, despite the breadth of the early statutes, only white widows were admitted; excluded were blacks, and mothers who were divorced, deserted, and never married.¹¹

The structure of specific social welfare programs reflect moral attitudes towards the category of poor to be served. Deserving poor programs are *inclusive*; they reach out and try to bring in members of the category.¹² Social control programs are *exclusive*; they try to enforce social control either by the conditions of relief or by denying entry altogether. In analyzing particular welfare programs, it is important to look at the *category* of potential clientele and to determine who is excluded as well as who is included. We note the difference between General Relief, Aid to Families with Dependent Children (AFDC), and Unemployment Insurance (UI), on the one hand, and OASI and Supplemental Security Income (SSI) on the other. General

Relief is exclusive; it is considered the major line of defense, the principal enforcer of industrial discipline when confronted by its category of potential applicants – historically, the able-bodied male; today, the stereotype is the black, urban male. UI is also selective. Benefits are quite limited as to both amount and duration, and the majority of the unemployed, for a variety of reasons, are excluded. AFDC, until the 1960s, was also very exclusive. Since the 1960s, AFDC has largely lost the power to exclude; but, as I shall argue shortly, this does not mean that AFDC has become a deserving poor program. Instead, the program is adopting more social control characteristics to reflect the influx of deviant clients.

Who is *excluded* from particular programs, and why, tell us a great deal about social attitudes towards various categories of the poor.¹³ Failure to focus on the category (the excluded as well as the included) has led to a major misinterpretation of what our social attitudes toward the female-headed household in poverty have been and are today. The Mothers Pension program did not represent a major change in policy towards the poor single mother since the vast majority of them were excluded. The Mothers Pension program was a gesture only; it salved the conscience of some reformers, but, in practice, affirmed dominant attitudes towards this class of the poor. White widows were defined in terms of the Other – the excluded single mothers; the latter were still part of the paid labor force.

Family and Gender Roles

Central to the analysis of welfare policy is the position of women in the paid labor force and the implications of that position for the ideologies of family policy and child rearing. Three major themes interact. There is, first, the overarching policy of industrial discipline. Second, there is the role of women – singles, wives, and mothers – in the industrial order in light of the “domestic code.” And, third, there is the theme of child-rearing. Labor discipline forced poor mothers to work by restricting relief. Patriarchy and the domestic code condemned them for working. Child-protection declared them socially deviant and threatened to take away their children.

The family is pivotal in regulating sexual relations and procreation, in socializing children to adult roles, and in defining adult gender roles especially in relation to the labor market. Welfare

policy is family policy because it defines what is a "deviant" family; it sanctions "inappropriate" adult gender and work roles; it penalizes "undesirable" sexual relations, and it regulates the family's responsibilities to its children. By constructing welfare recipients as "deviant" families, the state symbolically institutionalizes the image of the "good" family to the non-poor and the poor alike.

The domestic code – the ideological construction of "proper" gender roles – sharpened class, gender, race, and ethnic lines. In practical terms, the domestic code applied only to the middle and upper classes. It complemented capitalism and was seen as a symbol, a desired end and reward to those who worked hard and played by the rules. The symbolism of the domestic code was "shored up" precisely because lower-class women, women of color, and immigrants had to work. Wage-working women became the negative symbol, selfish and neglectful of their families. Of course, those in extreme poverty had to work – free blacks, immigrants, and widows; the domestic code considered them all but outcasts.¹⁴

Thus, poor mothers were caught in a central contradiction. Capitalists, largely indifferent to the ideology of the domestic code as far as the lower social orders were concerned, considered poor women to be part of the paid labor force. The interests of capitalists were to maintain industrial discipline and low taxes. At the same time, poor mothers were declared deviant because they violated the domestic code. They were stigmatized because they had to work and because of the kind of work that they had to do.

The central contradictions facing poor women were always manifest in the rhetoric of the aid to dependent children program. When ADC was first proposed, both the proponents and opponents evoked the image of the traditional, patriarchal family. The proponents argued that men and women belonged in separate spheres; motherhood and the home were privileged, and should not be compromised by paid labor. Mothers' Pensions (the popular term), they said, removed the necessity for paid labor and would thereby reinforce patriarchy and domesticity. The opposition believed that pensions would weaken traditional family ties, the husband's responsibility, and encourage single motherhood. That both sides thought that their respective positions privileged patriarchy should not be surprising. Political events and ideologies like the domestic code are always ambiguous. Each side constructed its own explanation of the social problem and argued for its own solutions. In

addition, it is no accident that most professional social workers, and particularly those involved in child protection would, at least initially, oppose a program that threatened their ideologies.

The deep ambivalence in social attitudes towards motherhood was resolved in familiar terms. In practice, at the field level, the programs were restricted. The "worthy" widows, those who in their race and behavior, affirmed the domestic code would be brought back into majoritarian society. They would still be single, but their home would reflect the separate sphere. They would devote themselves to home management and child rearing. They would be morally excused from work. The value of both the non-working middle-class mother and the worthy widow would be affirmed by those who were denied entry; the unworthy mothers were cast out; they had to rely on degrading labor and male breadwinners. Both morality and local taxpayer costs would be saved.

The Mothers Pension Movement served important symbolic purposes. To whom were the arguments of both the reformers and the opponents addressed, and for what purposes? The importance of women and children in the paid labor force at this time was far from trivial. Brenner and Ramas argue that we should not confuse middle-class reformers with the actual representation of the capitalist class. The latter have always resisted expanding state responsibility for dependents. Enough benefits would be provided to maintain legitimacy and order, but not enough to undercut work incentives.¹⁵ As far as the dominant business interests were concerned, work incentives (restricted eligibility and low benefits) were more important than patriarchy in the lower social classes.¹⁶

The reformers and their opponents were addressing themselves – Protestant, white middle-class – and Others. For themselves, they were defining the norm, the acceptable standards of behavior; and in so doing, they were separating themselves from the Others, those families where the mothers *had* to engage in paid labor, the lower social classes, the deviants. The vast majority of poor mothers and their children remained the socially constructed enemy to be dealt with in the local communities where the contradictions and ambiguities of labor discipline, gender, class, race, and ethnicity had to be sorted out. The Mothers' Pension Movement was symbolic and expressive; an exercise in status politics. For the vast majority of female-headed households in poverty, nothing had changed.

Similar symbolic gestures periodically occur throughout the history of AFDC. For most of its history – until the 1960s – the

Mothers Pension pattern prevailed; the “degraded to begin with” were excluded and kept in the labor market. When blacks, divorced, separated, and unmarrieds began to enter the program, deviant behavior social controls began to be enforced – “man-in-the-house” rules, “fit and proper homes,” and so forth. In addition to local political campaigns, there were real victims – cases were terminated¹⁷ – but these victims also served larger important symbolic roles. They reminded majoritarian society who welfare recipients were; as black unmarried women came into the program, they had to be re-stigmatized into welfare abusers, spawning generational dependency. Overall, most welfare recipients were not affected by the social control rules – after all, it takes time, energy, and money, commodities always in short supply in welfare administration, to enforce regulatory rules. Those who were victimized fulfilled the hostage role.

A similar analysis applies to the AFDC work programs, including the recently enacted Family Support Act of 1988. They are enacted out of controversy and compromise. The conservatives want to assert labor discipline on those who were formerly considered part of the labor market; the liberals are able to extract promises of education, training, and support services. Each side constructs its view of “the problem” and its solutions. Both positions are gestures. The lack of funding insures that the vast bulk of the welfare population will neither be hurt nor helped by the programs. The language games continue to be played with the Family Support Act and the state workfare programs. California has its GAIN program (Greater Avenues for Independence); Illinois has Project Chance, and so forth.¹⁸ There are provisions for services, training, education and child care; there are also requirements for job search, and, if necessary, work-relief. But early indications suggest that past patterns will re-assert themselves. There will be an initial burst of enrollments and sanctions, and some placements; but, soon funding will be inadequate, recipient employability will be less than thought, and labor market conditions will not be as favorable as anticipated. Most eligible recipients will be placed “on hold”; costs will continue; eventually appropriations will be reduced.

Nevertheless, the new wave of reform will serve important symbolic functions. The presence of these programs, with their attendant publicity of both opportunities and obligations, will serve to remind the public of what is now expected of welfare recipients. Some will

succeed; they will progress with education and training, obtain work, and leave welfare (whether as a result of the program is another matter), but most will fail. As with the worthy widow of the Mothers Pensions days, those who succeed will validate the dominant ideology and condemn the failures. The great bulk of welfare recipients will still be the Other.

Race, Ethnicity, and Class

Throughout our social history, racial discrimination and nativism have served to affirm dominant values, status, and power by defining people of color and immigrants as deviant and degraded. Women of color and immigrants were disproportionately unable to conform to the domestic code. Not only did they have to work, they also had to work in the lowest, most "unfeminine" jobs. They were important economically;¹⁹ but *because* they had to work for wages, they were further victimized.

Race has always had an independent effect on welfare policy. As we have seen, this was particularly true in the South, where, until the post World War II period, most black Americans lived. In the South, blacks were excluded from the polity, from the patriarchal construction of the family, and from welfare. To include blacks in welfare was considered a threat to white Southern hegemony. When programs were enacted in the South, they were deliberately discriminatory.²⁰ Although less obvious and direct, race also has had similar effects on welfare policy outside of the South. As Southern blacks were recruited, often as strike breakers, their fate became inextricably linked to the economies of those industries, and welfare served its regulatory functions.

As part of the dominant social and economic order, welfare policy has served the societal values of racial hostility, discrimination, subordination, and exclusion. For most of welfare history, blacks, regardless of their circumstances and need, were simply excluded from welfare; they were considered the most undeserving poor. Since the 1960s, black single mothers have entered welfare in large numbers; the entry of this undeserving class is producing the increased social control features in the program.

The new racial stigmatization is the term "the underclass."²¹ Loosely defined, it is an umbrella label for a great many of the assorted tragedies of the urban ghettos: crime, drugs, unemploy-

ment, poverty, wretched housing, failed schooling, poor health, and, of course, out-of-wedlock births. Despite the fact that only a very small proportion of blacks live in high-concentration, ghetto neighborhoods and could be considered part of the underclass, however, defined,²² the contemporary stereotype welfare recipient – the young black unmarried mother – is considered to be a major part of “the problem.”²³

The young mother with a very young child is officially targeted as the potential long-term welfare recipient, and state workfare programs are required to give priority to this group. This is a laudable objective; work and training programs are potentially far more efficient with those recipients least likely to get off of welfare on their own.²⁴ There is no doubt that much help is needed – the prospects for independence for these mothers and their children is indeed dim.²⁵ But it is also true that this group is the most difficult to work with; they lack education, skills, and work experience; it is hard to motivate teenagers; and, because of the very young children, programs for teenagers are the most expensive. If past experience is any guide, field-level agencies will find ways of deferring this group. The young black welfare mother will continue to be the hostage.

Threats to the Social Order: Collective Protest

Throughout history, the poor have posed threats to the social order. Threats can be violent or insidious, real or imagined. Food riots, crop burnings, rent strikes, rural and urban riots and rebellions occur periodically; while there has been no satisfactory theory predicting violent collective behavior by the poor,²⁶ there is little doubt about their frequency and their impact on organized society. Responses to mass disorder varies; sometimes the poor are brutally repressed; at other times, demands are met, at least in part. Overt, collective protest by the poor produces public responses; but whether liberal or repressive is not predictable by the fact of protest alone. The most that can be said is that from time to time, poverty policy does respond to quell social disorder.²⁷

Threats to the social order need not, of course, be overt, public, massive, collective acts. Indeed, much of poverty policy, is driven by the beliefs that the poor pose silent, insidious threats to dominant ideologies and social order. The poor have always been considered a

major threat to the economic order, even when they are truly powerless. Today, it is the underclass.

Charity

Running counter to the efforts to frighten and punish the poor, is, of course, the charitable impulse, the moral injunction to help the poor and the stranger. This tradition remains a powerful force under liberal capitalism if for no other reason than relief of the poor serves to legitimize the state. At various times, the charitable impulse seems to become overwhelmed by other forces, but it is never completely silent. During periods of our most stringent, harsh, regulatory, social control policies, the full rigor of the state would often be blunted by the desire of local people to help their unfortunate neighbors.

I tend to think that the liberal or charitable interpretation of welfare history is exaggerated; but I don't mean to make the opposite mistake. The charitable impulse is enduring. At times, it predominates, and liberal, generous programs are enacted, at least for some of the poor. But even when the liberal impulse seems to be overwhelmed, quite often there is enough strength to create bargains or compromise either at the policy level or at the local level.²⁸

Nevertheless, while specific acts of charity provide real benefits to some, charity is, by and large, a gesture. It does little to relieve poverty; at the same time, it confirms the status of the donor and the recipient.

II. The System of Social Regulation

The production of symbols is one thing; the actual separation of the worthy from the unworthy poor is quite another matter. Welfare policy deals with the lives of people in concrete settings, and it is in concrete settings that competing and contradictory policies get sorted out.

Welfare is a system of social regulation embedded in three larger systems: the political economy; federalism; and bureaucracy. Each of these systems shapes welfare and each other. The symbolic ambiguities become resolved and unresolved in each of the systems.

The Political Economy

The general level of the economy, both nationally and in the states, affects welfare allocations. In general, wealthier states have more generous programs than poorer states despite greater need in the latter. With rare exceptions, tough times lead to tough welfare policies. There are, of course, differences in public support for social welfare expenditures depending on the "deservingness" of the client population and the form of the social benefit. Income maintenance for the undeserving poor is peculiarly vulnerable to the economic health of the states and the Federal Government.

At the micro-level, welfare policy is driven by the economics of labor and gender, specifically those policies and institutions that determine the demand and supply of low wage labor among men and women, the division of labor among men and women, and the distribution of income along race and gender lines. The changing structure of low wage industries alters the demand for cheap labor among men and women, their employability, and the distribution of income among them.

As we have seen, there have been significant changes in female labor force participation, but between the 1830s until the 1960s, women were actively discouraged from paid labor. In the South, the economy was based on the subordination and impoverishment of rural blacks through the tenant farm system. As discussed, Southern race discrimination and economic subordination had an enormous impact on restricting the development of the American social welfare state at the national level during the Depression and the immediate post World War II period.²⁹

In the North, persistent patterns of discrimination condemned blacks to low-wage jobs and poverty. The role of welfare was to reinforce race and gender prejudice and the segmented labor force. Industrial discipline and the subordination of blacks and women was reinforced through a restrictive AFDC program, the exclusion of agricultural and most service workers, most women and their children, and most of the able-bodied.

The political economy changed significantly starting in the 1960s. Civil rights, Southern politics, and industrialization radically changed Southern society. Blacks voted, the South lost its veto power in Congress, and poor Southern blacks now became a poverty problem in the urbanizing South. Southern political and business leaders became much more receptive to the expansion of welfare. In

the North, civil rights, legal rights, and urban riots and other forms of mass protest led to a significant expansion of welfare.³⁰ Massive numbers of women, including mothers of young children, entered the paid labor force; today, a majority of women work for wages. At the same time, there was also been a dramatic increase in the percentage of the poor living in female-headed households. For a variety of reasons, primarily the deteriorating labor market conditions for both men and women, women and children now comprise the largest number of poor in the United States.³¹ Among whites, the entry of women in the labor force as many industries have become more "female" is associated with marital dissolution and the rise in female-headed households. Yet, because of wage discrimination and structural limitations on full-time employment by women, they are more likely to be poor, even if employed, or dependent on welfare. Blacks, even more than whites, are experiencing the rise of the female-headed household; they are even more dependent on welfare because of the added factor of race.

These contradictory directions in the economy are reflected in the contradictory paths of welfare development. As previously discussed, a series of moves reflected generosity. Programs for the aged and the disabled expanded significantly. In AFDC, rolls expanded and benefits rose. The welfare poor, along with many other deprived groups, benefited from the legal rights movement. Other, later moves, were restrictive. AFDC benefits levels were frozen, and, as a result of inflation, real benefits declined. Stricter accountability rules and increased bureaucratization were imposed, resulting in greater sanctions against recipients. Work requirements were strengthened in all the means-tested programs: disability, AFDC, Food Stamps, and General Relief. In sum, as poverty increased, the programs reflected greater efforts at industrial discipline and social control.

Federalism and State Discretion

The allocation of jurisdictional responsibility has always figured prominently in welfare history. In the earliest days, in medieval England, relief of the poor was a local responsibility. Local authorities decided who were "strangers," who was deserving, how much support, and under what conditions; settlement and removal were part of the system of labor regulation.

In the United States, the allocation of authority between governments continues to serve important regulatory functions. In general, when issues of industrial discipline and social control are present, programs tend to be more locally administered. Conversely, when consensus forms on deserving poor status, programs tend to be federally administered. An expanded federal Social Security system and Old-Age Assistance program developed when agreement was reached on a retirement age.

When programs are ambiguous and contradictory, local administrative officials respond to the needs and exigencies of the local economy and the community's definition of morality. State and local political economies vary considerably from each other; some are highly industrialized and unionized resulting in more progressive welfare policies; others are more dependent on agriculture or single industries and suffer more from economic swings than diversified economies. Welfare programs reflect these economic differences. General Relief is different in West Virginia than New York.

State economies also influence patterns of migration and immigration which bear on the supply of low wage labor. Historically, welfare policies have been used to regulate this flow through residency requirements, benefit levels, and work requirements either to discourage the in-flow of low wage and potentially dependent populations or to attract industry on the basis of the availability of cheap labor and low taxes. Residency requirements are now illegal, but welfare benefits, work requirements, and low taxes remain important instruments of policy.³²

As stated, industrial discipline is never an unambiguous policy. In day-to-day operations, difficult judgments have to be made in individual cases. There are conflicting demands of generosity. Communities differ on the moral assessment of the poor and in their attitudes towards race and gender. Economic and political pluralism allows these conflicts to be fought out at the local level. This is an effective strategy for sharply contested issues. Local elites want to retain control over their labor supply; communities want to retain control over their social victims. At the same time, national leaders find it in their interests to delegate conflicts to low-visibility state and local decisionmakers. Delegation and diffusion of hot issues serves both levels of government; it is an effective strategy to manage federalism.

While states want autonomy in administering welfare, they also want to shift the burden of welfare costs to the federal government.

Hence, in shaping welfare policy, states and local governments act as important interest groups. States with high welfare expenditures push to shift the burden to the federal government, while states with low welfare expenditures resist federal efforts to impose uniform standards. Because of the categorization of programs, cutbacks at higher-level programs (e.g., disability, Medicare) will result in increased state expenditures; cutbacks in state-funded programs (e.g., Medicaid, AFDC) will increase local expenditures. Thus, federalism creates governmental pressure groups resisting cutbacks.

The Bureaucracy

The bureaucracy of welfare plays an active role in shaping the operational characteristics of welfare policy. It determines which recipients will be admitted to the programs, under what conditions, and who will be sanctioned.³³ The contradictions of the symbolic and regulatory systems, for the most part, are delegated to the bureaucracy; it is the field-level staff that confronts the vague, ambiguous, and contradictory commands in the law, in competing systems, and the local political culture. Clients have to be processed, money allocated, and real and symbolic demands reconciled.

The welfare bureaucracy, as is true of all public bureaucracies, seeks to manage its environment to enhance its self-maintenance, conserve its resources, and maintain legitimacy. The bureaucracy does this by developing structures and processes which conform to the prevailing symbols of welfare, while partially decoupling the actual administration. Welfare recipients are processed through a strategy that manages bureaucratic relations with the political and economic environment.³⁴ A prime example of this strategy is the experience of the work programs; through creaming and deferring, the agency decouples administration from political demands and maintains legitimacy. Welfare bureaucracies, national, state, and local, represent important interest groups that influence the formulation and reformulation of welfare policies. By imposing a test of what is "do-able" from their perspective (i.e., what will enhance their own interests), they advocate certain welfare policies. Especially, they strive to increase their autonomy and discretion in administering welfare.

III. Contradiction, Resolution, and Ambiguity

The major symbolic and regulatory systems interact in contradiction and ambiguity. The relief of misery is contradicted by the need to maintain industrial discipline. Individual, moral responsibility for work confronts the opposing attribution of blamelessness. The patriarchal domestic code is compromised by the need for capitalists for cheap labor and the need of poor wives, mothers, and children to earn income. Racial and ethnic discrimination, and its special form of industrial discipline, conflict with the charitable impulse and the domestic code.

Throughout welfare history, the symbolic contradictions and ambiguities reach different, but temporary, resolutions. The most persistent attempt at resolution is the effort to distinguish the "deserving" from the "undeserving" poor. The deserving poor possess attributes which could readily justify public protection and care without challenging dominant cultural, economic, and political norms. The undeserving poor are those whose behavior and attributes challenge such norms. Much of the history of public relief and welfare can be seen as cyclical attempts to draw boundaries between the "worthy" poor and the pauper. These boundaries are re-drawn as the social conditions producing poverty, and the number and characteristics of the poor change. Yet, there is a paramount need to maintain the deserving/undeserving distinction in order to preserve labor markets, punish fault, but show compassion for the blameless.

Thus, the evolution of welfare policy has been, in large part, the process of creating and revising the moral classifications of the poor. Twentieth century United States has evolved a complex classification of the poor ranging from the disabled, blind, and elderly, who are deserving in that they are morally excused from work, to female heads of household, who, if their children are over the age of five, are considered able-bodied and are required to work.³⁵ Non-working singles, mostly males, mostly black, are the "true paupers"; if they can get relief, it is usually only for a short term and they must work. Most often, they are simply excluded.

There are two symbolic themes running throughout the deserving/undeserving poor distinction. Those who are deserving are morally excused from work; for this group, moral ambiguity has been resolved; generosity is not constrained by the need for

industrial discipline, patriarchy, and child rearing. However, until recently, generosity, even for this group, was severely constrained by race discrimination. While overt racism has been largely eliminated in the actual administration of the programs that serve these groups, the effects of *societal* racism are still present – for example, blacks are disproportionately underrepresented in the Social Security system.

The undeserving are not morally excused from work, and it is with this diverse group, that the contradictions and ambiguities are manifest. Here, one finds the clash between the symbols of work, responsibility, proper family and personal behavior, and generosity. The classic approach is deterrence. By making the conditions of relief sufficiently onerous for the “truly” needy, the able-bodied will be deterred from choosing welfare over work. The destitute poor become the hostages. Stiff work requirements for outdoor relief – the stone pile or the wood yard in a prior age, trash collection in our age – serve this purpose.

While enforcing the work ethic is central, social control over family relations is also enforced. The nineteenth century child protectors claimed that “poverty alone” never led to the breakup of a family, but poverty was never alone.³⁶ “Bad” child-rearing, sexual relations, and divorce justified state intervention. Welfare policies enforced these codes. Blacks and immigrants suffered from dominant society stereotypes.

Yet, the symbolic resolutions always proved temporary. There was the demand for low-wage labor. Capitalists didn’t care about patriarchy or the domestic code or proper child-rearing and necessity drove women, mothers, and children into the labor market. Blacks, other minorities, and women remained in poverty. The presence of large masses of unemployed (the Depression) conflicted with the ideology of fault and moral responsibility. Social control theories also changed. The removal of children from “bad” homes gave way to supporting children in “proper” homes. Value positions on marriage, divorce, and gender roles have changed. The civil rights movement has changed patterns of discrimination. In short, the larger ideological, symbolic order is complex, ambiguous, and in flux. Welfare policy is part of this order. It reflects the symbols of the larger order and, in turn, constructs its own subset of contradictory symbols.

While policies, as interpreted and applied, are often diverse, contradictory, and ambiguous, the *name*, as Murray Edelman tells

us, is something different. The name allows us to ignore the inconsistencies and ambiguities; the name reassures us that there is agreement on the dominant ideology and that change has come about; the name masks hesitations and contradictory actions that minimize or cancel accomplishment.³⁷ This was true with the name "Mothers Pension." Despite the fact that more than four-fifths of the state statutes never used that term, and instead, reflecting the child protection basis of the reform, referred to the programs as "aid to dependent children" or "aid to mothers of dependent children,"³⁸ the name of the reform effort was "mothers' pensions." The name signified accomplishment for the reformers and their allies. But the nationwide campaign had been won for them alone; local administrators made sure that the vast bulk of single mothers in poverty were not to be removed from the labor force. So, too, with workmen's "insurance" and Unemployment Insurance both of which were hardly insurance then or now. So, too, today with the Family Support Act of 1988, and the various names given to the required work programs. These, too, are gestures, designed to affirm the modern, contemporary, middle-class employed mother by insuring the failure and moral condemnation of the welfare mother.

Notes

- 1 This article is part of a larger work, "Constructing the Political Spectacle": The Interpretation of Entitlements, Legalization, and Obligations in Social Welfare History", to be published in the *Brooklyn Law Review* (1990).
- 2 Edelman, Murray, *Constructing the Political Spectacle* (Univ. Chicago Press, 1988).
- 3 Edelman, *supra*, p.12.
- 4 "In an important sense, language constructs the people who use it rather than the commonsensical assumption that people construct the language they use." Edelman, *supra*, p.112.
- 5 Katz, Michael, *In the Shadow of the Poorhouse* (Basic Books, 1986), p.333.
- 6 State Board of Control, *A History of the State Board of Wisconsin and the State Institutions 1849-1939*, at 77 (1939). See Joel Handler, & Ellen Jane Hollingsworth, *The "Deserving Poor": A Study of Welfare Administration* (Academic Press 1971), p.18.
- 7 Gertrude Himmelfarb, *The Idea of Poverty: England in the Early Industrial Age* (Random House, 1983).
- 8 Katz, *In the Shadow of the Poorhouse*, *supra*.
- 9 Katz, *In the Shadow of the Poorhouse*, *supra*.
- 10 Social Security is not an absolute right, *Fleming v. Nestor*, 363 U.S. 603 (1960), but, for our purposes, it is about as close as one can get in the United States.

- 11 The original statutes included almost all single mothers (only some included unmarrieds) and left it to the local administrators (for the most part, juvenile court judges) to decide who among the *potential* category was worthy. Irwin Garfinkel & Sara McLanahan, *Single Mothers and Their Children* (Urban Institute, 1986), p. 99; Joel Handler & Yeheskel Hasenfeld, *The Impoverishment of Welfare Reform* (forthcoming).
- 12 For example, there has always been a problem of take-up rate in Supplemental Security Income for the dependent aged. The fact that this is recognized as a "problem" and efforts have been made to do something about it demonstrates the character of the program.
- 13 Almost two-thirds of households in poverty receive no cash assistance at all; over 40 percent do not receive any means-tested benefits.
- 14 Alice Kessler-Harris, *Out to Work: A History of Wage-Earning Women in the United States* (1982), pp.70-71.
- 15 Brenner, Johanna & Ramos, "Rethinking Women's Oppression", 144 *New Left Rev.* 67 (1984); Jill Quadagno, *The Transformation of Old Age Security: Class and Politics in the American Welfare State* (Univ.Chicago Press, 1988).
- 16 Piven & Cloward, "Welfare Doesn't Shore Up Traditional Family Roles: A Reply to Linda Gordon", 55 *Social Research* 631, 639 1988.
- 17 Governor Jimmy Davis of Louisiana campaigned on terminating AFDC benefits for all mothers who conceived while on the program. He was elected and carried out the campaign promise; over 20,000 cases were closed. Winifred Bell, *Aid to Dependent Children* (Colum.U.Press, 1965).
- 18 For a description of GAIN and Project Chance, see Joel Handler, "The Transformation of Aid to Families with Dependent Children: The Family Support Act in Historical Context", 16 *N.Y.U.Rev. of Law & Social Change* (1987-88), pp.494-99; 518-19.
- 19 Kessler-Harris, *supra*
- 20 Old-age benefits for blacks were lower than for whites. Quadagno, *supra*. In aid to dependent children programs, blacks were subject to far more social control rules, including forced agricultural work. Mimi Abramovitz, *Regulating the Lives of Women: Social Welfare Policy from Colonial Times to the Present* (1988); Bell, *supra*.
- 21 Michael Katz, *The Undeserving Poor: From the War on Poverty to the War on Welfare* (Pantheon, 1989), c.5.
- 22 David Ellwood, *Poor Support: Poverty in the American Family* (Harvard, 1988).
- 23 Consider, for example, the Bill Moyers' CBS documentary, *The Vanishing Family*.
- 24 Isabel Sawhill, "Poverty in the U.S.: Why Is It So Persistent?", 26 *J. of Economic Literature* 1073 (1988).
- 25 Garfinkel & McLanahan, *supra*
- 26 Frances Piven & Richard Cloward, *Normalizing Collective Protest* (ms, 1989)
- 27 Piven & Cloward, *Poor People's Movements: Why They Succeed, How They Fail* (Pantheon 1977)
- 28 A contemporary example is the liberal bargain to include child care, education, training, and health benefits in the current welfare reform. An historical example was the mitigation of the harsh poorhouse reforms at the local level. Himmelfarb, *supra*.
- 29 Quadagno, *supra*
- 30 Piven & Cloward, *Poor People's Movements, supra*.
- 31 Bane, Mary Jo, "Household Composition and Poverty," in Danziger, Sheldon & Daniel Weinberg, *Fighting Poverty* (Harvard U. Press 1986)

- 32 Peterson, Paul & Mark Rom, "American Federalism, Welfare Policy, and Residential Choices", 83 *Am.Pol.Sci.Rev.*711 (1989)
- 33 Yeheskel Hasenfeld, *Human Services Organizations* (Prentice-Hall, 1983); Michael Lipsky, "Bureaucratic Disentitlement in Social Welfare Programs", 58 *Soc.Serv.Rev.* 3 (1984).
- 34 Hasenfeld, *supra*
- 35 Roughly half the states acknowledge needy two-parent families as deserving, but one of the parents, typically the father, is required to register for work.
- 36 Linda Gordon, *Heroes of Their Own Lives* (1988).
- 37 Edelman, *supra*, p.16
- 38 The statutes are listed in U.S.Department of Labor, Children's Bureau (1934), Chart No.3

The Dilemma of Law: An Examination of Controversial Judicial Decisions in Ethno-Culturally Based Legal Disputes

Reza Banakar

The Sociology of Law Institute, University of Lund, Sweden

1 Introduction

In October 1989, a 24 year old Iraqi immigrant was indicted before the Sandviken municipal court on a series of charges ranging from assault (misshandel) to unlawful coercion (olaga tvång) and unlawful threat (olaga hot). The plaintiff was his pregnant ex-girlfriend. Despite the fact that the court found the defendant beyond any shadow of doubt guilty of the above mentioned charges, he was freed with a suspended sentence and a penalty of 3000 Kr, even though a conviction on such a charge would ordinarily result in imprisonment. In the judicial decision the court motivated its ruling by claiming that it could neither dismiss the fact that the accused felt that his integrity was violated, at the time of assault, nor could it disregard the different culturally determined perceptions of the offense held by the parties involved. Consequently, the court maintained that the circumstances of the case warrant a mitigated sentence rather than incarceration.

The court decision received considerable publicity in the media and provoked critical remarks from all quarters. The most uncompromising objections were voiced within the legal system where

legal experts started once again to wonder "if *the law*, which was suppose to protect us from crises had itself become a part of it". Certain political forces – with well established anti-immigrant policies – also, recognizing the potentials of the situation, jumped at the opportunity trying to fish in the troubled waters. They turned the argument around, presenting it as a strategy intentionally engineered for undermining the rights of women. Ingrid Fredriksson, the chairman of Conservative Women's Association in Malmö commented the court's ruling in one of the morning newspapers' editorial pages¹ and stated that it is the woman who pays the price of such legal considerations² and asked if Swedish women married to foreigners were to receive a different legal treatment from those married to Swedes? The court's experiment in trying to strike a balance between two culturally divergent perceptions of reality was interpreted as an attempt to sabotage the whole idea of women's liberation movement. Finally, the indignant attorney general (chefsåklagare) appealed the ruling stating that an immigrant's cultural background cannot be used as an excuse for assault, even if it might provide an explanation for the action. The case was eventually reexamined by the court of appeal, the previous decision was over-ruled, and the accused sentenced to two months internment.

The above case, which exemplifies the dilemmas faced by the Swedish legal system in its attempt to function within a multi-cultural framework, is just one among many similar cases. These cases reveal the severity of the existing cultural conflicts in Swedish society and bring the legal system face to face with "new" categories of conflicts which demand a new, and perhaps even unconventional, approach to legal problem solving and legal argumentation. It should, at this juncture, be mentioned that the municipal courts do not always rule in favor of the ethno-cultural minorities in controversial cases of this kind. Their rulings can go either way. In another recent case a Kurd was sentenced, on the basis of shaky circumstantial evidence, to 12 years imprisonment for drug-trafficking. This case too created sensational headlines. The accused was depicted in the media as a PKK terrorist and a ruthless heroin dealer. However, the case was appealed to a higher court and the accused was, after sixteen months of imprisonment, finally released. His acquittal made no headlines!

This paper is intended as an examination of the effects of ethno-cultural variables on the outcome of legal conflicts. The center of

focus will be on the "communicative" aspect of the judicial decision making process in such cases, both regarding the courts of law, defined as social settings, and the process of legal argumentation, described as discourse dominated by instrumental rationality. Thus, the issue which I raise in the following paper addresses, above all, the communication problems which occur in courts of law.

The theoretical framework used for this purpose has received inspiration from three separate sources: the tradition of analytical legal positivism of John Austin as it was developed by Hans Kelsen and Herbert Hart, system thinking and cybernetics as used by Niklas Luhmann and Gunther Teubner, and finally Habermas' theory of communicative action.

Analytical positivism will provide us with means for evaluating the consequences of introducing into legal reasoning diverse socio-cultural norms alien to the foundation of the legal system. Cybernetics enhances our understanding of the legal system as an autonomous social sub-system, emphasizing the inadequacy of a purely "external" approach to legal problems. The Theory of Communicative Action highlights the problematic nature of the rational-instrumental approach, which constitutes the dominant technique of legal problem solving, and paves the way for a possible future method of legal argumentation.

1.1 The Issue of Proportional Representation

Contemporary Sweden is a multi-ethnic society. More than one million out of the total population of eight million are officially classified as immigrants, that is with their children counted too. More than one hundred diverse cultural groups live side by side, though often in ethnic enclaves, within the national boundaries of the state of Sweden. Nevertheless, the legal system appears to lack adequate preparation for dealing with the legal conflicts which have at least in part resulted from problems in cross-cultural communication in Sweden's relatively recent multi-culturalism. In certain legal quarters, where the universal validity of the Swedish culture is an undisputed fact, the questions of ethnicity are regarded as irrelevant side issues, which (ought to) have no bearing on the process of decision making in a Swedish court of law. For instance, in two separate and extensive investigations concerning the composition of lay assessor's corps³ in Swedish courts which were undertaken by the Law Court Authorities (*domstolsverket*), no attempt was made to ascertain the level of participation of different

ethnic groups in the corps of lay assessor's. The investigators are apparently enraged by the observation that the corps is male-dominated by a decisive factor of 7% but they somehow see it irrelevant to even mention the almost striking absence of ethno-cultural representation. Their assumption is that the cause of democracy and justice is best served by proportionate representation. But the decisive criteria for achieving this representational democracy and social justice is, in their mind, strictly limited to age, sex and professional characteristics. Ethno-cultural background is clearly excluded.

Issues related to the composition of the group of lay judges were even taken up on the editorial pages of the newspapers. As two judges, chefrådmän Ulla Ljunggren and Berith Söderberg wrote in *Dagens Nyheter*⁴: "Självfallet är det då nödvändigt att nämnden har en representativ sammansättning. Med åren har det emellertid, kanske främst i storstäderna, blivit en allt större snedfördelning av yrken, ålder och kön. I Stockholms tingsrätt tjänstgör 707 nämndemän, av vilka 132, eller 18% procent, är över 65 år...Vi anser alltså att det måste till förändringar för att få en allsidig sammansättning av nämndemannakåren."

From the point of view of DV's experts, ethnic background – defined in terms of differences in culture and religion, i.e., worldview, lifestyle, socio-cultural patterns of behavior, etc. – has no significant socio-legal bearing. However, recent controversies indicate a lack of consensus precisely in the outcome of legal cases which involve immigrants. It is furthermore, crystal clear that the lack of consensus is embedded in the legal system's inability to, in a satisfactory legal fashion, deal with the ethno-cultural component of these disputes.

Despite the legal system's apparent unwillingness, it is time to draw attention to the ethnic composition of the legal system's functionaries and analyze the possible negative social effects that a culturally homogeneous judicial corps might have on the social structure of a pluralistic society. Any such analyses must even consider the effects that a possible future ethnically proportionate judicial corps might have on society in general and on the legal system in particular. The majority is too often – and rightly so – accused of cherishing ethnocentric and prejudiced attitudes toward minorities (Westin, 1984, 1987). Thus, it is reasonable to assume that the total domination of the legal system by the majority will

only reinforce these prejudices. In the context of this general ignorance of the role of culture in legal questions, the fact that each minority group has its own peculiar set of prejudices is also frequently neglected. Nevertheless, it should be noted that minority groups do not confine themselves to making value judgments concerning the majority. Ethnic minority groups also tend to judge the life style and patterns of behavior of the other ethno-cultural groups from an ethnocentric viewpoint. It means that although a proportionate ethnic representation within the legal system is not only desirable but a *necessary* prerequisite for a democratic society, it would be misleading to insinuate that it would by its sheer fulfillment lead to the disappearance of controversies and disconsensus around the rulings on culturally grounded legal disputes. To overcome such disconsensus, it is required to make adjustments in the structure of legal argumentation so that it leaves space for conscious discussion and examination of the culturally relevant aspects of legal conflicts.

2 Cultural Relativism Versus the Legal System's Basic Norms

The above discussion brings us to another equally important issue which is raised in connection with the role of law in a pluralistic society, and which is clearly reflected in the recent controversies. This issue has to do with the extent to which the legal system is actually empowered to disregard or alter its "basic norms", from which, insist some legal scholars, stems the cohesion of the system of legal rules. "Basic norms" are often regarded to possess immutable substantive contents which compose the "universal" core of legal systems everywhere.

It is only too clear that, from a democratic point of view, a multi-cultural society requires particularized legal thinking. But how far can one extend the particularization of legal concepts without disintegrating the legal system and shattering the normative structure of the society? Can we, as Jürgen Habermas seems to believe, aided by reason invested in the rational communicative nature of the "better argument" and through "discourse" oriented to mutual understanding (*Verständigung*), transcend the normative limitations

of legal conflicts? Or do we have to draw a line beyond which normative flexibility is prohibited?

In order to provide an answer to the question posed above, we shall start, in the following section, by giving an "internal" description of the legal norms, as they are constructed, comprehended, presented and applied by the legal profession. Our main object will be, then, to discuss, and if possible to determine, the limits of tolerance of the "basic norm".

2.1 *The Concept of Legal Norm*

It is not unusual among legal scholars to search for concepts and relations that are common to law and legal systems *everywhere*. In fact, it is rather common among the students of law, to start their study with a basic assumption that there is *a universal valid core of substantive content in law*. Needless to say, if this assumption is true the ideal of a particularized legal thinking, which takes into consideration the diversity of socio-cultural norms of modern multi-ethnic societies, would become redundant. The substantive content of different legal systems' basic norms would not only be identical, but would also be fixed once and for ever.

The belief in the universality of some of the major characteristics of the legal system has historical roots. Although during different periods the notion of universality has manifested itself in different forms, its origins can be traced back to the ancient Greek Law. According to Homer, law was embodied in the *themistes* which the kings received from Zeus as the divine source of all earthly justice and which were based on custom and tradition. *Themis* means, according to Greek mythology, goodness and it can be translated into "law". "Themis is not a legal system in the technical sense of the word," writes Strömholm, "it is a network of norms, an impersonal and flexible 'order', the principle function of which is to draw up the lines of demarcation delimiting each man's proper sphere of action."⁵

In a relatively new doctoral thesis, *On Valid Law and Valid Moral Norms*, Mats Flodin, the author, describes his main goal as:

to argue that there is *a universal valid core of substantive content in law*, and make the argument so solid that it cannot be reasonably denied even by the extreme positivists or moral philo-

sophers seeking ultimately profound justification of a substantive content in law.⁶ (My italics)

In another place Flodin writes:

A civilized legal system expresses itself through official norms fit together into a coherent whole. Such a norm system is a unit when the validity of the norms rely on a postulated basic norm as a common source of validity and coherence. The function of the basic norm is first of all to provide validity for the highest norms of the system.⁷

Here I treat Mats Flodin's description of the legal system and its constituent norms as representing, a more or less, stereotypical trend of thought among many legal thinkers. This approach to the legal system has a legal-philosophical background which is misleadingly similar to legal theories pronounced by John Austin, Hans Kelsen, H.A.L. Hart and others. Yet, Flodin's standpoint differs fundamentally from both Kelsen's and Hart's in the sense that, unlike Flodin, they have never proposed that the law possesses a substantive universal core. I shall try to discuss this background in the following section.

2.2 *The Notion of "Universality" and its Relation to Legal Theory*

Many legal theorists have depicted the legal system as a pyramid of legal norms. At the very top of this pyramid is situated the supreme authority from which all the subordinate levels of rules derive their validity. During the course of history this supreme authority – which is frequently supposed to be the "universal" core of the legal systems everywhere – has been given many names: God, reason or sovereign. The secularization of religion, on the one hand, and democratization of political life, on the other has, however, in modern times necessitated a new and impersonal make up for the "supreme authority". This trend is reflected in both Hans Kelsen's notion of "Basic Norm" and H.L.A. Hart's concept of "Rule of Recognition." Let us have brief look at Kelsen's and Hart's theories.

2.2.1 *Kelsen's Pure Theory of Law*

Austin thought of a legal system as the set of all the laws enacted, directly or indirectly, by one sovereign. Kelsen substitutes the *basic norm* for Austin's sovereign and left the rest of the definition unaltered. A legal system is then defined, according to Kelsen, as the set of all the laws enacted by the exercise of powers conferred, directly or indirectly, by one basic norm. In his own words: "All norms whose validity may be traced back to one and the same basic norm from a system of norms, or an order."

The concept of basic norm is one of two concepts on which Kelsen's criterion of identity is founded. The other is the concept of *chain* which is explained by the following passage:

To the question why this individual norm is valid as part of a definite legal order, the answer is: because it has been created in conformity with a criminal status. This statute, finally receives its validity from the constitution, since it has been established by the competent organ in the way the constitution prescribes. If we ask why the constitution is valid, perhaps we come upon an older constitution. Ultimately we reach some constitution that is the first historically and that was laid down by an individual usurper or by some kind of assembly... It is postulated that one ought to behave as the individual, or the individuals, who laid down the first constitutions have ordained. This is the basic norm of the legal order.⁸

2.2.2 *Hart's Concept of Law*

H.L.A. Hart develops his concept of law through numerous confrontations with both Austin and Kelsen. In fact the first three chapters of his famous work *The Concept of Law* is entirely devoted to refuting Austin's theory of law. In this book Hart offers an analysis of the concept of law and of legal system through a discussion of the way in which rules of human conduct are used as social standards of behavior, sometimes combined together into complex systematic wholes within which the concept of legal discourse make sense and become applicable in appropriate social contexts. The notion of "universality" is also present in Hart's work, though it aims at universality of application, being supposedly as

relevant to quite alien legal traditions as to the author's own. What follows here is a résumé of a few major topics, relevant to the subject of discussion in this paper, analyzed by Hart in *The Concept of Law*. Hart depicts the legal system as a system of social rules. These rules have, however, two major characteristics, which distinguishes them from other forms of rules, like those of morality, etiquette etc. They are concerned with "obligations" or "duties" – they make certain conducts "obligatory" or "binding" and they have a systematic quality depending on the interrelationship of two other kinds of rules, "primary rules" and "secondary rules".

The primary rules describe what is generally known as "crime" and "offenses" and define obligations and duties. The secondary rules are not, however, concerned with the binding standards of obligatory conduct. They are instead related in a systematic manner to the primary rules by determining how the primary rules can be changed or are confirmed. Hart distinguishes three types of secondary rules: *The rule of adjudication* do not impose duties but confer powers; *The rules of change* determine the procedure which must be followed for altering the primary rules; *The rule of recognition* settles the validity of the of the rules of a particular legal system. In Hart's own words:

...the statement that a particular rule is valid means that it satisfies all the criteria provided by the rule of recognition...⁹

Rules of recognition outline the duties of the law administrators, particularly spelling out the limitations imposed on those who are given the power to adjudicate. No wonder Hart goes as far as regarding the rule of recognition as an *ultimate* rule and referring to one of its criteria as *supreme*. He writes:

The rule of recognition providing the criteria by which the validity of other rules of the system is assessed is in an important sense an ultimate rule: and where, as is usual, there are several criteria ranked in order of relative subordination and primacy one of them is *supreme*.¹⁰

2.2.3 *The "Universality" of the Supreme Authority*

Both Kelsen's and Hart's theories have been subjected to numerous critical appraisals and their shortcomings have been discussed many times over. Nevertheless, their outstanding contributions to the understanding of the legal system exceed their shortcomings and they – each in its own way – remain even today a source of inspiration. Let us now go back to our discussion regarding the notion of "universality" and its relation to Legal norms. According to both Kelsen and Hart certain characteristics of the legal system are "universal", this is especially reflected in Hart's "rule of recognition" and Kelsen's "basic norm". Yet, both Hart and Kelsen concentrate on the procedural aspects of law and not on its substantive qualities. Tore Strömberg describes the non-substantive character of Kelsen's basic norm in the following way:

Grundnormen är för Kelsen inte någon högsta rättsprincip, ur vilken innehållet i enskilda rättsnormer kan härledas på logisk väg. Den är i stället en grundregel för sättet att frambringa rättsordningens enskilda normer. Grundnormen ger giltighet åt en statsförfattning, en konstitution.¹¹

Hart's legal rules are, as already pointed out, a particular variety of social rules. They reflect the dominant social practices in society. Neil MacCormick describes Hart's legal norms in the following way:

They do not exist in some ideal order or extra-terrestrial universe independently of what men or women living together socially do, say and think. They are on the contrary an element in the doings, sayings and thinkings of the men and women who live together in human social groupings... Hart represents them as dependent on, or expressions of, the attitudes of human beings towards their own and other humans' conduct and their way of acting and interacting with each other as conscious agents.¹²

In regard to the content of legal norms Kelsen takes a more complicated approach. He agrees that the legal system is affected by moral norms, but he nevertheless argues that law creates its own criteria of "good" and "evil", independently of the existing divergent moral criteria. Kelsen even takes a relativistic standpoint and sustains that there are equally justified moral systems.¹³

Neither Hart's nor Kelsen's theories indicate any sign of the legal system not being able to cope with a particularized legal approach to ethno-culturally grounded legal disputes. Since they both take distance from what Mats Flodin calls "a universal valid core of substantive content in law" one could, using their theories, conclude that the demands of a multi-cultural society would neither overstrain the legal system's different mechanisms nor endanger its normative coherence.

3 Is The Legal System an Autonomous Social Sub-System?

Traditionally social scientists have treated the legal system as either a reflexion of the dominating socio-economic structure of the society or as one of the offsprings of the increased social differentiation of common lives of human species. This traditional functionalistic perspective on the legal system misses one of the vital aspects of the modern legal system, namely, its *autonomy*. The notion of autonomy, as used here, is one of the controversial products of system thinking. With system thinking, it is meant, using a particular set of ideas, system ideas, in trying to understand the world's complexity. "System" defined in this context embodies a set of elements connected together which forms a whole. System thinking emphasizes the properties shown by this *whole* rather than the properties of the component parts.

From a functionally differentiated perspective society is divided into sub-systems, like that of politics, economy, culture, law and so on. Furthermore, each sub-system is distinguishable from other sub-systems due to its particular function. Thus, Niklas Luhmann postulates, "the one function/one system arrangement requires complete autonomy of the system because no other system can replace it with respect to its function. Hence, *autonomy is not a desired goal but a fateful necessity*. Given the functional differentiation of society no sub-system can avoid autonomy".¹⁴

The legal system, as depicted by Niklas Luhmann's system theory, is a *self-organizing* and *self-regulating* social sub-system. What is more, Luhmann argues that even if "there may be political control of legislation, *only* the law can change the law," and adds, "...the legal system reproduces itself by legal events and only by legal events."¹⁵

Now if there is any truth in Luhmann's statement and law produces itself, as also argued by Gunther Teubner, *only* intra-legally, then it will have vital implications for all arguments regarding the present state of, and possible future changes within, the legal system. Needless to say it has a bearing on the role of the legal system in a multi-cultural society, especially remembering the ethno-culturally homogeneous composition of the functionaries of the Swedish legal system.

According to the classical functionalistic view on the legal system, changes in the dominating socio-economic relations in society, as a rule, result in corresponding alterations within the legal system, which in turn can influence social relations and so on. Applying this classical perspective on the problem at hand, one would suggest that as long as the existing ethno-cultural problems in society at large are not dealt with in a "constructive" manner, i.e., with an eye to improve race-relations, we cannot but expect occasional outbursts of angry exchanges and debates within the legal system, which indicate fundamental disagreement on ethno-culturally embedded legal conflicts. In short, as long as ethno-cultural conflicts are not resolved at societal level, to expect consensus on those issues within the legal system would be unrealistic.

The relatively recent developments in cybernetics and system thinking show, however, that the classical sociological approach gives but an over-simplified picture of the legal system. It goes without saying that the legal system is in constant interaction with other systems like that of economics, politics, culture, and so on, and takes impression from outer-system developments. But it does not, necessarily, due to its own *internal logic*, mirror these changes. Cybernetics shows, for instance, that each system relates to its environment by re-arranging its degree of complexity. The system's complexity is always much greater than that of its environment. In order to deal with the constantly changing surrounding environment different systems "have to bring their own complexity into a relation of correspondence with that of their environments. Systems do this through establishing system structures that reduce the complexity of their environments and thereby *obviate point for point correlations between their own changes and changes in their environments*."¹⁶ Thus, following the same trend of thought one can conclude that there occurs no point to point correlation between the developments in other socio-cultural and political sub-systems and the legal

system.¹⁷ Contrary to the traditional sociological view, an improved race-relation, within the cultural system, does not necessarily lead to disappearance of the above discussed legal controversies.

Therefore, when examining legal disputes with salient ethno-cultural features we must take into account the legal system's *autonomy* as a system, its logic and its basic norms. At the same time one must be careful not to fall a prey to various legal myths circulating in legal "academic" quarters and – as it is the general practice among students of law – exaggerate the role and alleged immutability of the legal system's basic norms, its system-logic, and the *mysterious* characteristics of legal argumentation. The legal system is in fact, despite its functionally autonomous status, but another socio-cultural construction in a sense that its logic, basic norms, formal rationality etc. are defined, and comprehensible, within the right cultural context only. *They do not reflect universal laws of human conduct.* Furthermore, as we shall see in the following section, it is *value-judgment* and not logic or rationality which provide the key to legal reasoning.

It is not surprising then if single-culturally constructed legal systems, like that of Sweden, cannot cope with multi-culturally based legal conflicts. Provisions for dealing with conflicts based on divergent cultural definitions of *reality* are simply lacking. How can, we must then ask, an arbitrator take into account the multi-cultural characteristics of a legal conflict and still *legally* justify its final decision?

4 Interpretation

The second aspect of the problem at hand which is worth considering is related to the theoretically and pragmatically problematic nature of what has to be the central classical dogma of legal "interpretation". The notion of "interpretation" is used here in at least three different senses: 1) Many immigrants use interpreters in their contacts with Swedish authorities, like during the process of trials at the court of law, i.e. a – supposedly neutral – *third party* is brought in to make the communication possible; 2) during the course of a trial the judges *interpret the actions and intentions* of the accused in order to identify their corresponding legal norms and

arrive at a decision. Judges, i.e., attach *meanings* to human actions ; 3) the process of legal decision making involves *interpretation of statutes*, in a sense that the judges must *read* legal texts and understand the legislatures' meaning in order to arrive at their decisions. Judges, i.e., attach *meanings* to legal texts. In this section I shall only touch upon the surface of these three features of interpretation process hoping only to identify a few of the problem areas which impede inter-cultural communication.

4.1. The "Neutral" Interpreter

The first interpretation situation, involving a "neutral" third party, was discussed by Birgitta Englund Dimitrova in *Invandrare & Minoriteter*, 4-5 October 1989. In her article, "Tolkning", she pointed out that the existence of the third party causes interaction problems and brings discontinuity in the process of exchange of ideas, transforming the whole enterprise into an unnatural communication situation. An interpreted conversation suffers from what Englund Dimitrova calls *feed-back* interaction problem, which refers to "de signaler en samtalspart använder för att visa hur han uppfattar den andra partens kommunikation. De hjälper talaren för att förstå om hans budskap uppfattas så som han har avsett, eller om han kanske måste klargöra eller förtydliga något, och har därför mycket stor betydelse för att få ett samtal att flyta samtidigt." For the feed-back mechanism to function properly, Englund Dimitrova argues, one must understand the message simultaneously as it is produced.

The deficiencies entailing an interpreted conversation are far more extensive and deeper than implied above. Englund Dimitrova confesses that "kontakt-tolkade samtal berör ofta ämnen där kulturskillnader är vanliga". Nevertheless she fails to see another closely connected problem, namely that related to divergent cultural codes and symbols. Therefore, she assumes that if the conversing parties could understand the messages simultaneously as they are produced, then the main bulk of our problem would be solved. However, notwithstanding Englund Dimitrova optimism, in cases where the differences of cultural background is considerable we are often dealing with two divergent "universes of meaning" which not only include different usage of language, and cultural codes, but even different association of symbolic meanings to physical

movements. To put it differently, our speakers – who belong to different divergent cultures – might well associate different meanings to the same physical movement or expression. Just to give a trivial example, to “nod” in most Westerns cultures is a sign of consent, while according to the Persian culture it signifies disapproval. A bowed head, to a native American, is a sign of respect, while precisely the same posture might by English speaking Caucasians be regarded as an attempt to avoid eye contact, which is a sign of either shyness, lying or guilt.

When we take into account the subtle differences in usage of cultural codes and symbols introduced into conversation by each speaker, then the issue of interpretation becomes much more complicated than suggested by Englund Dimitrova. An interpreter attributes beliefs to others and interprets their speech in terms of his own beliefs. An interpreter understands or interprets a sentence, an action or intention, by trying to grasp the thought it expresses. But a thought is defined by a system of beliefs. And as long as the interpreter is not competent in the background system of beliefs of what is being interpreted he/she only produces coherence between his/her own system of beliefs and the interpreted meanings. In other words, interpretations produced by an incompetent interpreter reflect, above all, the interpreter’s own system of beliefs.

The interpreters used in the court rooms are often far from being competent, in one of the two languages in question. It can even happen that the Swedish authorities use interpreters who are incompetent in both languages. The police authorities in Lund are, for instance, known to use Turkish-Swedish interpreters who have both Swedish and Turkish as their second language and cannot speak any of the languages in question fluently. In such situations, where there occurs only pseudo-communication, ethnocentric stereotypes and prejudices, in the last instance, determine the outcome of the interaction. Each interaction partner, in other words, would fall back on her/his preconceived socio-cultural categories in order to make sense of the situation.

4.2 *Interpretation of Actions and Intentions*

What is said above regarding the role of the “neutral” third party, applies also, to a large extent, to the interpretation of actions and intentions at the court of law. The judges when trying to determine

the meaning inherent in a disputed action, or the intention behind it, use their own cultural system of values, standards and norms of moral conduct. Subsequently, a legal case in which different culturally determined perceptions of "right" and "wrong" is involved, becomes a breeding ground for misunderstanding and misinterpretation of actions and intentions.

It is also important to note that the misinterpretation of actions and intentions are not restricted only to cases where the judges and the accused are from divergent cultures. Such misunderstandings can even arise within the framework of one and the same culture. An exaggerated example would be a "working class" person who is tried by upper class judges. The accused, in such a case, does technically speaking, use the same language as the judges and there is no need of an interpreter. Yet, due to their different social points of reference they might not only have different perceptions of the "right" and "wrong" conduct but even use more or less divergent cultural codes, which can easily be misinterpreted by the other party.

4.3.1 *Interpretation of Statutes*

Interpretation is, traditionally, defined in jurisprudence as the art or process of discovering and expounding the meaning of a statute, will, contract or other written document. "Interpretation" is a vital stage of legal application, in a sense that statute law must first be read and then "interpreted" before it can be applied. "Statute law does not", writes Jolowicz, "any more than law expressed in any other way, apply itself."¹⁸ "Interpretation" is then a necessary condition of legal application, it provides authoritative answers to practical questions risen in the process of legal decision making.

The majority of cases to be decided at the bar are the so called *simple cases* posing no apparent difficulty for the judge. The facts of the case, which are – to lesser or greater extent – identifiable allow themselves to be, without any greater difficulty, subsumed under a particular legal rule. The whole process of judgment looks then like a simple syllogism, the facts of the case are subsumed, and the appropriate sentence is meted out.

There is, however, a small category of cases, the so called *hard cases*, whose facts cannot easily and without raising critical questions be subsumed under general rules. Nevertheless, to be able to successfully handle *hard cases* is of great importance to the legal

system's creditability as the official apparatus of social and economic control. This fact necessitates working out techniques for handling such cases.

The legal rules have a general character and are formulated with an eye to the most typical characteristics of the phenomenon under legislation. The "odd" categories of the phenomenon are usually ignored by the legislature. This concentration on the typical categories takes two main forms. Either the legislature explicitly describes a few outstanding *concrete situations* (kasuistisk lagstiftningsteknik) or formulates the statute in *abstract general terms* (abstrakt eller syntetisk lagstiftning). Both these legislative techniques have their specific problems. If the legislation is particularly "casuistic" the legal rules' domain of application become specially narrow and the judge seldom manages to carry out a straight forward, i.e. legally unproblematic and non-controversial, mechanical subsumption. On the other hand, if the legal rules are formulated too *abstractly and in general terms*, there can arise doubts about a special case, which although linguistically might fit the legal rule, in other important practical respects does not allow itself to be placed under that rule. It is for these quantitatively small – but nevertheless important – cases that legal application and interpretation has to develop special methods.

It is important to keep in mind that the ambiguous character of either the legislation or the facts of the case do not provide the judge with satisfactory legal excuse for refusing to issue the legal decision. Over and above having to decide about the case at the bar, the judge has to fulfill certain fundamental juridical criteria. The legal decisions pronounced by the court must be in harmony with the totality of the legal system, they must satisfy the legislatures' intentions and they must comply to the generally accepted notion of fairness in society at large. Furthermore the judge must "treat like cases alike and different cases differently". There must be uniformity (likformighetsprincipen) in the decisions made so that the results can be predicted (förutsägbarhetsprincipen). It goes without saying that no judge can simultaneously satisfy all the juridical ideals of decision making. Therefore, different judges usually put the emphasis on different aspect of the decision, some stress the notion of "predictability" while others underline the importance of fulfilling the legislatures' "intention" etc. This problematic character of legal interpretation has led to creation of an arsenal of interpretation

techniques, methods, procedures and even maxims, which due to lack of space, we shall leave undiscussed here. However, just to get an idea of the extent of this arsenal we can say that an interpretation method can be “subjective” or “objective”, it can be “logical”, “grammatical” or “systematic”, it can be “analogic”, “extensive” or “restrictive”.

The judge, as stressed above, does not only *have to* arrive at a decision, in regard to the case before him/her, but is also obliged to *motivate* the decision. The judge must explain why and how he/she reached that particular decision. The judge does not, of course, always openly give – or even is conscious of – *all* the reasons behind his/her judgment. The judge might conceal his/her real motives – and his/her dubious deliberations – by minutely following a subsumption model. The main reason for such a strategy is as Strömholm writes:

Parterna i målet är sannolikt beredda att acceptera *lagens* auktoritet, men det är svårare för dem att finna sig i ett avgörande som bygger och öppet anges bygga på *domarens* värderingar. Det kan ligga nära till hands att domaren söker undgå kritik genom att redogöra för sin väg fram till avgörandet som om han i själva verket hela tiden följt en snitslad bana.¹⁹

What was said above should not, however, be interpreted as implying that legal judgments are as *a rule* “partial”, and the whole legal theater is solely arranged to legitimize the arbitrary wishes of a handful of people. It is rather to point out that the judges have a tremendous discretion at their disposal in a sense that they can dress the court decisions in a water-tight legal costume. To put it differently, a judge can first make up his mind about the outcome a case and then follow an interpretation procedure which legally legitimizes this decision.

4.3.2 Value-Judgment in Legal Argumentation

Robert Alexy in his dissertation *A Theory of Legal Argumentation*, has argued that “it can no longer be seriously maintained that the application of laws involve *no more* than a logical subsumption under abstractedly formulated major premises.” This statement underlines one of the common points of agreement in recent

discussions on legal methodology. "In many cases," writes Alexy following the same train of thought, "the singular normative statement which expresses a judgment resolving a legal dispute is not a logical conclusion derived from formulation of legal norms presupposed valid taken together with statements of fact which are assumed or proven to be true". This gives rise to questions concerning the issues of justification of such judicial decisions. How then, can such a judgment, we have to ask, be justified? This question illustrates one of the fundamental problems of legal methodology.

Alexy's major thesis is that neither the canons of interpretation nor the process of subsumption can guarantee an application of law consistent to the existing legal norms. It is in fact value-judgment which is, according to Alexy (and other legal theorist such as Larenz, Müller, Esser, Kriele and Engisch), constitutes the central core of any such issue related to the process of application of laws.

Without going too far into the complicated discussions on legal methodology, we can, following Alexy, argue that value-judgments are an essential part of legal argumentation. Since value-judgments are culturally determined, they would – within the present framework of legal argumentation – affect the out-come of the culturally based legal conflicts at a level out of reach for rational consideration.

5 The Legal System's Intrinsic Paradox

The court of justice is a social setting and one of the legal system's strategically vital points, where law as a system comes into direct interaction with its surrounding social environment. Within this setting, and inside the cultural framework of the law, decisions are made which affect both the fate of individuals and the features of the normative structure of the society. The court is a ritualistic and dramatic place, but also an institutional milieu where the attempt is made to bring to realization the ideological intentions lying behind codified law in the practical and more chaotic sphere of human society. Paradoxically, and notwithstanding the significant place of the court in modern societies, they are often depicted in literature as surreal and absurd. Josef K., Kafka's hero in *The Trial* is a good representative of the absurdity perspective on courts. According to

some scholars, this depiction reflects the phenomenological properties inherent in human interaction which are socially transcended by an institutionalized technology of semiotic and verbal coercion which serves to maintain existing forms of superordination". As Pat Caren has pointed out, the phenomenological dream of ontological pluralism and egalitarianism is, socially transcended in modern society, by the material reality of social inequality and coercion.

The courtroom is a place where legally recognized conflicts are re-enacted by means of a systematic attempt to communicate. Inherent in this process of communication, which is for the most part carried out through the medium of spoken language, is a formal quest for *truth* and *rightness*. It is assumed that this mode of communication is simultaneously *comprehensible* and conducted with *sincerity* (sannfärdighet). The criteria of truth, rightness, comprehensibility and sincerity constitute the *ideals* inherent in the courtroom communication, which are often taken for granted, even though not realized.

It is not surprising that in most societies communication is chosen as the instrument for resolving conflicts. This choice is based on the fact that the very essence of reason is embedded in communication in general and in language in particular. Habermas defines "communicative action" as the process by which subjects attempt to arrive at intersubjective understanding by posing "validity claims" (defined below) that are clarified in dialogue culminating in a linguistically shared definition of the situation which then becomes the basis of action. Here language becomes the medium by which understanding is mutually established. Habermas has stated that the focus of investigation thereby shifts from cognitive instrumental rationality to communicative rationality.

The idea of communicative action and rational organization of society already exists – no matter how distorted they may be in their form – "in the democratic institutions, the legitimacy principles and the self interpretations of modern industrial societies". However, it appears that no matter how hard modern men and women try, they are still not able to attain the Habermasian ideal of communication and consensus in the courts of law, where it is most needed. The probability of failure in this enterprise appears today as great as ever. The struggle to establish the truth regarding a particular issue in order to achieve understanding and consensus is often confronted by

seemingly insurmountable obstacles. These barriers are not just philosophical, like the difficulties connected with providing a rational basis for the intrinsic truth-value of a statement. They are also caused by the unequal division of power in the courtroom arena, which gives rise to what Habermas calls “systematically distorted communication”. System imperatives, such as efficiency and correctness, penetrate into the symbolic reproduction of the lifeworld supplanting the media of communication used in everyday life, i.e. truth and appropriateness. It is in its place to elucidate at this juncture that both system and lifeworld have central places in Habermas’ theory of communicative action. Lifeworld refers to the everyday world which is taken for granted and which contributes to the maintenance of individual and social identity by organizing actions around shared values, so as to reach agreement over criticizable *validity claims* which are raised whenever we speak. Lifeworld and system are viewed as belonging to absolutely separate realms of society, households and spheres of public access – culture, social and political – to the lifeworld, business and state agencies to the system. The important thing to keep in mind is that the system is generated within the lifeworld as the unintended consequence of action and remains anchored to it in a normative sense.

According to Habermas, human language assumes a number of “validity claims”. In everyday usage of language these validity claims are implicitly expressed, but they can be made explicit by the speaker. When we speak, writes McCarthy in the introduction to the English translation of Habermas’ *Theory of Communicative Action*, we constantly make “claims about the *truth* of what we say in relation to the objective world; or claims concerning *rightness*, *appropriateness*, or legitimacy of our speech acts in relation to the shared values and norms of our special lifeworld, or claims to *sincerity* or authenticity in regard to the manifest expressions of our intentions and feelings. Naturally claims of this sort can be contested and criticized, defended and revised”.

In the courtroom the complexity of the lifeworld is reduced to legally relevant concepts and interpretations. The Weberian notion of formal legal rationality, held sacred by so many, becomes an obstacle in the process of reconstruction of *validity-claims* intrinsic in the structure of a definite world-view. In such cases lack of *discourse* becomes the characteristic feature of legal proceedings. There seems to be no need to achieve a consensus by means of sound

argument or reason. This failure to resuscitate validity claims can, in turn, lead to disintegration of the lifeworld.

The idea of analyzing court room interactions according to the criteria of communicative action seems to call into question the normal, accepted rational justifications of the notion of universal normative standards which is applied in the dominant school of contemporary legal thought. But is this not exactly what the recent legal-cultural cases have already done? Let me make the argument more explicit by means of a concrete example. A 39 year old Lebanese ex-army captain, murdered his wife – who had, allegedly, been unfaithful to him – in Karlstad and was convicted. Subsequently, when the case came up for appeal, the defendant argued against the lower court's ruling claiming that "If this had happened in Lebanon I would have been imprisoned for one day only" and would not have received the 10 years sentence meted out by the Swedish municipal court. The defense attorney sought to support this line of argument emphasizing that an individual with very particular cultural background was being tried. The defense argued that the court should give consideration to the fact that the defendant was an individual brought up in a mountainous village, ridden with war and violence. In addition it was maintained that one cannot evaluate the crime committed without taking into account the socio-historical background of the offender. It is understandable if defense arguments of this kind provoke strong reactions from the juridical corps. For the defense's line of argument in such cases calls into question and even threatens the legal system's fundamental core, *viz.* its formal rationality. Suddenly, the validity of the "universal norms" presupposed by the legal system is being questioned.

The judicial corps was not of course unanimous on rejecting the defense's line of argument. Ulla Jacobsson professor in legal-procedure (processrätt) at Lund University supported the defense's claim as valid argument. She declared her support in the following way:

Vid utdömandet av straffet kan sociala och psykologiska hänsyn tas. Där kan domstolen väga in till exempel kulturell bakgrund... Debatten om kulturella olikheter som förmildrande omständigheter har blivit vulgariserad. Det är ju inte så att man skulle få allmän immunitet och kunna göra vad man vill bara för att man kommer från en annan kultur. Men jag menar att i varje enskilt fall kan sådana omständigheter prövas.

General prosecutor, however, saw the question in a different light. He stressed the fact that the act committed by the Lebanese was murder and meant that:

Vi måste skapa praxis så att folk vet vad som händer om de gör sig skyldiga till brott. Vi måste vara försiktiga med att göra avsteg. Det skapar villrådighet och osäkerhet och i förlängningen risken att människor förlorar tron till rättsväsendet.

Here we can observe again the same lack of consensus regarding what is and what is not permissible with respect to the basic norms and logic of the legal system. We can also see that both defense and the prosecutor are acting “instrumentally” instead of trying to expose the “validity claims” raised by the accused to critical rational argumentation.

It is tempting to postulate here that in order to overcome the above illustrated type of disagreement all legal argumentation must take the form of *rational practical discourse*, according to which the validity claim of each argument can be evaluated. The traditional structure of courts of law, legal argumentation and legal-procedure, however, systematically distort all communication efforts in the legal system. The legal system promotes, instead of communicative action, instrumental rationality. It is important to keep in mind that the legal system, as an institution external to the domain of everyday human interaction, can only with great difficulty stimulate communication in conflict situations. This difficulty is particularly striking in regard to criminal cases. Not only the prosecutor, but even the defense counsel, not only the accused but even the plaintiff, act instrumentally when entering the court of law. The quest for truth, rightness and sincerity in argumentation are all forgotten before law.

Despite the dominating “instrumental” praxis in the courts of law, as long as the spoken language is used as the medium of communication, a movement – no matter how small it might be – takes place from cognitive-instrumental rationality towards communicative rationality. This movement towards communicative rationality is inherent in the very nature of spoken language. The inherent rationality of language is not, however, enough for establishing communicative action in the legal system. As long as the parties involved in a dispute do not consciously and sincerely strive to reach agreement, no settlement will be reached and no mutual under-

standing will be achieved. This is apparently the legal system's intrinsic paradox.

Can we, then, as Habermas believes, go beyond the constraints of rational-purposive knowledge and establish communicative action in the courtroom arena? Here I am talking about an ideal communicative action which can transcend even the peculiar communicative hindrances that mark cross cultural confrontations. Or is it all that difficult to even imagine a courtroom where validity of actions, as Habermas would say, are evaluated according to whether or not individuals are able to truthfully and sincerely express their intentions to others and this, remember, even in a multi-cultural setting? This still remains to be seen.

Notes

- 1 SDS, 19th. Jan. 1990
- 2 "Rättens hänsyn drabbar kvinnan"
- 3 *Underrätternas sammansättning, rätten till offentlig försvarare*, DV rapport, 1986:4 , och *Nämndemannakårens sammansättning*, Dv rapport, 1989:2.
- 4 5 Juli 1989
- 5 Strömholm 1985:26.
- 6 Flodin 1986, *On Valid Law and Valid Moral Norms*, Norstedts, Stockholm, pp.12.
- 7 Ibid (pp.43)
- 8 Ibid (pp.115)
- 9 H.L.A. Hart, 1961:100
- 10 Ibid (pp.102)
- 11 Strömholm 1989:62-63
- 12 MacCormick 1981:29
- 13 See Alexander Peczenik's résumé of Kelsen's theory, 1988:183.
- 14 Luhmann 1986:112
- 15 Ibid (pp.113)
- 16 Quoted from John Bednarz' introduction to Luhmann's *Ecological Communication*, pp. IX.
- 17 The picture of the legal system as an autonomous subsystem has recently received some empirical support in Sweden. Following charges brought against 6 of Sweden's chiefs of police for illegal bugging of telephones and private residents of a number of Kurdish and Palestinian refugees the government proposed a bill especially designed to limit litigation rights and thereby disqualifying the Kurds and Palestinians as plaintiffs. The Swedish government's argument was that the legal process against the police chiefs necessitated disclosure of state secrets to the plaintiffs, who were foreign nationals, and this could in turn endanger the security of the country. Government proposal was, however, met with a strong reaction in the jurist circles. The proposal was first heavily criticized by the Association of Lawyers, who called it, among other things, a retroactive bill which is against the European

Convention and eliminates the guarantees that the police and the public prosecutors conduct their duties according to the book. Then the bill was categorically disapproved by the Legal Council. (The government had conveniently omitted the law faculties from the list of instances ordinarily consulted on such issues!) The reaction from within the legal system was, however, so strong that the government finally withdrew its proposal. Thus, the developments in the political system failed to bring about corresponding changes in the legal system.

18 Jolowicz 1963:280

19 Strömholm 1987:75

References

- Alexy, Robert (1989) *A Theory of Legal Argumentation* Oxford: Clarendon Press, Oxford; *Practice* Chichester: John Wiley & Sons
- Flodin, Mats (1986) *On Valid Law and Valid Moral Norms* Stockholm: Norstedts
- Habermas, Jürgen (1984) *The Theory of Communicative Action* Vol. 1. Cambridge: Polity Press
- Hart, H. L. A. (1988) *The Concept of Law* Oxford: Oxford University Press
- Jolowicz, H. F. (1963) *Lectures on Jurisprudence* London: The Athlone Press
- Luhmann, Niklas (1985) *A Sociological Theory of Law* London: Routledge & Kegan Paul
- Luhmann, Niklas (1989) *Ecological Communication* Cambridge: Polity Press
- MacCormick, Neil (1981) *H. L. A. Hart* London: Edward Arnold
- Peczenik, Alexander (1988) *Rätten och förnuftet* Stockholm: Norstedts
- Raz, Joseph (1980) *The Concept of a Legal System* Oxford: Clarendon Press
- Strömholm, Stig (1985) *A Short History of Legal Thinking in the West* Stockholm: Norstedts
- Strömholm, Stig (1984) *Rätt, rättskällor och rättsstillämpning* Stockholm: Norstedts.
- Strömholm, Stig (1987) *Allmän rättslära* Stockholm: Norstedts
- Strömberg, Tore (1989) *Rättsfilosofins historia i huvuddrag* Lund: Studentlitteratur
- Teubner, Günther (ed) (1986) *Dilemmas of Law in the Welfare State* Berlin: Walter de Gruyter
- Westin, Charles (1984) *Majoritet om minoritet* Stockholm: LiberFörlag
- Westin, Charles (1987) *Den toleranta opinionen* DEIFO Rapport nr 8

Forskarseminarium om arbetsrätt

Christer Blomgren

Grupp Fem Reportage, Lund

Medbestämmandets utveckling över tiden

Det började tufft i Stockholm den 16 november på det arbetsrättsliga forskarseminariet. Direkt efter välkomstkaffet fick sociologen Horst Hart en breddside för sin rapport om "Medbestämmandets utveckling över tiden" av professor Bengt Sandkull från Linköping.

Den senare ville hellre kalla rapporten för en bilaga till en rapport. Han dammade också av en gammal debattartikel från Metropolitdebatten, signerad Joachim Israel. Ja, det var artikelrubriken Sandkull citerade: "Den meningslösa dataforskningen"!

Horst Harts rapport (genomförd i samarbete med Sven Åke Hörte) bygger på en enkät bland fackliga förtroendevalda och arbetsgivarrepresentanter på över 400 arbetsställen, samtliga med över 100 anställda. Två liknande enkäter gjordes 1977 och 1988.

Rapportens avsikt är att beskriva hur ett regelsystem förverkligas. I en kortfattad presentation pekade Horst Hart på en rad möjliga slutsatser utifrån rapporten:

Beslutsfattandet har förändrats under 1980-talet. Men skillnaderna mellan privat och offentlig sektor har ökat: På den privata sidan har det blivit mer komplext, medan det på den offentliga fortfarande är mer befattningsknutet.

Den fackliga aktiviteten har ökat sedan 1977. Horst Hart beskrev den fackliga maktstrukturen 1977 med ordet "fåtalsvälde", med låg omsättning bland ombudsmän och styrelseledamöter. Sedan MBL infördes har aktiviteten stadigt ökat. Man har fått in fler kvinnor i styrelserna på könsblandade arbetsplatser, och på kvinnodominerade arbetsplatser har de helt tagit över. "Männen har rymt från det fackliga basarbetet".

Problem som Hart pekade på var bl a att de fackliga arbetsformer-
na var föråldrade och krävde modernisering. Inom den privata sek-
torn hade det fackliga självbestämmandet ökat. Men klubbarnas lo-
kala stora självbestämmande leder till en risk för facklig försvagning
varför ökad samordning är nödvändig inom den privata sektorn, me-
nade Hart.

På den offentliga sidan, å andra sidan, visade enkätens resultat att
storavdelningarna behöver ersättas med klubbar för att öka medbe-
stämmandet.

– Efter MBL:s införande 1977 ökade informationen till de fackli-
ga organisationerna. Under 1980-talet har vi sedan fått ett ökat lokalt
inflytande. I framtiden torde behovet av lokala lösningar och lokalt
partssammansatt arbete öka ytterligare, menade Horst Hart.

Ingen analys

Bengt Sandkull saknade dock analys. Vad ska det här vara bra för ?
undrade han rent ut.

Sandkull konkretiserade så småningom sin kritik, men först efter
att ha kritiserat rättsvetare och sociologer för deras verkliga eller för-
menta ovilja att problematisera.

– Jag saknar en analys av en rad företeelser under den tidsperiod
det här handlar om. T ex koncentrationstendenserna inom näringsli-
vet, divisionaliseringen, bolagiseringen och den förändrade företags-
ledarrollen satt i relation till medbestämmandet.

– Förändringen av den fackliga strategin, satsningen på lagtolk-
ning. Vilken betydelse hade MBL där? Propagandan inför MBL:s
genomförande och den besvikelse som den måste ha framkallat i ef-
terhand är också en fråga som borde ha utsatts för sociologisk ana-
lys, menade Sandkull vidare

– OK, ta det som en faktabok då, replikerade Horst Hart. Det kan
skrivas en rad uppsatser på de temata du anvisat. Jag får tillstå att vi
med denna rapport, som i princip sammanställts på fritiden, haft

ganska begränsade ambitioner förutom att redovisa enkätsresultaten.

Arbetsmiljöfondens Erling Ribbing släppte med blickar på klockan – idsschemat var pressat – in Sten Edlund från Arbetslivscentrum. Hans inpass pekar närmast fram mot en ny stor medbestämmandebatt. Och det kanske också antydde vilken roll Horst Harts dataforskning om MBL kan spela.

– Det fackliga medbestämmandets utveckling kan återföras till lagen MBL. Av somliga betraktad som en radikal 70-talsparentes. Men det påfallande under 1980-talet är arbetsgivarnas initiativ i medbestämmandefrågorna, framhöll Sten Edlund.

1982 när det centrala utvecklingsavtalet träffades är ett märkesår i sammanhanget, menade han vidare. Det har kommit att passa arbetsgivarstrategin för omorganisation och individuell lönesättning som hand i handske. De fackliga organisationerna saknar en strategi för hur de ska hantera UVA och medbestämmandefrågorna, menade han.

– Det är nästan chockerande hur passivt de fackliga organisationerna förhållit sig till utvecklingen, och det är tydligt att de saknar en egen strategi, slutade Sten Edlund.

Värdefull empiri

Docent Antoinette Hetzler från Rättssociologen i Lund inflikade till Harts försvar att utan ett så omfattande empiriskt material som Hart/Hörte tagit fram kommer vi aldrig få veta något om MBL:s betydelse i arbetslivet.

Bengt Sandkull avslutade med att återigen hävda att det inte går att dra slutsatser av en empirisk rapport utan teori.

Horst Hart kontrade, stärkt av diskussionen, att teorin bör gälla samhället och arbetsrätten är en del av det samhället. Och vad han och kollega Hörte gjort var att de sett på lagen och dess avsikter, varpå man mätt effekterna.

Rättsbildning inom arbetsdomstolen

Forskarsymposiets nästa projekt gällde örebrojuristen Olle Rimstens forskning kring rättsbildningen i arbetsdomstolen. Ett arbete vars volym fick många i den trettiohövdade skaran att dra andan. Olle

Rimsten ska gå igenom alla domar från 1974 "till nu" med avseende på AD:s tolkning och tillämpning av lagen. Den enda exkludering Olle Rimsten tillåtit sig är att undersökningen inte omfattar kollektivlagstillämpningen.

Han har tre perspektiv i projektet: a) AD och rättskällorna som underlag för beslut, b) tolkning eller nyskapande? c) AD och förhållandet till lagstiftaren.

Vad han hoppas kartlägga är de viktigaste inlagen i AD:s rättsliga beslutsfattande.

Metoden eller tillvägagångssättet för att behandla hela det väldiga materialet beskrev Olle Rimsten i fem steg. Med en understruken lättnadens suck omtalade han att det minsann fanns med både teori och empiri i hans projekt: Steg 1) Genomläsning av materialet. Steg 2) Studerande av rättsvetenskaplig teori eller doktriner. Steg 3) Ny undersökning av rättstolkningen i materialet. Steg 4) Nya litteraturstudier. Steg 5) Slutgiltig genomgång av materialet.

– Det är i steg fem, mitt i kaos, som jag befinner mig nu. Och jag kan inte säga något om vilka resultat jag kommer fram till. Jag har ju pengar för ett år till svarade han på en undran från Erling Ribbing om det inte fanns några resultat att redovisa. "Du har ju trots allt fått en del pengar", menade fondens utsände.

Hos de församlade framkallade replikskiftet den typ av munterhet som uppstår när barn säger det otillbörliga som alla tänker.

Ointressant utan konflikter

Olle Rimstens kommentator, förbundsjuristen Kurt Junesjö på LO:s rättsskydd, var inte sen att plocka upp Bengt Sandkulls grova handskar.

– Forskning om konfliktlösa situationer är ointressant, sa Kurt Junesjö som under stundom ursäktade sig med att han var praktiker inte forskare, därav den något otåliga attityden.

– Den rättsbildande verksamheten i AD sker under en vetenskaplig täckmantel, fortsatte Kurt Junesjö. Vad man i praktiken gör är att man jobbar med det gamla samhällets rättsarv när husbonden fritt förfogade över arbetskraften.

I ett animerat anförande framhöll Kurt Junesjö att det är arbetsledningsrätten som är principiellt intressant och där har AD:s inställning inte förändrats sedan 1930-talet. Man lyckas dölja detta genom att förvandla principmål till bevismål.

När lagstiftningen på 1970-talet tog bort arbetsgivarnas rätt att fritt anställa och avskeda arbetskraft borde väl AD ha påverkats? frågade Junesjö retoriskt.

Som nekande svar anförde han ett fall från 1982 (1982:99). Det gällde en bilmekaniker som fått ont i ryggen. LO tyckte här att man fått tag i ett bra principfall för att styrka arbetsgivarnas rehabiliteringsansvar.

Bilmekanikern behövde en lyft för att kunna sköta sitt jobb. Men det fanns också ett alternativt jobb på företaget som biluthyrare. Arbetsförmedlingen erbjöd sig gå in och hjälpa till samt betala mekanikers lönen i tre månader. Arbetsgivaren avböjde.

AD sa i sitt utslag att arbetsgivaren varit passiv och ointresserad att försöka finna nya uppgifter för den arbetsskadade men att agerandet inte stred mot god sed på arbetsmarknaden.

– Vi hade t o m en tidigare företagsledare från företaget som stod upp och sa att det aktuella förfarandet var ett uttryck för personalchefens policy att bli av med sjuka eller skadade medarbetare.

– Man gjorde fallet till ett bevismål i stället för som vi ville ett principmål, och det gör man för att man inte vill ifrågasätta arbetsledningsrätten. Här har vi ett fall av rättsbildande verksamhet, som säger mycket om AD. Den ålägger de fackliga organisationerna en orimlig bevisbörda. Går det att bevisa det som AD begär? avslutningsfrågade Kurt Junesjö.

En liten vink

Sten Edlund slöt upp bakom Kurt Junesjö som för att ge Olle Rimsten en vink om, att undersökningen skulle bli intressantare men framför allt enklare att genomföra om han begränsade sin undersökning.

Profesor Tore Sigeman från Uppsala framhöll också, försynt men med emfas, att det handlade om en mycket komplicerad uppgift.

– Jag kan inte tänka mig att man kan ta på sig en mer komplicerad och svår uppgift egentligen. Den överstiger vad som är normalt inom arbetsrättslig forskning.

Sigeman avslutade med en polemisk gest mot Kurt Junesjö och hans tal om bevisföringstekniken kring arbetsledningsrätten att det inte var unikt.

– AD har arbetat på ett likartat sätt när det gäller syndikalister och frågor om kränkning av föreningsrätten. För det är ju det som syndikalismålen handlat om egentligen.

Olle Rimsten var avslutningsvis olycklig över att Kurt Junesjö uppfattat det som att "jag skulle begränsa mig till konfliktlösa mål".

– Detta är en totalundersökning och alla de fall som rör rättsbildningen och som du tagit upp här i dag kommer att ingå!

Arbetsmiljöfaktorer som grund för frivilliga uppsägningar?

Något eller några tiotusental människor säger varje år upp sig utan att ha något annat jobb att gå till. Hur kommer det sig att människor tar detta drastiska steg, som innebär att de avstängs från arbetslöshetskassorna i fyra veckor? Rättssociologiska institutionen i Lund har fått en halv miljon kronor från AMFO för att undersöka fenomenet. Projektet leds av docent Antoinette Hetzler och genomförs av Kjell E Eriksson, som planerar att lägga fram en doktorsavhandling om fenomenet "Quitters" eller slutare någon gång nästa år.

Quitters var det tredje projektet som presenterades vid forskarseminariet. Kjell E Eriksson har ca 7 500 slutare att arbeta med. De kommer från Fabriksarbetarförbundet och SIF på privatsidan och Statsanställda och SKTF på den offentliga sidan.

Det var Fabriks som uppmärksammade fenomenet för några år sedan då deras arbetslöshetskassa larmade om att antalet slutare fördubblats på några år under 1980-talet.

Ur populationen på 7 500 har en grupp på tio procent valts ut för att svara på en enkät. Den vänder sig till folk som frivilligt sagt upp sig under åren 1982 respektive 1987. Enkäten består huvudsakligen av "fylleri-frågor" där slutaren har att kryssa för 1-5 alternativ som ska förklara varför han/hon slutat.

Kjell E Eriksson befinner sig mitt i sammanställningen av svaren. Undersökningen består i sista steget av personliga intervjuer med ett urval på tio procent av dem som besvarat enkäten.

Arbetsmiljön är boven

Hypotesen är att folk slutar sina anställningar pga av brister i arbetsmiljön. Vidare att möjligheterna att påverka är så små att de inte skyr den ekonomiskt kännbara konsekvensen att stå utan inkomst i fyra veckor.

Ytterligare en hypotes som ska beaktas är att det ökande antalet slutare skulle vara uttryck för en ny syn på lönearbete, främst hos den yngre arbetskraften.

Det empiriska materialet ska sedan underkastas rättssociologisk analys främst utifrån regleringsteori och välfärdsteori.

Resultaten så långt visar att samtliga kassor har en ökning av antalet slutare på 90-120 procent mellan 1982 och 1987. Kvinnorna liksom de äldre har ökat sina andelar i slutarpopulationen under perioden. Antalet med stabila relationer till arbetsmarknaden har ökat.

Av enkätsvaren framgår mycket tydligt, berättade Kjell E Eriksson, att det är arbetsrelaterade faktorer som fått folk att frivilligt säga upp sig.

– I vilken utsträckning de arbetsrättsliga instrumenten, som står till löntagarnas förfogande, fallerat vet jag ännu inte. Det kommer att framgå först sedan steg tre, dvs intervjuerna, genomförts.

Antoinette Hetzler insköt att det är ett allvarligt problem att vi i Sverige, trots all lagstiftning på det arbetsrättsliga området och erkända konfliktlösningssmetoder, inte lyckats stävja den här utvecklingen. Vi upplever samma sak som i resten av västvärlden, i låg- såväl som högkonjunktur.

Styrd enkät

Professor Inga Hellberg som var satt att kommentera projektet sköt in sig på metodfrågor.

– Ni koncentrerar er på 1980-talet när vi har en nedgång av arbetslösheten. Jag undrar vad som hände på 1970-talet och hur de två decennierna relaterar till varandra, sade hon och övergick sedan till att kritisera enkätens utformning.

Enkäten har 20 svarsalternativ. De 19 första rör hälsoaspekter och frågor kring brister i arbetsmiljö och arbetsorganisation. Den svarande har att pricka för fem alternativ. Som nummer 20 kommer svarsalternativet ”annat”.

– Kan ni få något annat än en bekräftelse på era hypoteser? Jag uppfattar enkäten som styrd, för de flesta torde väl ha förverkat sina fem alternativ när de kommer till ”annat”. Ni borde kanske haft öppna svarsalternativ, menade Inga Hellberg.

Sedan ifrågasatte hon också slutarnas betydelse, dvs vilka slutsatser man kunde dra av deras beteende.

– Det gäller 1,46 procent av Fabriks medlemmar och 0,33 av SIF:s. Det handlar med andra ord om en mycket liten grupp av lan-

dets arbetande befolkning. Man skulle kanske kunna vända på det och säga att allting fungerar mycket bra!

Den första invändningen bemötte Kjell E Eriksson med upplysningen att kassorna inte sparar akterna mer än fem år och att statistiken bara förs av ett fåtal kassor. Dessutom hade intervjuer med kassornas direktörer stärkt antagandet om att "quitting" är ett 1980-talsfenomen.

Kritiken mot enkätens utformning, som väl kommer att bli en godbit för en opponent vid en eventuell disputation, bemöttes med att erfarenheten säger att man inte får in svar om det inte erbjuds svarsalternativ.

– Det måste bli en balansgång mellan vad som är vetenskapligt önskvärt och praktiskt genomförbart.

Svartjobb – trakasserier?

Nu hade alla enkätbesvararna inte fallit i den av Inga Hellberg befärade fällan. "Annat" har hittills, när mindre än 50 procent av hela populationen besvarat enkäten, angivits som ett av de tre viktigaste skälen till varför man slutat. Eriksson/Hetzler menade också att det tredje steget med personliga intervjuer skulle få en validerande funktion.

Någon undrade hur vanligt det var att slutarna jobbat svart. Kjell E Eriksson hade inget svar på frågan och trodde inte heller att han skulle få något.

Sexuella trakasserier som skäl till varför man (kvinnor) bara reser sig upp och går nämndes också som möjlighet. På den punkten fanns redan vissa bekräftelser. Bl a hade en kvinna vid namn Jansson efter att allt för länge och ofta kallats "Janssons frestelse" vänt arbetsplatsen ryggen.

Arbetsrätt och offentlig sektor

Dialektskifte uppstod när lundensaren Eriksson lämnade stolen till förmån för umeforskarna Rafael Lindqvist och Bengt Furåker och projektet "Arbetsrätt och offentlig sektor". Projektet syftar till att relatera arbetsrättens förändring i såväl den privata som den offentliga sektorn till förändringarna i samhällsstrukturen. Vad har drivit på re-

spektive bromsat utvecklingen? I ett andra steg ska man granska arbetsrättens tillämpning inom två områden: sjukvården och socialförsäkringssektorn.

De båda forskarna har tittat på utvecklingen under 1900-talet genom nedslag på fyra tidpunkter: Seklets början, 1930-talet, 1960-talet och slutligen början av 1980-talet. Metoden för undersökningen ville Rafael Lindqvist beskriva som "historie-sociologisk".

Erling Ribbing hade kallat Gustav Svensson från Göteborg som kommentator. Denne lade upp sin kommentar på ett sätt och med ett engagemang som allmänt uppfattades som föredömligt.

– Inledningsvis vill jag presentera det som jag uppfattar som era grundläggande tankar, som jag försökt att kondensera, började Gustav Svensson och tog över head-projektorn i bruk:

Utgångspunkten är att de senaste 50 åren har inneburit en homogenisering av de offentlig- och privatanställdas rättsliga ställning.

De tre viktiga punkterna i denna process, enligt Gustav Svenssons tolkning av de båda umeforskarnas arbete var att 1) de privatanställda fått ett ökat anställningsskydd, 2) de offentliganställdas anställningsskydd har något urholkats och 3) de offentliganställdas anställnings- och arbetsvilkor har öppnats för avtalsreglering.

– Detta skulle alltså vara innebörden av homogeniseringen, sa Gustav Svensson och gick över till att beskriva forskarnas definiering av drivkrafterna:

A) Den offentliga sektorn har expanderat och förändrats med ökad produktion av varor och tjänster.

B) Fler fackliga medlemmar bland de offentliganställda plus en ökad facklig aktivitet.

C) Nya och mer flexibla styrformer i den offentliga sektorn.

D) Statsfunktionärer har varit aktiva i det arbetsrättsliga reformarbetet.

Gustav Svenssons invändningar, sedan han försäkrat att han såg flera förtjänster i den ännu preliminära rapporten, handlade i första hand om att drivkrafterna alla inriktar sig på den offentliga sektorn.

– Ni har t ex inte analyserat varför de privatanställda får sitt anställningsskydd först under 1970-talet.

– Däremot står det helt klart att utvecklingen mot ökad varu- och tjänsteproduktion samt tillväxten varit viktig för utvecklingen. Statsmakterna har självklart inte kunnat försvara en sämre arbetsrättslig situation för de offentliganställda. Samma betydelse har det växande språkrören i form av de fackliga organisationerna haft, höll Gustav Svensson med.

Drivkrafterna C och D kände han sig dock inte lika övertygad om. Styrningsformernas påverkan med en övergång från en detaljreglering till en ramlagstiftning hade han svårt att se konsekvenserna av utifrån forskarnas framställning.

Samma tvekan gällde statsfunktionärernas betydelse, dvs att ämbetsmän i t ex AD eller utredande tjänstemän skulle ha fungerat som en självständig drivkraft i den arbetsrättsliga homogeniseringen mellan privat- och offentliganställda.

1980-talet intressant

Men den kanske tyngst vägande invändningen gällde att forskarna stannat vid början av 1980-talet. Då fortsätter homogeniseringen med en rad intressanta inslag, menade Gustav Svensson:

– Individuell lönesättning slår igenom. Ökad vikt läggs vid skickligheten vid tjänstetillsättningen som ger arbetsgivaren möjlighet till friare val vid tillsättning av personal. Vi får alltså större likheter med den privata sektorn. Samtidigt ser man också tendenser till ökad differentiering. T ex har medbestämmandet förändrats mot en form av informationsverksamhet. Representation i styrelser gäller numera bara i affärsverken. I övrigt har man bara närvaro- och yttranderätt.

Sammanfattningsvis menade Gustav Svensson att det finns tendenser inom den offentliga sektorn som tyder på att medbestämmandet placerats i en motsatsställning till kraven på effektivitet. Med andra ord har en heterogenisering mellan privat och offentlig sektor uppstått, som borde ha fått utrymme i projektet.

Erling Ribbing lyckades vid det här laget få stopp på Gustav Svensson, men innan de båda projektansvariga hann kommentera tog historieprofessorn Bernt Schiller ordet.

– Jag tror att man måste komplettera analysen med en internationell jämförelse. Andra länder i Västeuropa har också haft en kraftig tillväxt inom den offentliga sektorn. Men har den arbetsrättslige homogeniseringen varit lika påtaglig där?

"Socialdemokratiska staten"

Särskiljande faktorer mellan Sverige och andra länder var, trodde Bernt Schiller, den "Socialdemokratiska staten" och dess önskan att utjämna mellan tjänstemän och arbetare. I andra, mer konservativa länder har man slagit vakt om ämbetsmännens privilegier och förhindrat det fackliga inflytandet.

Bengt Furåker och Rafael Lindqvist uppfattade uppenbarligen Gustav Svenssons synpunkter som relevanta och konstruktiva, för de lovade att "fundera vidare". Men Bengt Furåker framhöll att drivkrafterna var att betrakta som hypoteser och inte uttryck för en färdig analys.

Ett ihärdigt handviftande uppstod och bl a fördes följande synpunkter fram.

– Kan man verkligen se den offentliga sektorn som så enhetlig? undrade Anderz Andersson. Det är ju t ex himmelsvid skillnad vad gäller styrningsformer mellan en länsstyrelse och Vägverket. Jag tror att det behövs en mer nyanserad analys.

Arbetslivscentrums Sten Edlund hakade på Gustav Svenssons önskemål om en analys av 1980-talet.

– Jag tror att det skulle vara värdefullt att få med utvecklingen på 1980-talet särskilt vad gäller den våldsamma konfliktutvecklingen. En tolkning av den i ett jämförande perspektiv vore intressant.

Rafael Lindqvist replikerade att man planerat att skriva en liten rapport om konfliktutvecklingen inom den offentliga sektorn på 1980-talet.

Uppsamling: Ska vi göra om det?

Det avslutade passet som leddes av Sten Edlund var tänkt att bli en fri fortsättning på de tidigare mer formella övningarna. Men inte många av de fritt hängande trådarna från projektdiskussionerna plockades upp. Som journalist och med uppdraget att dokumentera dagen hade undertecknad fruktat den "fria diskussionen". Hur svårt skulle det inte bli att följa argumenteringen och hålla reda på vem som sa vad! För debatten skulle naturligtvis bli livlig. Tystnaden och diskussionsmättnaden var alltså oväntad och lite märklig mot bakgrund av det flitiga handviftandet tidigare under dagen.

Men en del av förklaringen kom när Sten Edlund och Erling Ribbing frågade om de församlade var nöjda med dagen och kanske t o m göra om det.

Om så inte med en mun, men i alla fall entydigt, så intygades vilken givande dag det varit.

Forskarna från Umeå t ex talade om hur skönt det var att möta kolleger. Från Lund talades det om två-dagarsseminarierna arrangerade

av Walter Korpi som en modell att använda i fortsättningen. Och det ska vara fasta datum, för då vet man när man ska ha något klart att presentera.

Underförstått, inlindat, ibland förmodligen helt omedvetet, vittnade man om ovanan vid att någon lyssnade. Ovanan vid att bli läst och få direkt respons. Att man faktiskt behöver en positiv press på sig för att jobba vidare.

Under dagen hade begreppet "arbetsmiljö" använts vid otaliga tillfällen. Här kom nu vittnesmål som säger en hel del om arbetslivsforskarnas egen arbetsmiljö: ensamarbete på ibland väldigt höga abstraktionsnivåer. Tvivlen om nyttan av vad man gör, som drabbar alla intellektuellt arbetande, var i alla fall tillfälligt bortsopade.

Ett gäng forskare hade fått lägga fram sina delresultat inför kritiska kolleger och representanter för granskande anslagsgivare. Lättade och rosiga i ansiktet efter anspänningen lutade de sig tillbaka. Det räcker! Vi är trötta!

Fler förslag

Konditionen räckte dock till ett antal konkreta förslag. Kurt Junesjös medverkan rönnte tydligen uppskattning, för praktikermedverkan vid framtida seminarier efterlystes.

Den metod som Gustav Svensson arbetade efter i sin kommentar där han refererade de projektansvarigas arbete föreslogs bli vägledande nästa gång.

Sten Edlund efterlyste trycksaker om ARFO-forskning, gärna på engelska, så att man kan informera även utländska kolleger.

Horst Hart tipsade om att forskarna kan skriva sammanfattande artiklar för Lag & Avtal för att få sina forskningsresultat.

Kurt Junesjö levde upp till sin praktikerroll och slog fast att informationen måste selekteras, dvs gå ut till dem som har användning för den. Vidare tyckte han att forskarna var dåliga på att tala om när de upptäckt brister i lagstiftningen. De bör gå till dem som kan påverka lagstiftarna, fackförbunden t ex.

Och Erling Ribbing, han lovade fundera. Kanske kommer han fram till att AMFO använder pengarna rätt väl, om den låter forskarna bli synliga på ett seminarium då och då.

Recensioner

**Anthony Giddens
Sociology**

815 sidor

Oxford: Polity Press 1989

ISBN 0-7456-0546-X

Varje tidsperiod kräver en redovisning av tidens kunskap och landvinningar, så även sociologin. Sociologins karaktär på 50- och 60-talen går att utläsa i *Handbook of Modern Sociology* (1964), en handbok som var sammanställd av Robert E Lee Faris. Det teoretiska perspektivet var vid denna tid i regel präglad av Talcot Parsons system-funktionalism. Sedan dess har sociologin utvecklats och genomgått olika kriser, såväl metodstrider mellan hermeneutiskt och positivistiskt skolor som paradgöppningar mellan system- och handlingsteori. Numera talas det bl a om post-funk-

tionalism, neo-marxism och djuphermeneutik. Vidare strävar varje forskare med självaktning efter att finna kopplingar mellan handling och struktur; att finna "mikro-makrolänken".

Den sociologiska teori- och metodutvecklingen under de senaste tjugofem åren har med andra ord påkallat behovet av en ny handbok. Neil J Smelser har tagit sig an detta kunskapsredovisande arbete. Som redaktör för *Handbook of Sociology* (1988) har han strävat efter att få en så allsidig kunskap som möjligt. Det tar sig uttryck i att de inbjudna artikelförfattarna ger fullvärdiga genomgångar av olika sociologiska undersökningssfält (t ex könsroller, arbetsliv, utbildning, religion, avvikelser, social kontroll, (ekonomisk) utveckling, sociala rörelser, kultur, massmedia och hälso- och sjuk-

vård). Det finns dock nackdelar med boken. Det tar sig bl a uttryck i att den teoretiska diskussionen är något snäv och mer eller mindre begränsad till amerikansk kunskaps- och intressesfär. Förvisso har interaktionismen och etnometodologin ett amerikanskt ursprung, och har dessutom haft stor betydelse för sociologins utveckling i Europa. Det innebär emellertid inte att tysk och fransk sociologi kan placeras i bakgrunden. Tvärtom, tyskar som Habermas och Luhmann och fransmän som Foucault, Ricoeur och Bourdieu är de mest intressanta krafterna när det gäller sociologins teoretiska utveckling på 80-talet.

Läsare som vill bearbeta en bok från pärm till pärm torde få stora svårigheter med Smelsers handbok. Det ligger i sakens natur – en handbok ska tjäna som inspiration och som uppslagsverk där man kan bläddra bland sidorna och läsa någon del som man för tillfället kan ha behov av. En sådan läsning passar inte alla – i varje fall inte mig. För oss har Anthony Giddens skrivit sin nyutkomna bok, vars titel är *Sociology*.

Giddens är professor i sociologi vid University of Cambridge. Han är en av den moderna sociologins dominerande gestalter. Det har hävdats att om man vill läsa det senaste nya, då ska man läsa Giddens och hans referenser. Han är dessutom en "teoriätare" vilket utmynnat i en rad teoretiska böcker. Bland de temata som Giddens behandlat i sitt författarskap kan man nämna samhällsvetarens "talkande" förhållningssätt till den av individen-på-förhand-tolkade-tillvaron; en tillvaro fylld av meningsskapande handlande. I *New Rules of Sociology* (1976) talar

han om en "dubbel hermeneutik". Ett annat ämne som under en längre tid sysselsatt Giddens är historiematerialismen. För det första har klassteorin besvärat honom. I *The Class Structure of the Advanced Societies* (1973) gör han bl a gällande att individens position i ägandestrukturen är otillräckligt när det gäller bestämningen av individens klasstillhörighet. Man måste även beakta individens "marknadskapacitet"; vilket är ett begrepp som ger uttryck för olika individers eller gruppers chanser och möjlighet att marknadsföra sina företräden. Giddens har även varit skeptisk mot Jürgen Habermas' rekonstruktion av historiematerialismen och hans teori om kommunikativt handlande. Han har ställt sig kritisk till såväl den marxistiska evolutionsläran som till Habermas' teser om en utveckling även på det moralisk-praktiska planet. Denna kritik har i *A Contemporary Critique of Historical Materialism* (1981) lett till en nedmontering, en dekonstruktion, av historiematerialismens teleologi och funktionalism. För Giddens finns ingen "nödvändighet"; tillfälligheter kan ha lika stor betydelse för historiens förlopp. Giddens' eget bidrag till teoriutvecklingen kan spåras till *Central Problems in Social Theory* (1979). I denna bok lanserar han strukturteorin och tesen om den "dubbelstrukturerade strukturen" (*the duality of structure*). Vad som avses är att en struktur är såväl skapad av människans handlande som själva mediet för denna skapelseprocess. Det innebär att varje produktiv handling på en och samma gång är en reproduktion; den struktur som gör en handling möjlig blir genom själva hand-

lingen reproducerad. I sin strukturationsteori har Giddens även tagit intryck av Torsten Hägerstrands tidsrumsanalys och menar därmed bl a att begreppet samhälle bygger på individernas möjligheter att i tid och rum identifiera sig med andra, kända eller okända, människor. Härvidlag torde det föreligga stora skillnader mellan det moderna kommunikationssamhället och ett äldre bondesamhälle.

Otvivelaktligen spänner sig Giddens' författarskap över ett stort fält, något som gör honom ytterst lämplig att skriva en övergripande bok om sociologins utveckling och om ämnets kraftfulla begrepp och idéer.

Sociology är skriven med den uppfattningen att sociologin har en given nyckelroll i den moderna kulturen och en central plats i samhällsvetenskapen. Sociologin har mått en viktig funktion i vårt motsägelsefulla samhälle – ett samhälle med både hotbilder och löften inför framtiden. Det är härvid sociologins skyldighet att klargöra huvudlinjerna i vår samtids utveckling. Den sociologiska disciplinen ska vara frigörande; den ska utvidga vår fantasi och sympati för andra människor och kulturer, skapa ett nytt perspektiv på vårt eget beteende och frigöra oss från dogmatiska föreställningar.

När det gäller innehållet i boken är det uppdelat i sex avsnitt. Det första avsnittet är en introduktion och behandlar bl a förhållandet mellan sociologi och "sunt förnuft", frågan om objektivitet, önskade och oönskade konsekvenser av människans handlingar, social struktur och mänskligt handlande. Vidare diskuterar Giddens huruvida sociologin är en vetenskap eller inte. So-

ciologins praktiska betydelse är även en uppdykande fråga.

Den andra delen täcker olika frågor kring kultur och samhälle, instinkter och evolution samt individens socialisering och den sociala interaktionen i vardagslivet. Dessutom belyses frågor kring brott och avvikande beteende, och till sist, könsroller och sexualitet.

"Maktens struktur" är rubriken på den tredje delen, och det är orättvisa, makt och ideologi som är huvudteman. Här betar Giddens av följande områden: stratifiering och klassteorier, social mobilitet, raser och etniska minoriteter, förhållandet mellan (parti)politik, styrelsesätt och statens karaktär, byråkrati samt (stjärnornas) krig och militär upp- eller nedrustning.

Rubriken på den fjärde delen är "Sociala institutioner". Det är ett omfångsrikt tema. Under denna rubrik belyser Giddens först släktskaps historia. Han fortsätter med frågan om giftermålens tillbakagång och familjebandens upplösning. Familjens mörka sidor, misshandel och incest, lyfts även fram. Vidare redogör Giddens för utbildningssystemets framväxt och ojämlikhet, nyhetsförmedling och masskommunikation samt olika religiösa organisationer och den islamska revolutionen. Det sista området kring temat sociala institutioner berör det ekonomiska livet med arbetsfördelning, taylorism och fordism, alienation, strejker och arbetslöshet. Innanför detta område faller även en studie av den korporativa kapitalismen.

Den femte delen har "Social förändring i den moderna världen" som huvudrubrik. Giddens talar bl a om globaliseringen av det sociala livet vilket belyses med hjälp av im-

perialismen, multinationella företag, bilindustrin, FN, nyhetsförmedlingen och bioutbudet. Vidare redogör Giddens för den moderna urbaniseringen i tredje världen. Hälsa och sjukdom är ett annat tema som belyses komparativt. Avsnittet om social förändring innehåller även ett resonemang om revolutioner och revolutionsteorier. Som avslutning på avsnittet gör Giddens läsaren uppmärksam på att den moderna sociologin utvidgats i och med framväxten och den tilltagande styrkan i kvinno-, miljö- och freds rörelserna.

"Metoder och teorier i sociologi" är rubriken på den avslutande delen. När det gäller forskningsmetoder diskuterar Giddens forskningsstrategier (precisering av problemställning och tolkning av resultat) metoder (kausalsamband och kontrollvariabler) tillvägagångssätt (fältarbete, enkäter, intervjuer, "documentary research" och "life histories") och etiska problem. Giddens delar in dagens sociologiska synsätt i fyra grundläggande perspektiv: funktionalism, strukturalism, symbolisk interaktionism och marxism. Utifrån denna indelning diskuteras några teoretiska dilemma: förhållandet mellan struktur och handling, mellan konsensus och konflikt.

Giddens' bok är väldigt systematisk och skriven med finess. Efter varje kapitel har Giddens sammanfattat innehållet i olika punkter. Här finns även en ruta med viktiga begrepp inom det avhandlade området. Längst bak i boken finns två bra glosförteckningar: en om grundläggande begrepp och en med viktiga termer. En stor fördel är att boken är lättisam och lättläst, samtidigt som Giddens inte förenklar något i sin

presentation av den senaste tidens utveckling inom de sociologiska ämnesområdena. Bristen i Giddens' bok ligger i – hör och häpna – den teoretiska delen. Med tanke på Giddens egen produktion borde avsnittet vara det bästa (se ovan). Men så är inte fallet. Avsnittet är högst ordnärt, med en väldigt kortfattad och traditionell genomgång av Comte, Durkheim, Marx och Weber. Förvisso förekommer även Merton, de Saussure, Mead, Lévi-Strauss och Althusser i Giddens' begreppsdiskussion; en diskussion om förhållandet mellan struktur och handling, och mellan konflikt och konsensus. Men Foucault och postmodernismens framfart lyser med sin frånvaro. Det gör även Habermas och teorin om kommunikativt handlande, vilket är märkligt med tanke på att Giddens tycks komma ut med en "motbok" så fort som man kan finna en ny bok av Habermas i bokhandeln. Även sin egen strukturationsteori tycks Giddens ha glömt, trots att begreppsdiskussionen i boken berör frågan på strukturationsteorins "lösning"; frågan om länken och förhållandet mellan handling och struktur. Det är möjligt att jag ställer för stora krav på Giddens och att jag glömmor bort att syftet med Giddens' *Sociology* inte är teoretisk "gyttjebrottnng", utan snarare att ge en framåtsiktande presentation och ett klargörande av olika sociologiska begrepp och ämnesområden.

Som rättssociolog anser jag det dessutom vara "fel eller försummelse" när man lämnar frågan om social styrning därhän. I viss mån har Giddens fallit offer för denna försummelse. Givetvis förekommer resonemang som berör sociala styr-

ningsformer och social kontroll, men jag efterfrågar ett bättre rätts-sociologiskt uppbyggt resonemang. Med tanke på bokens spännvidd är kritiken kanske något petig.

Jag har hävdad att man obesvärat kan läsa Giddens' bok från pärm till pärm. Det innebär inte att det finns andra sätt. Man kan mycket väl hoppa fram och tillbaka i boken. Teoriavsnittet kan läsas när man vill – först, sist eller som brevidläsning. På baksidan av boken kan man läsa att boken är användbar som introduktion och referens för grundstudenter och doktorander. Även etablerade forskare kan behöva friska upp sin begreppsapparat och sina gamla referenser inom olika undersökningsområden. Giddens' bok kan då vara en nyttig läsning.

Smelsers *Handbook of Sociology* har ett större djup än Giddens' bidrag. Men fördelen med Giddens *Sociology* är att man kan läsa den utan att tröttna. Står man i valet mellan att inhandla Smelsers eller Giddens' bok bör valet bli Giddens – inte minst på priset. (*Handbook of Sociology* är inbunden och kostar över 800 kr., för Giddens' *Sociology* behöver man endast betala 190 kr.) Allra helst bör man komplettera Giddens' bok med *Social Theory and Modern Sociology* (1987), även den skriven av Giddens.

Bo Carlsson

Aster Akalu
The Nuer View of Biological Life.
Nature and Sexuality in the Ex-
perience of the Ethiopian Nuer
 Studier utgivna av Kungl Humanis-
 tiska Vetenskapssamfundet i Lund
 1988-1989:1.
 Stockholm, Almqvist & Wiksell
 International

Aster Akalus nya bok om de etiopiska nuerna – ett fritt levande herdefolk på gränsen till Sudan – är en ovanlig studie och en viktig studie som röjer nya vägar för forskningen på socialantropologins område. Hon låter oss få en inblick i en för oss främmande tankevärld, nuernas föreställningar om den omgivande naturen och om sitt sexuella liv. Hon har haft särskilda möjligheter att göra detta, ty hon har under barndomen vuxit upp bland nuerna, talar sen dess nuerspråket och har under flera forskningsperioder levt tillsammans med nuerna som en av dem, utsatt sig för samma upplevelser och svårigheter som de möter och deltagit i deras dagliga sysslor och livsföring. En forskare av västerländskt ursprung skulle aldrig ha kommit nuerna så nära in på livet. Hon eller han skulle inte ha förmått uthärda det hårda och utsatta liv de lever och skulle inte heller ha blivit accepterad av dem som en like, detta på grund av sitt ursprung, sin hudfärg och sina kläder. Afrikanska författare har ibland kritiserat västerländska antropologer för att inte förstå afrikaners tänkesätt och för att publicera rena konstruktioner härom, ibland av nedlåtande slag. Detta är delvis en orättvis kritik som inte tar hänsyn till de västerländska forskarnas begränsade möjligheter men delvis en berättigad sådan, ef-

tersom socialantropologerna inte själva förstår sin begränsning. I en tidigare bok (*Beyond Morals? Experiences of Living the Life of the Ethiopian Nuer*, 1985) har Aster Akalu på ett träffande sätt kritiserat flera av de stora namnen inom socialantropologin för att de beskrivit moraliska föreställningar på enkla kulturstadier utan att inse att de utgått från västerländska tankebanor; de har saknat förståelse för de observerade folkens sätt att tänka, något som de inte kunnat skaffa sig med sina forskningsmetoder.

Aster Akalus forskningsmetod – deltagarobservation i sträng mening – möter naturligtvis problem ur verifieringssynpunkt. Hur skall hennes iakttagelser kunna kontrolleras av andra som saknar hennes unika möjligheter att *go native*? Hon har själv uppmärksammat problemet. Hennes lösning är att i detalj redogöra för de situationer och kontexter i vilka hennes iakttagelser gjordes. Hon berättar utförligt om sådant som den yttre situationen, vad deltagarna inklusive hon själv gjorde och sade, deras relationer till varandra och deras stämningar och önskningar. I boken redogörs på detta sätt för ett stort antal episoder. Genom denna utförlighet möjliggörs en immanent kontroll av hennes tolkningar av nuernas upplevelser och tänkesätt. Vad som för en ytlig bedömare kan framstå som en samling mer eller mindre episka och poetiska episoder är i själva verket ett genomtänkt försök att möjliggöra kontroll av iakttagelsernas riktighet.

Akalu stannar emellertid inte vid att skildra hur nuerna föreställer sig natur och sexualliv. Hon gör också en förklarande analys. Redan inledningsvis citerar hon en sentens av

Léopold Senghor, Senegals ledare under många år och en berömd författare: "European reason is analytical through utilisation, black reason is intuitive through participation". Hon avvisar detta uttalande om dess mening skulle vara att det finns en etniskt grundad skillnad; det beror på kulturella omständigheter om den ena eller den andra orienteringen dominerar i ett visst samhälle. Men hon begagnar sig av sentensen för att framhålla att både den intuitiva och participatoriska orienteringen och den analytiska orienteringen behövs för att förstå mänskligt liv. Följaktligen försöker hon i sin bok sammankoppla angreppssätten. Den förstnämnda präglar de livfulla och inträngande skildringar av hela den gemensamt upplevda situationen som förut varit på tal. Den analytiska behandlingen görs i ett särskilt kapitel mot slutet av boken. Det bör framhållas att denna placering utmärker att analysen inte satts in redan under fältarbetet och påverkat detta. Det är i detta kapitel sammankopplingen av de två orienteringarna görs.

Den grundläggande förklaringen till nuernas för oss så sällsamma föreställningar om natur och sexualliv finner Aster Akalu i deras extrema brist på sociala handlings- och förståelsemönster. I sin tidigare bok har hon visat att nuerna saknar moralregler och t o m föreställningar om goda och dåliga handlingar. Även i övrigt tycks de sakna mentala mönster för sina interaktioner utan handlar precis som det faller sig för stunden. Dessutom är deras föreställningsvärld i hög grad begränsad till nuet; religion och magi spelar exempelvis ingen större roll i deras liv.

Det finns sålunda inga kulturella barriärer som skiljer dem från naturen. För nuerna är människan en del av naturen, de ser inte sig själva som existerande utanför den. De upplever djur och växter som jämbördiga varelser som har samma egenskaper och handlingssätt som de själva. De kommunicerar med dem och blir uppmuntrade av dem. Ofta identifierar de sig med ett djur, dekorerar sig efter dess utseende, känner sig som detta och betar sig som detta. Aster Akalu säger att det nog inte är alldeles korrekt att tala om nuernas *syn* på naturen. Naturen upplevs inte som någonting utanför människan.

På samma sätt finns det inga kulturella restriktioner av det sexuella livet (något som eljest är vanligt i förindustriella samhällen). Detta försiggår helt fritt, även mellan släktingar i samma familj. Friheten är fullständig. Det existerar inget begrepp om våldtäkt; om en kvinna blir plötsligt anfallen och lägrad av en man, tar hon det inte allvarligt och känner sig inte förnärad, därför att han inte handlar som en angripare utan accepterar henne som en jämlike. En man frågar aldrig sin hustru vad hon gjort, när hon varit borta en eller flera nätter. Detta är ingenting han har att göra med, ty nuerna har inga förväntningar på varandra. Det sexuella livet är en spännande lek i det dagliga livet.

I boken görs ett försök att jämföra denna upplevelsevärld med förhållandena i andra s k primitiva samhällen. Det ger inte särskilt mycket både därför att så regellösa folk som nuerna är sällsynta och därför att antropologiska studier, som grundar sig på empatisk forskning av enkla samhällen, är fåtaliga.

Det sistnämnda är synd.

Aster Akalus studie är mycket empatisk. Boken är tillägnad Nip-nip-nuerna som ett tack för deras vänskap och deras generositet att låta henne bli en del av deras liv. Eftersom de väl knappast får höra talas om denna tilläggnan, får den ses som ett uttryck för hennes varma känslor mot dem. I sina båda böcker appellerar hon till den etiopiska regeringen att avstå från att påtvinga nuerna modern kultur och därmed förstöra deras fria och lyckliga liv som hon själv känner sig så attraherad av. Det märkliga är att denna empatiska inställning har hon skickligt lyckats förena med en forskares sakliga bedömningar.

Boken är full av liv, återspeglade livets mångfald. Någon frågar kanske varför den anmäls i *Tidskrift för rättssociologi*. Hör den inte snarare hemma i kultur- och socialantropologi? Svaret härpå är att för en forskning, som behandlar regularisering av mänskligt beteende, måste det vara viktigt att studera hur sociala enheter som saknar kulturmonster fungerar. Därigenom kan man få ett grepp om vad regelbindningar av mänskligt beteende betyder för deras liv. Aster Akalu har exempelvis visat att varsamhet med naturen samt tolerans och respekt för andra inte beror på civilisationen, snarare har dessa inställningar förträngts av åtminstone vår civilisation.

Per Stjernquist

**Henning Sørensen &
Egil Fivelsdal (red.)**

**Fra Marx til Habermas:
Samfundsudvikling og
offentlig regulering**

Nyt fra Samfundsvidenskabernes,
1988

Verner Goldschmidt, professor i kultursociologi vid Köpenhamns universitet, var fram till sin död 1982 en stor förkämpe för tvärvetenskapliga studier, och inom hans intressesfär föll bl a studier av offentliga myndigheter. När det gäller "tvärvetenskap" arbetade han själv inom ramen för juridik, ekonomi, teknologi och sociologi vid ett antal läroanstalter i Danmark, bl a vid Handelshögskolan i Köpenhamn där hans forskning och handledning inspirerat till en rad föreläsningar efter hans död. I Handelshögskolans regi inleddes i slutet av 1984 en föreläsningsserie om offentlig reglering till minne av Goldschmidt. Serien, som var tvärvetenskaplig och som kom att omfatta tolv föreläsningar, syftade till att presentera tolv vitt skilda vetenskapsmän och deras arbeten rörande samhällsutveckling och offentlig reglering. Det är dessa tolv föreläsningar och den efterföljande oppositionen som är bakgrunden till föreliggande bok. Föreläsningarna har här samlats till tolv artiklar med en sammanhängande kommentar till varje artikel av forskare från någon annan disciplin än föreläsaren/artikelförfattaren.

När det gäller studiet av förhållandet stat, samhälle och reglering är vi genom idéhistorien bekanta med tre ideologier: en konservativ, en liberal och en socialistisk tradition. I sin introduktion till boken hävdar Henning Sørensen att när

man går in i den enskilde forskarens tankevärld är det inte alltid så enkelt att placera denne på en höger-vänsterskala: traditioner blandas, såväl i teorin som i praktiken. Det är tolv olika samhällsteoretiker som behandlas: *Karl Marx* (av Jørgen Lindegaard Pedersen), *Thorstein Veblen* (av Torben Grønnebak Hansen), *Max Weber* (av Egil Fivelsdal), *Robert Michels* (av Helge Tetzschner), *Joseph A Schumpeter* (av Povl Erik Jensen), *Theodor Geiger* (av Torben Agersnap), *Thorkil Kristensen* (av Aage Tarp), *Verner Goldschmidt* (av Agnete Weis Bentzon och kommenterad av Jørgen Dalberg-Larsen), *Andrew Shonfield* (av Finn Valentin), *Morris Janowitz* (av Henning Sørensen), *James G March* (av Søren Christensen och kommenterad av Lennart Lundquist) och slutligen *Jürgen Habermas* (av Heine Andersen).

Huvudtemat i artiklarna är samhällsutveckling och offentlig reglering. Boken berör ett klassiskt problem: förhållandet mellan stat och samhälle (vem ska reglera vem, med vilka medel och, inte allra minst, vem ska "vakta vaktarna"?). Temat är såväl gammalt som ungt – och varje generation måste ta ställning till frågan utifrån sina egna problem och förutsättningar. Utgångspunkten i artiklarna är att "klassikerna" inte ger några enkla lösningar på våra problem när det gäller styrning och offentlig reglering, men att en läsning av deras teorier kan hjälpa oss att diskutera våra egna samhällsproblem, vilket gör att vi förhoppningsvis kan sätta in styrnings- och utvecklingsproblematiken i ett större perspektiv. Låt oss kortfattat studera de olika artik-

larna och ställa frågan vad olika berömda samhällsforskare kan bidra med när det gäller *förhandsförståelsen* och analysen av "trögheten" respektive "förändringar" i samhället; när det gäller individers, organisationers, ekonomiska strukturers eller kulturella värden betydelse för sociala processer och för reformpolitik och social styrning.

När det gäller *Karl Marx* (1818-1883) är det grundläggande att produktion och ekonomi bestämmer de politiska förhållandena i ett samhälle. Jørgen Lindegaard Pedersen lyfter dock fram två artiklar av Marx om offentlig reglering där kausalsambandet inte är så enkelt, och där Marx tilldelar en bestämd lagstiftning betydelse för det ekonomiska livet och samhällets utveckling. Lagarna är arbetstidslagstiftningen i England 1833-1864 och regleringen av bankväsendet 1844. Vid analysen av arbetstidslagstiftningen förekommer, enligt artikelförfattaren, dessutom en "relativt nyanserad aktörsscen", där Marx ger fabriksinspektörerna en viktig roll, dels för att de upplyser maktavarna om misären, dels för att de varnar för social oro om det inte sker några förbättringar. Lindegaard Pedersens artikel lider av att vara något konstruerad. Det torde vara oomtvistligt att Marx förtjänst och hans bidrag till förståelsen av samhällsutvecklingen ligger i en strukturell teori om produktivkrafternas utveckling, inte i någon studie av aktörer. Vill man flytta fram de marxistiska positionerna inom vetenskapen är det lämpligare att införliva någon variant av aktörforskning i den moderna marxismen, än att spåra mer eller mindre implicita aktörsscener i några av Marx verk.

Thorstein Veblen (1857-1929) är en av föregångarna till de sk institutionalisterna, vilka kännetecknas av att de tar sikte på att blottlägga vem eller vad (såväl normer och vanor som marknadsmekanismer) som "deltager" i samhällets reglering och utveckling. I stället för individer är det kollektiv och grupper som är de huvudsakliga aktörerna (intresseorganisationer, departement, koncerner) När Veblen talar om institutioner avser han de vanor, traditioner, normer och föreställningar som är dominerande vid en given tidpunkt. Och i stället för att tala om den individuellt rationella människan talar Veblen om "den institutionaliserade människan". Vidare är det, enligt Veblens förmenande, samspelet mellan (konservativa) institutioner och (progressiv) teknologi som är dynamiken i samhällets utveckling. Grønnebak Hansen hävdar i sin artikel att Veblens analys av institutioners struktur och deras påverkan på samhällets utveckling har en stor betydelse för klargörandet av den offentliga regleringens premisser. Han menar att offentlig reglering kan ses som en institutionstyp som påverkas av maktapparatusens föreställningar, normer m m, samtidigt som normförändringar uppfångas i själva regleringen, vilket förändrar den dominerande föreställningsvärlden. Grønnebak Hansen betonar att i denna process förekommer en mängd betydelsefulla faktorer. En viktig faktor är de föreställningar som förmedlas via undervisningen. Här kommer man osökt att tänka på Bourdieu och hans studier av det franska utbildningssystemet.

Tillsammans med analysen av den protestantiska etiken är byrå-

kratimodellen *Max Webers* (1864-1920) viktigaste bidrag till vår förståelse av samhällets utveckling. Byråkratimodellen är även en viktig utgångspunkt när det gäller analysen av offentlig reglering. Webers "byråkrati" är en idealtyp som har rationalitet och effektivitet som värde (systematisk analys, belöning efter insats och resultatorienterat) För våra moderna öron framstår det som orimligt att som Weber hävda att byråkratiska organisationer är mer effektiva än andra, och många forskare har försökt visa att Weber hade fel. Men man bortser då från att Webers idealtyp växte fram dels som en kontrast till tidigare former av amatörism, dels var avsedd för stora organisationer och inte för små bilverkstäder, och dels att idealtypen inte är ett genomsnittsmått, utan ett teoretiskt instrument, ett instrument som kan kasta ljus över avvikelser och variationer. Enligt Fivelsdal har Webers idealtyp visat sig fruktbar, i varje fall som provokation eftersom det i dess kölvatten utvecklats en mer vidgad teoribildning om byråkratins struktur. Bl a talas det om ritualism och byråkratisk kultur där det byråkratiska systemet blir ett mål i sig. (Merton är bl a inne på denna linje.) Det bör emellertid noteras att för Weber var byråkratins rationalisering och specialisering inte enbart av godo. Han talade om "fackmänniskor utan hjärta" och om byråkratin som en "järnbur". Under en period ställde han sitt hopp till socialismen, men han kom fram till att "proletariatets diktatur leder till byråkraternas diktatur". Om man tar den östeuropeiska statsapparaten ingrepp och deras våldtäkt på socialismen som intäkt på sanningshalten i Marx' postulat om "proletariatets

historiska uppgift" har Webers samhällsprofetia otvivelaktigt visat sig tåla verklighetens prövning.

Trots att det politiska engagemanget (medlem av den tyska socialdemokratien) anses vara en förutsättning för *Robert Michels* (1876-1936) vetenskapliga arbeten tycks han vara en svårplacerad figur. Artikelförfattaren, Helge Tetzschner, hävdar att han var internationalist och nästan anarkist. Kommentatorn, Tage Bild, menar att Michels snarare var elitistisk realist än romantisk anarkist. Michels främsta bidrag till bl a organisationsteori är hans teori om oligarkins järnlag där han hävdar att några få ledare kommer att utkristallisera sig i en organisation av en viss storlek. Dessa "toppledare" kommer att fatta alla viktiga beslut när det gäller både inomorganisatoriska problem och organisationens förhållande till omvärlden. Det kritiska i denna utveckling är att medlemmarna inte har kontroll över deras ledare. Michels' teori omfattar bl a politiska partier och fackföreningar som bekänner sig till den demokratiska styrelseformen. När det gäller att spåra faktorer som kan leda till oligarki identifierar Michel tre huvudgrupper: dels organisationens väsen (d v s uppdelningen mellan ledare och medlemmar), dels individual-psykologiska faktorer som talförmåga och intelligens, och dels att ledarna etablerar sig som professionella ledare. Det är dock organisationens väsen som gör att ett professionellt ledarskap utkristalliserar sig. Organisationens tillväxt leder till byråkrati, och tillväxten medför en centralisering. (Frågan är om det är byråkratiseringen som leder till centralisering, som Michels' och även Lipset hävdar, eller om förhål-

landet är det motsatta, att centralisering leder till byråkratisering?) Tetzschner är av den uppfattning att Michels' teori om oligarkins järnlag snarare förvirrar än förbättrar förståelsen av organisationsmedlemmarnas intresse och organisationers tillväxt. Som kausalmodell är den oanvändbar. Michels arbetar med dikotomin demokrati-oligarki, vilket enligt Tetzschner är otillräckligt. I en typologi över demokratisk styrning av organisationer, som belyser såväl organisationers förmåga att ta tillvara medlemmarnas intresse som graden av medlemmarnas participation, måste man arbeta med fyra idealtyper: demokrati, upplyst envælde, ritualistisk styrning och oligarki. Tage Bild hävdar å sin sida att Michels' teser åter kan bli brukbara om man sammanbinder dem med Poulantzas analyser av "statsadministrationens tillväxt, på bekostnad av parlamentet". Det förefaller emellertid vara en lång och meningslös väg, där en del av Poulantzas kan gå förlorad.

Joseph A Schumpeters (1883-1950) intresse var framförallt ekonomiska konjunkturen och deras periodicitet. Bl a påvisade han 41 krisindikatorer av olika dignitet, men som enligt Schumpeter sammanhänger inbördes: t ex profit, efterfrågan, räntor, produktionsvolym, antalet giftermål och skilsmässor, mängden av annonser. Behovet av offentlig reglering spårar Schumpeter till den avtagande vitaliteten hos "igångsättarna" av den kapitalistiska ekonomin. Tidigare var t ex uppfinnare och entreprenörer de verkliga "igångsättarna", men dessa har ersatts av byråkraten och den teknologiska utvecklingen har blivit standardiserad. För att få igång ekono-

miska processer krävs numera politiska beslut i parlamentet som formuleras i en övergripande ramstyrning. Det märkliga med Povl Erik Jensens artikel är att Schumpeter, finansminister och företagsledare, framställs som socialist. Inget i artikeln talar för detta. Men oavsett Schumpeters politiska uppfattning tycks han vara användbar för ekonomer med marxistiskt intresse. Den franska regleringsskolan talar om "Marx efter Schumpeter".

Theodor Geiger (1891-1952), Danmarks förste professor i sociologi, var en flitig och mångsidig författare. Förutom publikationer om metodkritik och om behovet av ett omformulerat och utvidgat klassbegrepp har Geiger publicerat arbeten om offentlig reglering. I sina arbeten om offentlig reglering kritiserade Veblen speciellt experterna, t ex stadsarkitekterna, för att de lägger fram alltför manipulativa planer som, när det gäller stadsarkitekterna, stödjer sig på en flott grafik och som synes fulländade på ritbordet, men som bygger på dåligt underbyggda föreställningar om lokalbefolkningen. Geiger har i sin analys av danska byplaner preciserat tre former av styrning: (1) Korrektiv kontroll. Staden får växa som den vill och man nöjer sig med att hålla de yttre ramarna i fullgott skick. När en gata blir för smal för trafiken byggs den ut, ett slumkvarter rivs och återuppbyggs eller förvandlas till park. (2) Prognosbaserad planering. En styrningsteknik där man bereder väg för stadens "naturliga tillväxt". Elledningar och vägar dimensioneras efter prognoser om stadens tillväxt på så sätt att samhällets tillväxt inte omedelbart möter hinder. (3) Den programorienterade

planeringen. En stadsplan där stadsledningen aktivt planerar samhällslivet efter nya riktlinjer. Geiger sympatiserar med den prognosbaserade planeringstekniken. Utan en långsiktig plan förfaller staden, men det är tillräckligt med yttre ramar för att hålla ett maximalt antal möjligheter öppna för framtiden. Däremot är Geiger kritisk mot den programorienterade planeringstypen. Han kallar den en grafisk ideologi, och menar att den saknar sociologiskt underlag. Gunther Teubners kritik av den regulativa och avsiktsorienterade rätten har samma innehåll. Teubner menar att den regulativa rätten bygger på ideala rationalistiska modeller om sociala processer, modeller som dåligt överensstämmer med faktiska processer i individernas vardagsverklighet. Torben Agersnap är av den uppfattningen att Geigers författarskap har medfört viktiga bidrag till rättssociologin. Det är rimligt att anta att en fördjupad läsning av Geiger kan ge impulser till de rättssociologer som med hjälp av typologier försöker belysa olika former av styrningsteknik i den moderna rättsutvecklingen.

Förutom rollen som forskare, numera som ledare för Institutet för Framtidsforskning, har *Thorkil Kristensen* (f. 1899) hunnit med att vara finansminister i Danmark och generaldirektör för OECD. Aage Tarp skriver på ett väldigt utförligt sätt att Kristensen var rolig, ärlig, saklig och att han uttryckte komplicerad saker på ett mycket enkelt och lättförståeligt språk. I mitt tycke är Tarps artikel alldeles för späckad med bakgrundsinformation om Kristensens institutionstillhörighet, personliga egenskaper och annat

som kan betecknas som kuriosas. Det gör att hans vetenskapliga insatser mer eller mindre kommer i skymundan i Tarps presentation. I en sammanfattning av Kristensens författarskap bör det påpekas att han ansåg att offentlig reglering måste begränsas till det absolut nödvändigaste och att regleringen enbart kan tjäna till att fastställa ramarna för marknadssystemets funktion. Direkta offentliga regleringar bör med andra ord undvikas. Men Kristensen var inte naiv. Han insåg att marknadskrafternas "fria spel" måste underordnas "externaliteter" som bl a miljökrav och fördelningspolitik.

I Jörgen Dalberg-Larsens kommentar till Agnete Weis Bentzons artikel om *Verner Goldschmidt* (1916-1982) kan man läsa att Goldschmidt var den förste danske jurist som tog sig an uppgiften att studera rättsliga fenomen med professionella samhällsvetenskapliga teorier och metoder. Det torde göra Goldschmidt intressant för rättssociologer och andra forskare som belyser förhållandet mellan rätt och samhälle. I sitt avhandlingsarbete, "Retlig Adfærd", analyserar Goldschmidt en rad faktorer som påverkar olika konfliktlösningsorgan. Rättsnormerna var en av dessa faktorer, men för Goldschmidt var det tydligt att det finns mycket annat som påverkar beslut och handlingar i en myndighet, faktorer som bör belysas med hjälp av sociologi, psykologi, etnologi och socialantropologi. Enligt Goldschmidt kan de offentliga myndigheternas konfliktlösnings-teknik delas in i två modeller: dels en fredsmo-
dell där de stridande parterna och den neutrala myndigheten avgör frågan utifrån ett helhetsperspektiv, dels en konformitetsmodell

där den offentliga myndigheten självständigt och som en neutral tredje part avgör frågan. I sin artikel lyfter Agnete Weis Bentzon även fram Goldschmidts studier av förbrytelsestrukturen på Grönland där han "fann brott men inga brottslingar". Weis Bentzon, som själv ägnat sig åt studier av den grönländska normstrukturen och rättsuppfattningen, hävdar att det är Goldschmidts förtjänst att den grönländska kriminallagen kom att bygga på öbornas rättsuppfattning. Vidare kan man i Goldschmidts arbeten spåra ett korrektiv till Durkheims teori om den mekaniska solidariteten (normativt tvång) i traditionella samhällen och den organiska solidariteten (materiella samband) i utvecklade samhällen. Goldschmidts studier visar bruket av en fredsmo- dell på Grönland och ett samarbete betingat av ekonomiska skäl. I Danmark är det däremot konformitetsmodellen som fram tills nu gjort sig gällande. Dalberg-Larsen menar att Goldschmidts teori om den fredliga konfliktlösningssmodellen pekar i samma riktning som Teubners reflexiva rätt; dvs mot en öppnare och mer serviceinriktad beslutsmodell där besluten fattas i ett forum vari alla berörda intressegrupper är representerade. Denna kommentar bygger på den, i dansk ekonomisk och samhällsvetenskaplig litteratur, populära tesen om förhandlingsekonomin fördelar.

I sitt huvudverk "Modern Capitalism" klargör *Andrew Shonfield* (1917-1981) samspelet mellan ekonomisk utveckling och förändringar i de politiska institutionerna. Bl a ställer han sig frågan (1970) om välfärdsstatens framväxt är en pågående process (avhängigt individers so-

ciala behov) eller en reversibel process (betingat av väljarkårens motstånd och för grova regleringsinstrument). Svaret skiljer sig beroende på vilket land Shonfield studerar. Mest kritisk är Shonfield mot sitt hemland, England, för dess monetaristiska ideologi. Finn Valentin poängterar att Shonfields betydelse för samhällsvetenskapen består i hans komparativa analyser av sambandet mellan politik och ekonomi. Härvid har han t ex studerat korporatismen i spänningsfältet mellan demokrati och planering. Det rör sig om analyser som tvingar fram frågan om hur vi bör inrätta samhället för att uppnå den rätta balansen mellan demokratiska värden och ekonomisk effektivitet. I sitt författarskap tar han ställning för blandekonomin och ett europeiskt samarbete.

Det centrala begreppet i *Morris Janowitz'* (f. 1919) arbeten är social kontroll, med vilket han avser såväl grupperns förmåga att kontrollera sig själv som offentliga myndigheters reglering. Janowitz menar att social kontroll är den mekanism som kan fungera som en bro mellan olika klyftor i samhället och därmed upprätthålla den sociala ordningen samtidigt som sociala förändringar kan fortgå. Om den sociala kontrollen är effektiv kan den dessutom skapa motivation bland sociala grupper. Det är den externa kontrollen som ökat. Anledningen till det är att befolkningen alltmer kommit att sakna självdisciplin. Det är inte utan anledning som Janowitz' specialområde ligger inom militärsociologin. Uppfattningen om att befolkningen saknar disciplin har även präglat Janowitz' studier av den offentliga regleringens problem. Här-

vid hävdade han att problemet med offentlig reglering kan spåras till befolkningen, inte till de som "reglerar". Det är en uppfattning som, enligt Henning Sørensen, går stick i stäv med de flesta samhällsforskare. Sørensen skriver att Janowitz är av den uppfattningen att många misslyckade försök att styra ett samhälle, en nation, inte ska spåras till de politiska institutionernas otillräcklighet. Orsaken till olika misslyckandena av kompetenta offentliga instanser är snarare att deras handlingsram är begränsad av traditioner, avtal och olika hänsyn till intressegrupper. Lars Nørby Johansen är av den uppfattningen att Janowitz' bidrag bör tas med en nypa salt. Han tillhör en grupp amerikanska sociologer (ofta kopplade till University of Chicago) som är nostalgiska och vars forskning sällan står på de svagas sida. Enligt min uppfattning tycks det vara ett rimligt påstående.

James G March (f. 1928), professor vid Stanford University, California, har haft stor betydelse för organisations- och beslutsteorins utveckling. På Handelshögskolan i Köpenhamn är det många som hämtat inspiration ur hans arbeten och hans vinstelser vid skolan. March tog sin kritiska utgångspunkt i tesen om att människors och organisationers handlingar är ett resultat av målrationella val, och innebär ett val mellan olika alternativ som förväntas uppnå det förväntade resultatet. Människan eller organisationen antas vara inriktad på att uppnå ett maximalt resultat av sin handling. March och hans dåvarande forskningsledare, Herbert Simon, var kritiska mot denna utgångspunkt i organisationsteori, och menade att

det finns en rad naturliga hinder för en dylik optimering: målsättningsproblem, informationsstörningar m m sätter gränser för en organisations förmåga och vilja att träffa "rationella" beslut. March och Simon hävdar att organisationer strävar efter tillfredsställande resultat, inte maximal; att man "satisfierar", i stället för "maximerar". Beslutsprocessen kännetecknas av en "bunden rationalitet" där ett begränsat antal alternativ värderas med hänsyn till några av de möjliga biverkningar beslutet kan få för några av organisationens mål. Tillsammans med Richard Cyert omformulerade March sedermera organisationsmodellen. Organisationer kom nu att ses som löst kopplade system, inte som någon fastlagd social struktur. Studien visade att olika avdelningar arbetade med "lokal rationalitet". I en senare studie, tillsammans med Johan P Olsen, karakteriserade March beslutsprocessen i en "Garbage Can-modell" vilket innebär att organisationen har oklara mål, oklar teknologi och ett omväxlande deltagande. Det är både Søren Christensens och Lennart Lundquists uppfattning att March's besluts- organisationsteori kan höja analysnivån på olika studier av offentlig reglering. I stället för att tala om offentlig reglering föredrar Lundquist dock att tala om "implementeringsstyrning" med tre länkar: förvaltnings- organisations- och samhällsstyrning. Det är den tredje länken som man brukar kalla offentlig reglering. Enligt Lundquists förmenande ligger March's betydelse i att han tidigt modifierade den rationalistiska beslutsmodellen och att han gav en förklaring till den bristande rationaliteten i kollektiva beslut-

sprocesser. (En modifiering som kan jämföras med Webers byråkrattmodell; se ovan.) När det gäller den bristande tilltron till effektiviteten i en central innehållsstyrning och den tilltagande lokala beslutsfattningen har March's beslutsmodell säkerligen haft en stor inverkan. Lundquist menar att March's organisationsanalyser låg långt före sin tid och att den moderna analysen av implementering bygger på synsätt som March utarbetat.

Huvuddelen av den litteratur som behandlar offentlig reglering har tagit sin utgångspunkt olika ingrepp i ekonomin. *Jürgen Habermas* (f. 1928) har ett mer vidgat perspektiv på styrning. Det rör sig om en samhällsteori som berör både systemintegration och social integration. Härvid är system och livsvärld, rationalitet och legitimitet centrala begrepp för Habermas, när det gäller studiet av den offentliga regleringens omfång och regleringens förhållande, dels till marknaden och dels till familje- och privatlivet, moral och kultur. Grundläggande i Habermas' analys är att den moderna staten i allt högre grad tagit på sig ansvaret för stabilitet, effektivitet, välfärd och social rättfärdighet. Den moderna statens styrningsteknik är enligt Habermas uppbyggd kring en ensidig instrumentell rationalitet, där effektivitet är det viktigaste. Instrumentell rationalitet bygger på antagandet om att människor antingen är kalkylerande strateger eller passiva objekt som kan manipuleras eller formas efter systemets behov. En dylik styrningsteknik hotar livsvärlden; sociala normer och den intersubjektiva förståelsen underordnas anspråken på effektivitet, områden som tidigare tillhört pri-

vatlivet rättsliggörs. För att begreppsliggöra denna utveckling talar Habermas om "systemets kolonisering av livsvärlden". Det är Habermas' tes att kapitalismens egen utvecklingsdynamik (marknadens expansion) och kraven på en ökad statlig styrningspolitik och en utvecklad serviceapparat har satt igång en process där livsvärldens komponenter håller på att nedbrytas. Denna nedbrytning har två konsekvenser: (1) Den traditionsbestämda privatismen har fått vika. Områden där det tidigare var fråga om privat moral och smak har blivit en offentlig angelägenhet. Barnuppföstrans utformning, undervisningens innehåll, äldreomsorgens kvalitet, hemmets inredning och köns- och familjenormer har blivit en offentlig fråga. (2) En utvidgning av rättsligt normerade områden kan få allvarliga följder för livsvärlden. Habermas talar om försvagning av människors identitet och om nedbrytning av personligheten. Indikatorer på denna utveckling är t ex motståndet mot personregister och socialbidragstagares motstånd mot blottläggandet av deras privatliv. Enligt Heine Andersen visar exemplet på att traditionella mått på välfärdsprogrammets legitimitet (t ex materiell välfärd) håller på att svikta. Andersen hävdar vidare att detta även kan vara förklaringen till att legitimitetsproblemet i regel är kopplat till det politiska systemet. Habermas menar att legitimitetsproblemet och den bristande motivationen är ett uttryck för en bristande tilltro till "socialstatsprojektet" och dess idé om ett rättfärdigt samhälle. I denna villrådighet har tre politiska tendenser utkristalliserats. De två första, den defensiva och mer eller

mindre högerorienterade socialdemokratien och den regressiva neokonservatismen, saknar möjlighet att övervinna uppblossande legitimitetskriser. De bygger på en strategisk och instrumentell rationalitet. I Habermas' samhällsdiagnos är det endast de sociala rörelserna (t ex miljö-, kvinno- och fredsrörelsen) som bygger på en offensiv politik och en kommunikativ rationalitet, trots att de framstår som mindre "realistiska" på så sätt att de har svårt att övertygande visa hur deras ideal ska förverkligas.

Min genomgång har syftat till att ge en inblick i den problematik som artikelförfattarna har brottats med, vad de valt att lyfta fram som teoretiskt intressant för vår förståelse av vårt moderna samhälle och dess styrningsproblematik. Det visar sig att det finns många faktorer och utgångspunkter som kan bli aktuella vid studiet av den offentlig regleringens orsaker och konsekvenser. En grov sammanfattning av artiklarna visar att aktörer, antingen som "igångsättare" eller som pejlare, kan vara viktiga. Även traditioner och sedvänjor bör beaktas i studien. De härskande föreställningarna i samhället är en betydelsefull faktor i analysen. Samhällets teknologi är en annan faktor. Vidare bör en organisations tillväxt och tröghet belysas. En organisations optimerings- och målsättningsproblem är inte heller oväsentliga. Vidare kan styrningstekniken variera. Komparativa studier visar att samhällstyp är en faktor som även bör beaktas. Dessutom kan regeringens mottagare uppfattas som ett problem, antingen som en orsak till regleringens misslyckande eller att problemet är konsekvens av regleringen.

Enligt mitt omdöme är boken bra. En förtjänst är att mindre kända tvärvetenskapliga forskare lyfts fram, penetreras och blir "klassiska" referenser även för studenter och forskare som tidigare varit obekanta med Veblen, Geiger och Schumpeter, för att inte tala om Shonfield och Janowitz. Kvaliteten på bidragen är i princip både jämn och hög. Dock utmärker sig artikeln om Weber. På ett fåtal, närmare bestämt 17, sidor får läsaren ta del av Fivelsdals kunniga och nyktra genomgång av Webers viktigaste bidrag till human- och samhällsvetenskapen. Det är en kort men innehållsrik presentation av den protestantiska etiken, den metodologiska individualismen, den byråkratiska idealtypen och värdenutraliteten. Presentationen kan rekommenderas. Hög kvalitet har även Heine Andersens genomgång av Habermas' samhällsdiagnos. Fivelsdal och Andersen har dessutom lyckats presentera kortfattade men fullgoda litteraturlistor med sekundärlitteratur om Weber respektive Habermas.

Spontant vill jag uppmana lärare i t ex statskunskap, nationalekonomi och rättssociologi att beakta boken när det blir aktuellt med ändringar i kurslitteraturen. Jag tror att boken kan vara en inkörsport till många givande diskussioner. För rättssociologins del tangerar boken viktiga frågeställningar när det gäller sociala styrningsformer (Stjernquist), intervention, planering och självreglering (Hydén), participation och dess insnärjning (Selznick), påverkanprocesser såväl nerifrån som uppifrån (Mathiesen), samt välfärd och policyimplementering (Hetzler).

Bo Carlsson

**Klaus Nielsen &
Ove K. Pedersen (red)**
**Forhandlingsøkonomi i
Norden**

Jurist- og Økonomforbundets
Forlag 1989

Antingen lever vi i en tid av snabba förändringar eller så är det jag som håller på att bli gammal. Det var en av de reflektioner som artikelsamlingen *Forhandlingsøkonomi i Norden* åsamkade mig. Norden skall i det här fallet i huvudsak förstås som lilla norden, d v s Danmark, Norge och Sverige. Boken är tänkt som en ersättare och uppföljare till den norska Maktutredningens *Forhandlingsøkonomi og blandings-administrasjon* som utkom första gången 1978 under Gudmund Hernes redaktion. Det var på sin tid en spännande och stimulerande inlägg. Att ta upp den handske som där kastades är naturligtvis en utmaning. Det är som inledningsvis antytts med blandade känslor jag lagt boken tillbaka på hyllan. Dessa har dock mindre med bokens kvalitétér och mer med den samhällsutveckling som pågått under "pressläggningen" att göra.

Behovet av en ny lärobok var säkert påträngande så här tio år efteråt. Att de djärva förslagen till en ny syn på makt och ekonomi burit frukt visas av att efterträdaren blivit omfångsrikare och samlat fler deltagare. Den skvallrar också om en maktförskjutning inom norsk sociologi. Nu omtalas Ole Berrefjord som medutgivare av den gamla bestsellern och han har författat inledningen tillsammans med redaktörerna. Förutom denna omsluter pärmarna nio inlägg från tio författare.

Hernes inledande artikel *Makt, blandingsøkonomi og blandings-administrasjon* av 1978 kändes provocerande och nydanande. Tyvärr kan man inte säga detsamma om Ole Berrefjords, Klaus Nielsens och Ove K. Pedersens *Forhandlingsøkonomi i Norden – en inledning*. Steget har nu tagits in i begrepps-exegetiken. Det är säkert nödvändigt att, som författarna gör, definiera vad perspektivet egentligen står för och med vilka definitioner man arbetar sig framåt. Om man nu skall säga något om förhandlingsekonomi och dessutom vill skilja denna från marknads-, bland- och planekonomi hjälper det att göra klart vad man talar om. Författarna arbetar inom en referensram som balanserar mellan ekonomisk, organisations-, diskursorienterad och sociologisk teori. Det är inte alltid lätt att följa de subtila glidningarna mellan resonemang som underförstått refererar till Foucault, Hernes og Olsen, Habermas och Weber inom ramen för en helhetssyn där det talas om *det förhandlingsøkonomiske bygningsverk*.

För recensenten som haft tillfälle att ha en regelbunden dialog med Habermas-inspirerade forskare som Carlsson, Ericsson och Hetzler (se Ericsson 1985, Carlsson 1989, Carlsson & Isacsson 1989, Hetzler 1989) förefaller tesen om *en lære-proces* på intressekampens område (s 26) intressant. Jag får anledning att återkomma till detta i granskningen av de andra inläggen.

Inledningen innehåller ett särskilt avsnitt som behandlar *Det retsstatlige ideal* som det formulerades av Weber och hur den moderna rätten sedan 1950-talet förhåller sig till detta. För Weber var den moderna

rätten uttryck för en formell rationalitet, men som författarna visar kan man idag urskilja tre utvecklingsdrag som pekar bort från den weberska idealbilden. Tillväxt i rättskapande instanser, delegation och moralisering driver rätten mot vad Sousa-Santos (1987) betecknat som *kameleonten*.

I författaren får rättssociologin sig en känga för att det inom den är brukligt att fixera rättens materialisering vid välfärdsstaten. Vad gäller den marxistiskt-strukturellt orienterade rättssociologi som dessutom kritiserar denna utveckling får sparken bedömas som välförtjänt (se Hydén 1984). Att författarna samtidigt är en smula dåligt pålästa visar sig dock när de hävdar att denna utveckling tvingar de "...kompetente myndigheter att *begrunde* (eller legitimere) deres prioriteringer med moralske (normative) argumenter." (s 33). Frågan har särskilt behandlats av Ericsson (1985), som utförligt diskuterat motiverings- och legitimeringsförfarandet i miljöärenden. Såvitt jag förstår det kan Berrefjords, Nielsens och Pedersens slutsats bara räddas om man betecknar Länsstyrelsens naturvårdsenhet, liksom Naturvårdsverket som *inkompetenta*. Även om en sådan moralisk kritik kan försvaras, så tror jag inte att det var författarnas syfte att ansluta sig till denna.

Dock är diskussionen om rättsformen bara en parentes, som tjänar som en övergång till ett resonemang om *Rationalitet og effektivitet*. I sammanhanget görs en sorts parafra på Marx' *Teser om Feuerbach*. Förhandlingsekonomin som s a s upptäcktes av Hernes mfl har blivit en sig ständigt omvandlande kontext för rationellt beteende. Med

formuleringen och utbredandet av den samhällsekonomiska föreställningsramen har det i rättens form och i beteendebetingelserna på marknaderna vävts in krav på normativ argumentation. PTKs helsidesannonser där de framlägger varför de säger nej till riksmedlarbudet kan sägas illustrera och bekräfta denna tes.

I förhandlingsekonomin menar sig inledarna ha funnit uttryck för tre rationalitetsformer eller -processer. Habermas kategorier kommunikativ, strategisk och instrumentell rationalitet skulle ha sina motsvarigheter i *det samhällsekonomiska perspektivet, förhandlingsspelet och de konkreta förhandlingarna*. Detta resonemang förutsätter såvitt jag kan bedöma en omtänkning av Habermas idealiserade samtalsituation, där man ser statens (och för all del arbetsgivarorganisationernas) förespråkande av samhällsansvaret som ökande tillgången till och möjligheterna för andra att komma till tals och bli lyssnade till. Som inledarna får konstatera så har denna ideologiska kamp inte helt samma karaktär som den diskursiva process Habermas (1982) beskrivit. Foucaults disciplinerings teorier ligger troligen närmare till hands för en analys av detta problem.

Inledningen avslutas med en kritik av de spelteoretiskt grundade angreppen på förhandlingsekonomin rationalitet och rationalitetsanalys. För här gäller just feuerbachkritikens spådom; idag är förhandlingsekonomin inte längre blott ett försök att förklara observerat beteende, den är en "skola" som kämpar om utrymme på ideologins arena: Vilket recept ger mest kaka för pengarna? Efter Glasnost har dock

kombattanterna (tillfälligt?) reduce-rats, samtidigt som förhandlingsekonomin förlorat terräng till den marknadsekonomiska skolan. Som inledarna får konstatera; vi har kritiken, men inte svaren.

I Nils Elvanders artikel om *Inkomstpolitik i Norden*, där Sverige utgör exemplet när frågor om denna politikens effektivitet skall behandlas, testas i viss mening inledarnas tes att kampanjkamperna kan ses som ett borgerligt rum. Elvander avvisar korporativismbegreppet som utgångspunkt för analysen, han pekar bl a på dettas urvattning (i den statsvetenskapliga debatten). Istället pekar han på möjligheten att se inkomstpolitik inom förhandlingsekonomin ram. Då kan den ses som en av opinionspåverkan styrd form och som en *läroprocess*. Inkomstpolitikens uppkomst, eller rättare sagt dess karaktär av övergående fenomen, lokaliserar då till parternas insikt om att de befinner sig i ett *upprepat* fångens dilemma: vi skall ses igen, kanske imorgon... Men, om här är fråga om en läroprocess, så är det numera en läroprocess med förhinder. För som Elvander konstaterar så har SAF under 80-talet etablerat en ideologisk hegemoni på lönebildningens område (s 46f). Systematisk störd kommunikation dristar jag mig att beteckna detta förhållande som. Elvander urskiljer sig, från exempelvis Brulin (1989) och från Pestoff i den här aktuella antologin, genom att lägga liten vikt vid SAFs och industrins ändrade hållning och tydlig framgångsrika ideologiska offensiv.

Sina inledande resonemang om inkomstpolitiken sammanfattar Elvander i en matris om 3x3 rutor som fastställer *den reala inkomstpoliti-*

kens parametrar. En ruta är tom; något exempel på informativa styrmedel riktade mot företagen har författaren antagligen inte funnit. När det gäller styrmedlen så duger tydligen den gamla treenigheten informativa, administrativa och ekonomiska fortfarande (jfr Stjernquist & Widerberg 1989). Men det är under historieskrivningen som Elvanders resonemang blir intressantare. Han kommer där att ansluta sig till, vad som väl bäst betecknas som, det institutionella perspektivet (jfr Rothstein 1989, Jensen 1989). Han finner således vid en jämförelse att det är organisationsväsendets styrka som förklarar lägre behov av direkt (regerings-)ingripande.

Samtidigt som författaren konstaterar att traditionens makt är stor på arbetsmarknadens område, vågar han sig på spådomen att relativt stora förändringar är på gång. Han tycker sig kunna konstatera en ny trend inom alla fyra länderna (DK, N, S, SF) mot decentralisering av förhandlingssystemet. Samtidigt har "fackföreningsrörelsen" (Elvanders term) fått svårigheter. Trycket från allt starkare tjänstemanna- och akademikergrupper växer och regeringarna bryter sina löften. Här ger Elvander ett, av honom själv betecknat som "tydligt" (s 55) men faktiskt, felaktigt exempel, ty i detta är det arbetsgivarna som avvisar budet, varvid strejker tar vid.

Sammanfattningsvis lyckas Elvander dock inte visa att begreppet förhandlingsekonomi skulle vara ett bra begrepp för att fånga in problemen i anslutning till studier av inkomstpolitik. Denna fråga diskuteras i så liten omfattning att jag miss-tänker att han föreslår termen för att motivera artikelns publicering i just

denna antologi. Artikeln avslutas med ett antal teser och ett försök att förklara varför de informativa styrmedlen blivit allt viktigare under 80-talet. Den senare tendensen kopplar han till decentraliseringen av lönebildningen. Slutligen knyter han åter till läroprocessperspektivet genom att uttala förhoppningen att parterna, bl a genom förhandlingsekonomin kampanjinstitutioner, skall lära sig att de har mest att vinna på en samarbetsstrategi.

Medan Elvander är mer försiktig i sitt användande av begreppsparet förhandlingsekonomi och läroprocess i sin artikel så är Ove K. Pedersen direkt utmanande i sitt inlägg *Læreprocesser og Forhandlingspil – Om løndannelse og forhandlingsøkonomi i Danmark*. Han hävdar att det under de senaste 20 åren byggts upp institutioner, som ger förhandlingssystemet förmåga att genomföra *institutionella läroprocesser*, ja faktiskt förmåga att reflexivt ändra sig i takt med skiftande ekonomiska och politiska villkor. Bakom skulle ligga nästan ett århundrade av dansk historia, vilken i sin tur kan delas i tvenne avsnitt: 1870-1950 och efter 1950. Faktiskt kan man ana sig till en tredje period, den efter ca 1980 då förhandlingsekonomiska relationer på arbetsmarknaden är etablerade.

I den första fasen utgör århundradesskiftet en viktig vändpunkt, då staten, genom att ge Den Permanente Voldgiftsret rättsliga befogenheter, accepterade såväl arbetstagarnas organisationsrätt som arbetsgivarernas ledningsrätt. Via en process med tillskapande/erkännande av såväl semi-offentliga (arbetsdomstol) som privaträttsliga (kollektivavtal) institutioner preciserades det fackli-

ga respektive det politiska reservatet, menar Pedersen.

Av Pedersens resonemang kan man bli tveksam om huruvida den andra fasen börjar på trettio- eller femtiotalet, men varslet för den går med formuleringarna av välfärdsstatsprojektet och det samhällsekonomiska perspektivet. Dessutom är det senare inte elitärt etablerat förän på 70-talet. Beträffande dess popularitet är Pedersen mera tveksam. Min tveksamhet gäller hur motiverad Pedersens optimism om det danska systemets förträfflighet är. Speciellt mätt utifrån välfärdsstatsprojektets moraliska norm. Att som Pedersen beteckna en arbetsmarknadspolitik som syftar till ökad löneflexibilitet som *aktiv* verkar stötande på mig. Den danska arbetslöshetspolitiken följer ju (den gängse) kontantlinjen, dessutom.

När det gäller den senare utvecklingen, särskilt 70-talet och framåt, så utvecklar Pedersen en systematik som väl får ses som ett förslag till analys i förhandlingsekonomin begreppstermer. Jag har redan i min redogörelse för inledningens teser reserverat mig mot placeringen av Habermas på Prokrustesbädd. Pedersens utläggning är baserad på den förvrängda anatomi som översträckningen åstadkommit, varför jag lämnar åt en eventuell läsare att själv ta del av symtombeskrivningen.

Om Pedersen är över sig av lovord för systemets kapaciteter, så är Victor A. Pestoff i sitt inlägg *Organisationernas medverkan och förhandlingar i svensk konsumentpolitik* mer reserverad. Av inläggen är Pestoffs det med flest kvaliteter, tätt följd av Petersens (se nedan). Här finns dels en utmärkt redogörelse

för hur ett politik- och organisationsfält utvecklats och en balanserad diskussion av i vilka termer det kan förstås. Pestoff använder sig av "fiendeammunition" som Olsons teori om kollektivt handlande på ett för mig innovativt sätt. Genom att koppla Olson till Hirschmans sorti och protest samt till spelteori skapar han en förståelse av skeendet som en öppen process. Liksom Elvander är kritisk till korporativismbegreppets förklaringskraft på sitt område är Pestoff det på sitt. Den senares utgångspunkt är dock inte att begreppet är konturlöst, utan att det får felaktiga implikationer.

Särskilt koncentrerar sig Pestoff på hur förståelsen av aktörernas syfte påverkas av valet av teoretisk modell. I sin historiska framställning visar Pestoff att den svenska staten sedan 1940 på konsumentpolitikens område arbetat för att etablera en motverkande kraft. Han beskriver hur detta försiggått inom ramen för en strategi att genom informella förhandlingar nå överenskommelser. Han pekar på att förhandlingsekonomi så som den definieras av Nielsen och Pedersen inte är en helt lämplig term för att förstå strävanden som inte primärt syftar till finansiell omfördelning utan till att påverka maktresurser och inflytande mellan parter.

Efter denna försiktiga kritik övergår Pestoff till en presentation av sina *Teoretiska och systematiska synpunkter*. Här introducerar han de begrepp han använder för att avtäckta svensk konsumentpolitik och den roll som tilldelas icke-statliga organisationer i denna. De är sorti eller protest (Hirschman 1970), kollektivt agerande (Olson 1965 & 1971), motverkande kraft (Gal-

braith 1952 & 1963), samt integrerad medverkan (Heckscher 1946 & 1951, Pestoff 1984). Synpunkterna avslutar Pestoff med att hävda att konsumentorganisationerna är lika viktiga för marknadens välfärd i små och öppna men koncentrerade ekonomier som politiska partier är för demokratiska system (s 112). Därefter övergår Pestoff till historiebetskrivning, där han samtidigt ger teoretiska referenser till varför ett visst agerande blev framgångsrikt. Roande var det t ex att läsa att den svenska officiella politiken stod i samklang med Mancur Olsons rekommendationer (s 114).

Den försiktiga kritiken av Pedersen och Nielsen hindrar inte Pestoff från att senare föreslå att det är lämpligare att kalla mycket av det som idag beskrivs som meso-korporativism för förhandlingsekonomi på meso-nivån. Även om förhandlingar är växelmynt också under korporativism så är logiken i en förhandlingsekonomi en annan. Nämligen att förvandla en noll- eller minussummesituation till en plussumma. Konfliktlösningen sker inte för att fredligt kunna dela en konstant eller krympande kaka, utan för att få ut mer ur mjölet.

Grunden för den speciella utveckling vi haft på konsumentpolitikens område sammanfattar Pestoff som regeringens proaktiva hållning. Detta specificeras till de socialdemokratiska regeringarna, för som framgår av hans historieskrivning var de borgerliga regeringarna snarast sysselsatta med att nedmontera konsumentorganisationerna. För framtiden är Pestoff dock mera pessimistisk. Med växande politisk olust och en utveckling mot neokonkurrens och icke-kompromiss,

det senare avspeglat i SAFs och industrins tendens att nu vilja bojkotta de officiella kanalerna, samt EG-anpassning kan slutet komma för den motverkande kraften i svensk konsumentpolitik. Och Sverige skulle berövas ytterliggare en konkurrensfördel; kvalitet på produkterna.

Anton Steen har skrivit en uppsats med titeln *Velfredsstat, korporatisme og selvregulering – Landbrukspolitik i forhandlingsøkonomien i Norge og Sverige* som jag inte skall orda mycket om. Han skiljer sig från Elvander och Pestoff i det han behandlar korporativismbegreppet som oproblematiskt i relation till begreppet förhandlingsekonomi. Uppsatsen utmynnar i den föga upphetsande slutsatsen att "förhandlingsøkonomien" (citationstecknen är Steens) får olika utformning beroende på vilken överordnad rationalitet som besluten tas utifrån.

Berrefjord har, förutom sitt bidrag till inledningen och ett eget inlägg, tillsammans med Gudmund Hernes författat ett avsnitt om *Storforetak, marked og byråkrati* där särskilt storföretagens agerande i förhandlingsekonomin problematiseras. De konstaterar att storföretagens agerande för att säkra sig förtjänst inte gör halt inom den traditionella marknadens gränser. Detta föranleder en exkurs om marknadsbeteende och struktur, som följer ett känt, kanske uttjatat mönster: fri konkurrens ställs mot total statsplanering (jfr Hernes red. 1978). Som ett brev på posten kommer slutsatsen att, i detta fall, Norge befinner sig någonstans mittemellan. Jag måste erkänna att jag har svårt att acceptera att det fortfarande är en vida spridd uppfattning att det är

vårt mödan att skriva ned dylika resonemang.

Nåväl, statens existens etablerar ju i sig själv en arena att använda. Företag, särskilt stora planerande företag, kan inte avstå från bruk av den, men har att bestämma sig hur de skall göra det. Berrefjord och Hernes har här kartlagt skillnader i större och mindre företags beteende i detta avseende. Förutom att ha observerat en koncentrationstendens inom norsk industri har man funnit att storföretagen har en informationsmässig stordriftfördel. Samtidigt så ökar företagets myndighetskontakter överhuvud. Följden blir att gränsen mellan "offentligt" och "privat", mellan affär och politik får upprätthållas rituellt; faktiskt är den upplöst.

Berrefjord och Hernes's slutsats blir att ändringar i statistisk materialinsamling krävs, liksom en ökad kunskap om storföretagen. Man får dra slutsatsen att de anser att det inte är önskvärt att staten förlorar kontrollen och därmed den ideella gemenskapen Norge upplöses. Vad man saknar här, liksom för övrigt boken igenom, är en diskussion och ett ställningstagande till de modeller Cawson (1982 & 1985) utvecklat för att förklara statens förhållande till storföretagen. Även om nu Cawson väsentligen utgår från de brittiska förhållandena. Artikelns avslutning har karaktär av besvärjelse – förhandlingsekonomin är inget tillstånd utan en process, får vi veta.

På egen hand har Berrefjord författat *Økonomimotiverte beslutninger eller beslutningsmotiverte kalkyler? – Foretaksadferd i forhandlingsøkonomien*, där han utvecklar en teori om företagets, förvaltningars och politikers sätt att

kalkylera. Han visar hur det ofta är fråga om strategiska och taktiska överväganden kopplade till en önskad utveckling som styr hur siffermaterialet struktureras. Artikeln är rekommendabel läsning för de som undrar hur staten kunde ösa miljarder och miljarder i projekt som SAABs anläggning i Malmö, i utvecklingen av plasmaprocesser tillsammans med SKF – som gav oss korta men dyra sejourer med miljökatastrofer som Ferrokromverket i Malmö och Scandust i Landskrona – och på militära teknikäventyr som stridsvagn S och JAS.

Berrefjord tar oss en bit längre än Cyert och March (1963) och utifrån erfarenheter från senare norska utredningar skisserar han en fasteori för hur önskade projekt i kalkylen utfaller som lönsamma projekt. Faktorer som i konceptfasen styr mot en beslutsmotiverad kalkyl är aktörernas selektiva uppmärksamhet, dominerande professioner, skyddade marknader och att staten går in som garant. Berrefjord menar också att projekt kan komma igång av en sorts snöbollseffekt. Här är det maktförhållanden inom en institution och starka leverantörsintressen som verkar utlösande. Snöbollseffekten kan startas av hänsyn till intäcksströmmen, d v s en önskan att snabbast möjligt få igång projektet för att få tillgång till intäkterna snarast. Är sedan projektet en del av ett större komplex behövs bara den alltid föreliggande osäkerheten, bristen på kontrafaktiska erfarenheter, för att det skall vara klippt. Deltagarna och beslutsfattarna är vanligen också på det klara med att det blir de själva som skall utvärdera projektet, varför de har stora möjligheter att ursäka sina misstag.

De två andra faserna ägnar Berrefjord inte lika stor uppmärksamhet, men han får konstaterat att argumentationsfasen blivit viktigare, eller om man så vill arbetsammare. Det tyder i alla fall den starka tillväxten av informationsjobb på. I sin avslutning konstaterar Berrefjord att de institutionella arrangemangen (i Norden) tyder på att den beslutsmotiverade kalkylen är ett accepterat faktum. Men också att det ökade beroendet av storföretagen ställer de nordiska länderna inför en stor utmaning när de söker hävda sig i den internationella konkurrensen. Återigen inställer sig frågan vilken betydelse det ändrade ideologiska klimatet får för möjligheten att bibehålla alliansen inom ramen för ett plussummespel (jfr Pestoffs inlägg).

Hur förhandlingsekonomin, eller rättare styrningsproblematiken, ser ut på sektorsnivå behandlar Atle Midtun i *Forhandlingsøkonomi i en tungindustriell sektor: Det norske vannkraft-industriell komplekset i 1970- og 1980-årene*. I sin inledning deklarerar Midtun att inlägget är att se som en fördjupning av bokens inledande kapitel. En av hans nyckelfrågor är hur en tungindustriell sektor i en konkurrensorienterad marknadsekonomi kunnat hålla sig stabil, eller rättare fortsatt växa genom åren trots sviktande lönsamhet på såväl företags- som samhällsnivå och i vissa fall till trots för sviktande politisk legitimitet.

Jag vet inte om Midtuns inlägg skall karakteriseras som teoretisk pragmatism eller brist på precision. Han hämtar element från amerikansk, brittisk och skandinavisk litteratur. Midtun hävdar att hans exempel visar att neoklassisk jämvikt

inte kan förväntas över sektorsmarknader och att sektorsinstitutioner begränsar statens inflytande väsentligt. Faktorer som storlek, fokus (egentligen satisfiering), vested interests, lokal sysselsättning och nationell kompromiss tillåter sektorn att mobilisera resurser och legitimitet, även när detta strider mot såväl marknadsekonomiska principer som politiska mål.

Av någon för mig outgrundlig anledning tycker Midtun att Marx' förord till *Till kritiken av den politiska ekonomin* är relevant i sammanhanget (s 211). Midtun tolkar Marx som att han förutsäger en institutionell eftersläpning. Midtun diskuterar inte det faktum att de materiella förhållandena ses som mer grundläggande i Marx' modell samtidigt som ideér och institutionella arrangemang tillskrivs varaktighetsegenskapen. Under utvecklingen av sin av Marx inspirerade tröghets- eller eftersläpningsteori för Midtun ett resonemang som han sammanfattar i ett diagram för utfallet av ett idealtypiskt förlopp av sektorsekonomi och sektorsinstitutionering. Diagrammet är av den underligare typen. På x-axeln har vi "tid" men ingen skala. Y-axlarna är två (!) bägge med skalvärdena "hög"/"låg"; den ena axeln utgörs av sektorsorienterad institutionering och den andra av expansionstakt för sektorsaktivitet.

Midtuns huvudidé med diagrammet/modellen är att en sektorsorienterad institutionering medför att sektorn a) i den expansiva fasen kan öka expansionen mer än efterfrågan under tillväxtfasen motiverar och b) när marknaden signalerar stabilisering eller kontraktion försenas omställningen även efter att den samhälls-

ekonomiska grundvalen försvunnit. Detta rimliga resonemang överlappar Midtun genom det nämnda diagrammet och för recensenten är det fortfarande en gåta vad denna bristande marknadsanpassning har med produktivkraftutvecklingens framkallande av social revolution att göra.

Större delen av Midtuns artikel upptas dock av resonemang som söker visa att denna bristande marknadsanpassning varit för handen. Här är diagrammen lättare att förstå, med norska kronor per ton och år som skalvärden på axlarna. Svårare var det att följa rimligheten i de kalkyler Midtun gör och som utmynnar i fyndet att kraftkomplexet medfört subvention av kraftintensiv (metall-)industri. Uppbrytningen av detta komplex kommer med oljan och ett andra angrepp kom med miljöfrågornas aktualisering. Midtun kan för övrigt konstatera en stigande skepsis hos brukarintressena vid koncessionsförhandlingarna, som under 70-talet slagit om till en klar avoghet.

I sin summering pekar Midtun på att hans modell innebär en komplettering, inte en negering, av marknadsekonomiska resonemang, samtidigt som han påpekar att institutionalisering och säkra arbetsplatser inte ensamt leder till negativa effekter på anpassningen. Han refererar till Streecks (1987) studie av svensk och tysk bilindustri, som visar positiva effekter på anpassningsförmågan.

Midtuns uppsats följs av en annan fallstudie, John Petersens *Pensionsfonde som aktieejere - Nye institutionelle muligheder for samfundsøkonomisk forhandlingsstyring på det danske kapitalmar-*

ked. Petersen inleder med att beklaga att dramatiska påståenden om pensionsfondssocialism har över-skuggat en nyanserad debatt om vad som faktiskt försigår ideologiskt och institutionellt med pensions-medlen. Danmark har tydligen drabbats lika hårt av management-ideologen Peter F. Druckers (1976) övertagande av Berle och Means' (1932, 1960, 1965 & 1968) gamla brandfackla som Sverige av 4:e oktober. Petersen är den i antologin som gör den mest helgjutna insatsen inom förhandlingsekonominns ram.

Om Midtun gör en onödig refe-rens till Marx, så skulle man, från gnetmarxistiskt håll, kunna förebrå Petersen för att han förbiser möjli-gheten att åkalla densamme. Peter-sens tes är nämligen att tre tenden-ser, kopplade till det samhällseko-nomiska perspektivet, pensionska-pitalet och rättsregleringen skapar "förhandlingsøkonomiske relatio-ner" utöver gränserna mellan stat, kapitalmarknad och privat verksam-het så att kapitalallokeringen blir ett multi-centrerat spel. Är Marx' *totalarbetare* på väg att inta scenen? Spelets ram är enligt Petersen det samhällsekonomiska perspektivet, som, åtminstone i den internationel-la debatten om verksamhetsstyr-ning, avsatt en utvecklingstendens (jfr Teubner 1985). Även av ett an-nat skäl är utbredningen av perspek-tivet intressant. Det slår nämligen rakt in i "politikens grundform": *den privata äganderätten*.

Petersen följer utvecklingen till-baka till 30-talet. I början handlar det om att säkra pensionsmedlen, varför möjligheten att investera pensionsmedel i aktier begränsas. I stort är det detta säkerhetstänkande som präglar området fram till 70-ta-

lets slut, även om lättnader i restriktionerna då och då beslutas. I slutet av 70-talet tar en debatt fart med ut-gångspunkt i att ur samhällseko-nomisk synpunkt bör pensionsinstitu-tens medel användas för att upphäva *bristen på investering* i produktio-nen. En följd av detta blir att åtgär-der vidtages för att integrera pen-sionsinstituten i penningpolitikens avtalssystem. De sparade medlens omfång ändrar säkerhetsproblemets karaktär – riskinvesteringar blir nu ett sätt att *säkra den långsiktiga* samhällsekonomiska utvecklingen.

En central aktör i denna process är danska LO, som i åttiotalets bör-jan tar initiativet till Danmarks hit-tills största riskkapitalförmedlings-sällskap och i samma veva de första stegen mot en klassamarbetande "kompetenskapitalism" (Jfr Eidem 1987). Denna process har naturligt-vis inte varit utan problem och Pe-tersens skildring ger goda inblickar i svårigheterna, principiellt och konkret.

I sin sammanfattning knyter Pe-tersen an till Teubners (1985) teori om reflexiv rätt. Han är dock inte helt optimistisk om möjligheterna att facket skall klara klassamar-betsprocessen i dess nuvarande/framtida form. Interna spänningar mellan *faglärte* og *ufaglärte* i den danska fackföreningsrörelsen, som inte följer industriprincipen, har i 50 år hindrat organisationsutveckling-en inom LO. Som ett kuriosum kan nämnas att det danska *Specialar-bejderforbundet* samlar de arbetare som inte är utlärd i något speciellt yrke.

Om vi bortser från litteraturför-teckningen avslutas antologin av Jan Olssons studie av *Förhand-lings-ekonomiska tendenser i den*

lokala näringspolitiken – exemplet Sverige. Men Olssons perspektiv står i större skuld till Katzensteins (1985) begrepp *demokratisk korporativism* än till Berrefjords m fl inledande *förhandlingsekonomi*. Olsson påvisar att en parallell till det samhällsekonomiska perspektivet vuxit fram på lokal nivå. Detta har också genererat en organisering av de lokala företagen och ett institutionaliserat samarbete mellan dessa organisationer, kommunen och lokala fackliga organisationer. Samverkan har på press från två processer, en ekonomisk-historisk och en politisk-administrativ historisk process, blivit en rationell strategi för lokala aktörer. Olsson är hoppfull om att gjorda erfarenheter kommer att vara en stor tillgång när kommunerna skall anpassa sig till världsmarknadens och strukturomvandlingens krav.

Sammantaget ger antologin ett splittrat intryck. Pestoffs och Petersens respektive studier motiverar dock ensamma utgåvan. När det gäller frågan om läroprocessens potential ansluter jag mig till deras mer reserverade ståndpunkt. Den *förhandlingsekonomiska skolan* som den framläggs i inledningen bedömer jag samtidigt som ett projekt i behov av ombyggnad. Den närmast liggande uppgiften på detta område är att diskutera förhållandet mellan förhandlingsekonomi och korporativism.

Sven-Erik Olsson

LITTERATUR

Berle, A. A. & Means, G.C. (1932, 1960, 1965 & 1968) *The Modern Corporation and Private Property* Macmillan/Harcourt Brace & World
 Carlsson, B. (1989) "Helan & Halvan": Processer och föreställningar kring den ökande förtidspensioneringen" i

Tidskrift för Rättsociologi Vol 6 Nr 1/2

- Carlsson, B. & Å. Isacson (1989) *Hälsa, kommunikativt handlande och konfliktlösning* Lund: Bokbox Förlag
 Cawson, A. (1982) *Corporatism & Welfare* Heinemann
 Cawson, A. (red) (1985) *Organized Interests and the State: Studies in Meso-Corporatism* Sage Publications
 Cyert och March (1963) *A Behavioural Theory of the Firm* Prentice Hall
 Drucker, P. F. (1976) *The Unseen Revolution. How Pension Fund socialism came to America* Heinemann
 Eidem, R. (1987) *Aktieägandet och demokrati. En fråga om brukssamhälle till kompetenskapitalism* Arbetslivscentrum
 Ericsson, L. (1985) *Ett surt regn kommer att falla* Lund: Bokbox Förlag
 Galbraith, K. (1952 & 1963) *American Capitalism* Penguin Books
 Habermas, J. (1982) *Theorie des kommunikativen Handelns*, b. 1-2 Suhrkamp
 Heckscher, E. (1946 & 1951) *Staten och organisationerna* KF:s Förlag
 Hernes, G. (red) (1978) *Forhandlingsøkonomi og blandningsadministrasjon* Oslo: Universitetsforlaget
 Hetzler, A. (1989) *Administrative Justice and Social Rights* (Paper presented at the 25:th Annual Meeting of the Law & Society Association in Madison, Wisconsin)
 Hirschman, A. (1970) *Exit, Voice and Loyalty* Harvard University Press
 Hydén, H. (1984) *Ram eller Lag? – Om ramlagstiftning och samhällsorganisation* Civildepartementet
 Jensen, P. H. (1989) "Employment and Unemployment Policies and the Functioning of the Labour Market in a Comparative Perspective" i *Acta sociologica* Vol. 32 No. 4
 Katzenstein, P. J. (1985) *Small States in World Markets. Industrial Policy in Europe* Cornell University Press
 Olson, M. (1965 & 1971) *The Logic of Collective Action* Harvard University Press
 Sousa-Santos, B. de (1987) "Rätten – en karta för felläsningar. Mot ett postmodernt rättsbegrepp" i *Tidskrift för Rättsociologi* Vol 4 Nr 2

- Stjernquist, P. & K. Widerberg (1989) *Rättens roll i samhällsbyggandet* Liber
- Streeck, W. (1987) "Industrial Relations in Industrial Change: the Restructuring of the World Automobile Industry in the 1970's and 1980's" i *Economic and Industrial Democracy* 8 (4)
- Teubner, G. (1985) "Corporate Fiduciary Duties and Their Beneficiaries" i Hopt, K. J. & Tebner, G. *Corporate Governance and Directors' Liabilities* Walter de Gruyter

Kurt Klaudi Klausen & Torben Hviid Nielsen (red)
Stat & marked.

Fra Leviathan og usynlig hånd til forhandlingsøkonomi

283 sidor

Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 1989

På *Dagens Nyheter*s debatt- och ledarsida kan man mer eller mindre dagligen ta del av marknadsliberalismens attack på välfärdsstaten i sig och mer specifikt på socialförsäkringssystemet, pensionsformer och den kommunala barnomsorgen. Denna något ensidiga attack har påskyndat behovet av ett klagörande av förhållandet och samspelet mellan den moderna statens struktur och marknadens premisser. En dylik analys bör helst frikopplas från dogmatiska föreställningar och nyktert lokaliseras i en samhällsdiagnos med teoretiska ambitioner.

Stat og marked är en dansk bok, och är enligt mitt förmenande ett utmärkt exempel på en besinningsfull och upplyftande genomgång av olika sätt att tolka relationen mellan stat och marknad. Boken har sitt ur-

sprung i Center for Offentlig Organisation og Styling och dess ramanslag. Boken är vidare ett resultat av ett arbetsprojekt bestående av en grupp "löst kopplade" forskare från Handelshögskolan i Köpenhamn och från universiteten i Roskilde och Köpenhamn. Torben Hviid Nielsen, lektor vid Roskilde universitet, har varit projektledare och Klaus Klaudi Klausen koordinator och sekreterare i forskningsgruppen.

Arbetsgruppen har för det första haft som uppgift att analysera statens och marknadens rationaliteskriterier. För det andra har man velat klargöra en rad systemintegrativa mekanismer vilka betraktas som betingelser för samhällets organisering. Gruppen har ställt sig följande fråga: Kan statens och marknadens rationalitet förenas som styrningsmekanismer och motivationssystem, och i så fall, vilka konsekvenser har denna "förening" för den sociala integrationen, för moral och sociala nätverk? En tredje ambition för gruppen har varit att spåra nya styrningsmedel och organisationsformer samt att testa deras bärbarhet. Härvidlag ställer man sig frågan: Kan framväxten av en "förhandlingsekonomi" vara ett tecken på en ny form av beslutsfattning och konsensusskapande, där "processens kvaliteter delvis ersätter traditionella effektivitetskrav?"

Boken är en antologi bestående av sju mer eller mindre fristående essäer som behandlar inflytelserika tankeriktningar under de två senaste århundradena. I en läsinstruktion hävdar redaktörerna att de enskilda bidragen kompletterar varandra ifall de läses fortlöpande. Här rör det sig inte om en falsk varudeklaration.

Ordningsföljden är kronologisk och behandlar i tur och ordning Adam Smith som liberal och institutionalist (Jesper Jespersen), utilitarismens dröm om ett "självspelande" samhälle (Torben Hviid Nielsen), den marxistiska teorins balansgång mellan romantik, kulturkritik och upplysningsrationalisering och dess problem (Håkan Arvidsson & Lenart Berntson), Max Webers tivel på det rationaliserade samhällets förnuft (Tage Bild), Public Choice-teorierna (Karl-Henrik Bentzon), förhandlingsekonomi som ett nytt paradigm (Klaus Nielsen & Ove K Pedersen) och frivilliga organisationer som en tredje sektor mellan stat och marknad (Kurt Klaudi Klausen).

Samtliga artiklar syftar till att skapa en teoretisk förståelse av relationen mellan stat och marknad – två former av systemintegration – och av olika samhälleliga relationer som inte är förmedlade genom stat och marknad – social integration. Det är delvis en samhällsdiagnos som ligger bakom problemställningen och som aktualiserat analysen av samspelet mellan stat och marknad och satt relationen på sin spets: "uppbromsningen av välfärdsstatens tillväxt och övergången från en industriell till en post-industriell produktion".

I artiklarna behandlas teorier från hela det traditionella politiska spektrat, från konservativa och liberala till socialdemokratiska och kommunistiska. Bidragen tar inte den politiska uppdelningen för given och betraktar därmed inte relationen mellan stat och marknad som ett antingen-eller. Frågan är om de traditionella politiska ideologierna är låsta vid en historiskt överspelad

förståelse av stat och marknad. För det första har statsvetare och ekonomer ifrågasatt såväl statens "reella makt" som det rationella i samspelet mellan stat och marknad. I introduktionen till boken uppmärksammar redaktörerna denna fråga. De menar bl a att:

På det ekonomiska planet har tvivlet på statens reella makt problematiserat frågan huruvida Keynesianismen i fortsättningen kan upprätthålla institutioner som medverkar till att stabilisera olika marknadsorienterade ekonomier. Tvivlet innebär att man bör fråga sig om Keynesianismen enbart har skapat en kompromissliknande och nu övergående överensstämmelse mellan styrning och marknad, precis som konkurrensdemokratien enligt politologins kritik skapade en kompromissliknande förbindelse mellan styrning och deltagande (s 18).

För det andra har några forskare uppmärksammat destabiliserande mekanismer i marknadsekonomi. Den värdeskapande grunden och produktionsstrukturen påstås ha blivit förändrad. Detta resonemang utgår bl a från att symbolekonomi har ersatt realekonomi som drivkraft. För det tredje har dessutom olika samhällsfilosofier hävdat att det rationella ligger utanför såväl stat som marknad. I en del moderna samhällsutopier talas det om ett samhälle vars möjlighet ligger i vardagslivet bortom kapitalism och socialism, bortom stat och marknad.

I slutet av boken – i de två sista artiklarna – spåras lösningen på det i dagens moderna samhälle konfliktfyllda förhållande mellan stat,

marknad och civilt samhälle och dess utvecklingsmöjligheter, till en teori om "förhandlingsekonomi" och ett ökat deltagande. Här kan man finna tankegångar från Jürgen Habermas' teori om kommunikativt handlande och hans analys av en livsvärld "koloniserad" av systemet och därmed av en systematiskt störd kommunikation betingad av pengar (marknad) och makt (stat). Även en radikal tolkning av Gunther Teubner reflexiva rätt å la 1983 gör sig gällande. I detta resonemang blir förhandlingsprocessens kvalitet central och ersätter traditionella effektivitetskrav.

Helheten och den grundläggande problemställningen är som sagt viktig i boken. Det innebär dock inte att de enskilda artiklarna inte har ett fristående värde. Två artiklar har t ex ett speciellt teoretiskt och sociologiskt intresse. Den första är skriven av parhästarna Håkan Arvidsson och Lennart Berntson, vilka tidigare har gjort sig kända för svensk publik genom boken *Makten, socialismen och demokratin* och genom artiklar i *Zenit*. Det andra exemplet på en fristående och teoretiskt intressant artikel är *Tvivlen om det rationaliserade samfundets fornuft*, en artikel skriven av Tage Bild.

Titeln på Arvidssons och Berntsons bidrag i föreliggande publikation är *Mellem romantik, kulturkritik og oplysningsrationalisering*. Deras artikel belyser på ett kritiskt sätt Marx och den marxistiska teorin om stat och samhälle. I motsats till en mängd tolkningar av Marx är det Arvidssons och Berntsons uppfattning att konflikten mellan upplysning och romantik varken övervanns av eller upphörde att vara ett problem för Marx. I stället var

hans mer eller mindre outtalade ambition att förena romantikens och upplysningens motsägelsefulla kultur- och samhällssyn. Problemet är mest uppenbart när det gäller synen på makten och dess utövning. Det rör sig här om en motsättning mellan strukturell determinism och viljans och handlingens förutsättningar. Enligt Arvidsson och Berntson är frågan om motsättningen mellan struktur och handling, mellan maktrealism och utopi fortfarande aktuell när det gäller studier av makt och maktutövning. Frågan aktualiseras på ett påtagligt sätt i Gramscis maktbegrepp. Deras genomgång omfattar förutom en analys av Marx och Gramsci även referenser till Kautskys deterministiska perspektiv och Lenins voluntarism och hans tro på politikens möjligheter, samt till Sartre, Lukacs, Marcuse och Adorno då det gäller talesmän för en romantisk kulturkritik och en fokuseringen människans främmandegörelse i det kapitalistiska samhället.

I *Tvivlen om det rationaliserade samfundets fornuft* är det av naturliga skäl Max Weber som är på tapeten. Författaren, Tage Bild, anser att Weber faktiskt är intressant som liberal eftersom han i opposition till en "ren" liberal ekonomisk teori försökte utveckla en sociologisk och verklighetsnära förståelse av ekonomin. I stället för att finna allmängiltiga "lagar" för ekonomins utveckling – som såväl marxister som liberaler ägnade sig åt – arbetade Weber med ett kulturvetenskapligt perspektiv vilket innebar att hans förståelse av det traditionella och snäva ekonomiska rationalitetsbegreppet kom att utmynna i ett omfattande begrepp om människans "för-

nuft". Med utgångspunkt i Webers generella förståelse av ekonomi har Bild i sin artikel undersökt Webers syn på förhållandet mellan stat och marknad och sedermera lanserat en egen samhällsdiagnos:

Både i kapitalismen och i den socialistiska planekonomin finns en oundviklig konflikt mellan formellt ekonomiska och materiella (icke-ekonomiska) former av rationalitet. Det moderna samhället kan icke erhålla ett fullständigt *förnuftsbegrepp*. Rationalisering på ett område leder oundvikligen till irrationalitet på ett annat område. (s 106)

Bild bygger vidare på Webers samtidsdiagnos och han talar i detta sammanhang om "rationalitetskonfliktens järnbur".

En tredje artikel som kan vara värd att uppmärksammas, inte minst på grund av dess aktuella och realpolitiska premisser, är *Fra blandingsøkonomi til forhandlingsøkonomi*. Författarna till detta bidrag, Klaus Nielsen och Ove K Pedersen, ger inledningsvis en definition av begreppet förhandlingsekonomi:

Förhandlingsekonomi innebär att en stor del av resursallokeringen är betingad av institutionaliserade förhandlingar mellan olika självständiga beslutsorgan i staten och i verksamheter som via institutionella ramar och diskursiva processer integreras i förhandlingar som framtvingar kompromisser och främjar en ömsesidig förståelse av normativa ramar. (s 171)

Huvuduppgiften för Nielsen och Pedersen är att tillhandahålla ett teoretiskt perspektiv på begreppet för-

handlingsekonomi och i sin studie startar de med två klassiska dogmer för ögonen: idealet om en optimal resursallokering via en ömsesidig balans mellan marknaden och statlig korrektion, samt idealet om en rättsstat där skiljelinjen mellan den statliga sfären och den privata frihetssfären är klart markerad. Författarna hävdar att förhandlingsekonomin diskursiva och institutionella karaktär har gjort att idealen har förlorat sin mening. Gränsen mellan den normativa sfären och den värdenutrala avsiktsorienterade sfären bryts dessutom ned genom förhandlingsekonomin karaktär. Förhandlingsekonomin representerar, enligt Nielsen och Pedersens analys, en komplex blandning av rationalitetsformer vilket gör att frågor om effektivitet bör omformuleras så att förhandlings- och beslutsprocessens kvalitet inte går förlorad.

Beroende på eget intresse har jag betonat värdet i några artiklar. Denna något selektiva uppmärksamhet bör dock inte föringa de andra artiklarnas värde. En sammanfattande bedömning ger vid handen att boken både i sin helhet och i dess enskilda delar är en innehållsrik och intresseväckande läsning. Dessutom utgör boken ett besinningsfullt och teoriehistoriskt komplement till de något hejdlösa bidragen på *Dagens Nyheter*s debattsidor.

Bo Carlsson

Aktuell information

VARNING FÖR RÄTTSSOCIOLOGI!

utfärdade Antoinette Hetzler i en debattartikel i Vol 5 1988 Nr 3/4. Vi hade nog väntat oss någon gensaga med anledning av artikeln, men det kom ingen. Hetzler har däremot mött en del direkta reaktioner, och i ett inlägg vill hon kommentera dessa:

” Min 'Varning för rättssociologi' bör ses mot bakgrund av den infekterade, improduktiva vetenskapliga miljö som vid det tillfälle den skrevs rådde vid Rättssociologiska institutionen i Lund. Intrigerandet och hemlighetsmakeriet tillsammans med en hotbild av nedläggning och osäker framtid för alla anställda ödelade alla möjligheter till produktiv forskning.

Jag kände mig tvingad att lyfta fram debatten om rättssociologiämnets vetenskapliga innehåll, och

gjorde det med förhoppningen att skiljaktligheter på den vetenskapliga nivån skulle kunna avgöras genom vetenskaplig debatt. Jag har sedermera förstått att hotet mot rättssociologin aldrig legat på den vetenskapliga nivån, och att skillnader i vetenskapssyn istället haft en dimridåfunktion.

Jag vill här djupt beklaga att mitt blygsamma försök att få rätsida på vad jag upplevde som en vetenskaplig tvist har sårat vissa kollegor inom juridiska fakulteter som helt ägnat sin forskargärning åt en fruktbar och stimulerande vetenskaplig produktion om rättens roll i samhället. Rättssociologi behöver ständigt vidga sina kunskapsramar, och rättssociologin står i tacksamhetsskuld till de många rättsvetare som breddat sin forskning till att också omfatta samhällsvetenskapliga frågeställningar.

Den ämneskolonialism som påtalades i mitt första inlägg har en positiv motsvarighet i produktiva försök att vidga den egna disciplinen, att skapa en vetenskaplig pluralism. Det senare är en vetenskaplig och kulturell välgärning. Jag vill än en gång beklaga att forskare som på detta sätt bidrar till att spränga ämnesgänserna och skapa ett mer fruktbart forskningsklimat upplevt att de buntats ihop med kolonisatörerna i vad som kanske skulle kunna tolkas som en generell svartmålning av alla jurister.

Antoinette Hetzler ”

ARBETSLIVSCENTRUM

Med SOU 1990:54, *Arbetslivsforskning: inriktning, organisation och finansiering* aktualiseras än en gång omorganiseringen av Arbetslivscentrum (ALC). ALCs forskningsprofil är det tänkt, ska förstärkas, men framtiden för just den arbetsrättsliga forskningen på centret är osäker. Detta är desto underligare som just denna forskningsinriktning präglats av nytänkande om vetenskaplig pluralism och förnyelse av arbetsrättslig forskning, under ledning av ALCs arbetsrättsprofessor **Sten Edlund**.

I ALCs personaltidning, *Livet i centrum* (nr 9/90), presenteras bl a Sten Edlunds synpunkter på **Sven-Runo Bergqvists** utredning. Underlaget för utredarens tveksamhet till en fortsättning på den arbetsrättsliga forskningen vid ALC redovisas inte; inte heller, enligt Edlund, den nya tvärvetenskapliga arbetsrättsforskning som representeras av ARFO/ALC-gruppen. Arbetsrättsforskning är mycket mer än en juridifiering av arbetslivet. Professor Edlund argumenterar för att de ”rättsvetenskapliga institutionerna i landet”, enligt

hans mening, bör ”vara basen för en mera traditionellt betonad, s k rättsdogmatisk arbetsrättsforskning, även om det naturligtvis är önskvärt med en allmän breddning också där”. Han menar att en särskild plattform behövs för att nå ut med och driva den nya tvärvetenskapligt inriktade arbetsrättsforskningen. En sådan plattform svarar ARFO-gruppen för, och därmed ALC.

Vi bevakar fortsatt debatten om Arbetslivscentrums framtid.

ETT NORSKT PROBLEM

Law & Society Associations (LSA) årsmöte 1990 ägde rum på fashionable Claremont Hotel i Berkeley, Cal., i början av juni. Speciellt intressant för nordiska besökare var sessionen ”Law, Science and Reform in the Welfare State”, inte minst därför att ett par norska forskare där presenterade sin forskning. **Inger-Johanne Sand** från Institutet för offentlig och internationell rätt vid Oslo universitet menade i uppsatsen ”From Hierarchy to Conglomerate: Changes in the Organization of the Welfare State” att problemen i Norge med att organisera den offentliga sektorn härstammar från det förvaltningsmässiga statsmonopolet och hur detta förhållande påverkat organisation-utvecklingen vid den enskilda myndigheten och i förvaltningen i dess helhet.

Sand menar vidare att de omorganiseringar av den offentliga sektorn som genomförts bara varit *ad hoc*-lösningar, pragmatisk anpassning eller privatiseringar. Sands alternativ till omorganisering är att behålla den statliga organisationsramen för olika tjänster, att ge de enskilda myndigheterna mer självständighet, samt att vidga beslutsprocesserna till att om-

fatta samtliga inblandade parter.

Kanske kan våra norska grannar lära något från den svenska modellen, så som den framställs av Victor Pestoff i hans artikel på annan plats i detta nummer.

ABSENT FRIENDS...

Med tanke på att LSA-konferensen hölls i Berkeley hade nog många väntat sig att stöta på **Philippe Nonet**, en av Berkeley-universitetets främsta på området. Han valde emellertid att tillbringa konferensdagarna i sitt arbetsrum på Center for the Study of Law and Society. Vår representant fann honom där, och ett intressant samtal utspann sig om ramlagar, om rättssociologi och om inordnandet av centret under den juridiska fakulteten. När samtalet kom in på forskningen om rätt och samhälle, hänvisade Nonet till en artikel som han för några år sedan publicerades i *California Law Review* ("In the Matter of Green v. Recht", Vol 75, Jan. 1987, s. 363-377). Vi förhandlar för närvarande om publiceringsrätten till en svensk översättning, men vi kan inte undanhålla läsarna ett litet smakprov på Nonets skrivkonst:

” Now move to the busiest desk of the Library, where the latest and most urgently sought works of law and ... are being frenetically checked out and returned. (Under law and ..., people ceaselessly seek the new as such, never to find it.) Again pick up a few books and read. With that stuff you must learn to stay, for there is your world, and you have no escape. Be brave. If your nose is at all sensitive, follow Nietzsche's advice: Pinch it, because the odors of law and ... are among the foulest. If you have musical ears, plug them: the

whining and the howling would tear them. But keep your eyes open. Look at the people with whom law and ... has populated the earth. Look at that swarming mass of busy, hurried, restless, racing, ratlike humanity. Do you notice the lack of poise, the oblivion to form, the absence of any solemnity or decorum? See what and how these beings are: wanting and needing, being deficient, crippled, hence dependent, eager recipients, sufferers, motivated, acted upon, subjected to forces alien to them, behaving as they are caused, caused causes of further effects, means to ends that are means, never responsible, never punishable, never deserving, only able to have their future predicted, therefore also superstitiously crawling at the feet of fortunetellers in abject fear of pain and death. /.../

In law and ..., though not by it, humanity is defiled. In law and ..., humanity defiles itself. And this self-abasement consists in humanity letting the rabble within itself determine the essence of man, humanity making itself see the world with eyes of a spiteful, vulgar, tasteless, impotent, rancorous brute, who cannot stand the sight of any being out of the reach of his destructive hands, and will not relent until he has debased and violated all that comes on his way. ”

...AND PRESENT

Efter att ha tagit del av Nonets synpunkter på rätt och ... är det lätt att förstå att han inte kom till årsmötet på Claremont. Det hade väl t o m varit omöjligt för honom att visa sig där.

Även om flera andra ledande rättssociologer lyste med sin frånva-

ro, så fanns disciplinens "grand old man", och Nonets forne medarbetare, professor **Philip Selznick** på plats. Han var dels opponert på professor **Joel Handlars** bok *The Conditions of Discretion*, dels ordförande vid en session om "Political Philosophies and Legal Systems". Deltagarna kunde notera att Selznick fortfarande har ett stort intresse för rättens och samhällets utvecklingsmöjligheter.

LSA+RCSL

Årsmötet 1991, det tjugosjunde, hålls för första gången någonsin utanför USAs gränser, nämligen i Amsterdam, och det är en *joint venture* mellan Law & Society Association och ISA Research Council for the Sociology of Law. Denna unika konferens äger rum mellan den 26 och 29 juni, och ett upprop för deltagande har skickats ut.

Den som vill vara med ska skicka

utkast eller färdigt paper till båda arrangörsorganisationerna. Vi bjuder på adresserna:

LSA Program Committee Chair
William L.F. Felstiner
American Bar Foundation
750, N. Lake Shore Drive
Chicago, Ill. 60611, USA

RCSL Program Committee Chair
Erhard Blankenburg
Vrije Universiteit
de Boelelaan 1105
NL-1081 HV Amsterdam

MEDDELANDE

Rättssociologiska institutionen vid Lunds universitet har på förslag av dess professor, **Håkan Hydén**, lagts ned, och är sedan den 15 maj 1990 omorganiserad som en avdelning inom Sociologiska institutionen. Rättssociologiska institutionen blev 12 år.

Index Volym 1-6, 1983-1989

Artiklar

- Aarnio, Aulis & Jyrki Uusitalo: Paradigm i rättsdogmatiken. Mot en teori om förändring och framsteg inom rättsvetenskapen. Vol 1 1983/84 nr 4, s. 263-276
- Abrahamsson, Bengt: Synpunkter på organisationsteori. Vol 5 1988 nr 3/4, s. 286-287
- Akalu, Aster: En aspekt på rättsantropologisk forskning. Vol 2 1985 nr 1, s. 5-14
- Akalu, Aster: The Condition of Women and the Land Nationalization Law in Ethiopia. Vol 2 1985 nr 3/4, s. 189-204
- Anderberg, Jan & Håkan Gustafsson: Skatteflykt och rättssäkerhet. En studie av skatteflyktslagens tillämpning. Vol 4 1987 nr 1, s. 7-28
- Anderblad, Johan: Recension av Thomas Mathiesen, "Tittarsamhället". Vol 2 1985 nr 3/4, s. 247-248
- Banakar, Reza: The Dilemma of Law: An Examination of Controversial Judicial Decisions in Ethno-Culturally Based Legal Disputes. Vol 6 1989 nr 3/4, s. 225-250
- Bancaud, A.: Sociologen och rätten eller Frestelsen att skända. Vol 4 1987 nr 2, s. 119-134
- Belfrage, Henrik: Begreppet "jämfäst med sinnessjukdom" i svensk straffrätt. Vol 4 1987 nr 1, s. 39-62
- Belfrage, Henrik: Nymoralismen i svensk straffrättsdebatt. Vol 3 1986 nr 2, s. 85-98
- Bergholtz, Gunnar: Skäl och orsaker i samband med rättsliga avgöranden. Vol 1 1983/84 nr 4, s. 277-286
- Bertilsson, Margareta: Recension av Jørgen Dalberg-Larsen,

- "Retsstaten, velfærdsstaten og hvad så?". Vol 1 1983/84 nr 4, s. 307-314
- Bettini, Romano: The Sociology of Law and Empirical Research. Vol 2 1985 nr 3/4, s. 181-188
- Bjerkén, Torsten: Ramlagarna och förvaltningen. Vol 6 1989 nr 1/2, s. 123-136
- Blankenburg, Erhard: Research Concept for the Study of Implementation. Vol 2 1985 nr 3/4, s. 205-226
- Bleiklie, Ivar: The Selective Providers: Organization and Distribution Effects of Public Service Provision. Vol 1 1983/84 nr 1, s. 55-80
- Blomgren, Christer: Forskningsseminarium om arbetsrätt. Vol 6 1989 nr 3/4, s. 251-262
- Bruun, Kettil: Administrationen kan vara forskningens fiende. Vol 1 1983/84 nr 2, s. 135-144
- Börjesson, Mats: Är reflexiv rätt radikal? Vol 4 1987 nr 2, s. 147-150
- Carlsson, Bo: "Helan och Halvan": Processer och föreställningar kring den ökade förtidspensioneringen. Vol 6 1989 nr 1/2, s. 69-94
- Carlsson, Bo: En rationell diskurs; "Tillbaka till Rousseau". Vol 2 1985 nr 3/4, s. 163-180
- Carlsson, Bo: Habermas' teori om den kommunikativa kompetensen - "förlösningskonst eller sofism". Vol 3 1986 nr 2, s. 127-142
- Carlsson, Bo: Recension av Anthony Giddens, "Sociology". Vol 6 1989 nr 3/4, s. 263-266
- Carlsson, Bo: Recension av Bengt Furåker, "Stat och offentlig sektor". Vol 5 1988 nr 2, s. 149-152
- Carlsson, Bo: Recension av Csaba Varga, "The Place of Law in Lukács' World Concept". Vol 4 1987 nr 1, s. 72-75
- Carlsson, Bo: Recension av Johannes Weiss, "Weber and the Marxist World". Vol 4 1987 nr 1, s. 75-78
- Carlsson, Bo: Recension av Klaudi Klausen & Hviid Nielsen (red), "Stat & marked". Vol 6 1989 nr 3/4, s. 289-292
- Carlsson, Bo: Recension av Stig Strömholm, "A Short History of Legal Thinking in the West". Vol 3 1986 nr 3/4, s. 258-259
- Carlsson, Bo: Recension av Sørensen & Fivelsdal (red), "Fra Marx til Habermas". Vol 6 1989 nr 3/4, s. 270-278
- Carlsson, Bo: Recension av Thomas Mathiesen, "Makt och motmakt". Vol 1 1983/84 nr 1, s. 88-91
- Carlsson, Bo: Recension av Thomas Mathiesen, "Rätt, samhälle och politisk handling". Vol 1 1983/84 nr 1, s. 88-91
- Carlsson, Bo: Rättens kommunikationsskapande kvalitet. Vol 5 1988 nr 3/4, s. 229-252
- Carlsson, Bo: Är reflexiv rätt radikal? En bra fråga, men ett otillräckligt svar. Vol 4 1987 nr 3/4, s. 269-282
- Carlsson, Bo & Åke Isacson: Vård på lika villkor eller Vad är kvalitet i hälso- och sjukvården? Vol 3 1986 nr 2, s. 113-126
- Cotterrell, Roger B. M.: Critique and Law: The Problematic Legacy of the Frankfurt School. Vol 3 1986 nr 2, s. 99-112
- Cressey, Donald R.: Honesty is the Best Policy: Self-Regulation as a Strategy for Maximizing Corporate Profit. Vol 1 1983/84 nr 3, s. 177-194
- Dezalay, Yves: Putting Justice "Into Play" on the Global Market:

- Law, Lawyers, Accountants and the Competition for Financial Services. Vol 6 1989 nr 1/2, s. 9-69
- Eder, Klaus: Collective Learning Processes and Social Evolution: Towards a Theory of Class Conflict in Modern Society. Vol 1 1983/84 nr 1, s. 23-36
- Englander, Birgitta: Recension av Tove Stang Dahl, "Kvinnerett I & II". Vol 3 1986 nr 1, s. 6670
- Ericsson, Lars: Civil ohörsamhet. Vol 5 1988 nr 1, s. 55-76
- Ericsson, Lars: Ramproblem. Vol 2 1985 nr 3/4, s. 227-236
- Ericsson, Lars: Recension av Adam Podgorecki & Christopher J. Whelan (eds), "Sociological Approaches to Law". Vol 1 1983/84 nr 1, s. 84-88
- Ericsson, Lars: Recension av Bertil Bengtsson, "Miljörätt". Vol 4 1987 nr 1, s. 71-72
- Ericsson, Lars: Recension av Dennis Töllborg, "Personalkontroll. En ideologikritisk studie kring den svenska personalkontrollkungörelsen". Vol 3 1986 nr 2, s. 149-151
- Ericsson, Lars: Recension av Robert L. Kidder, "Connecting Law and Society. An Introduction to Research and Theory". Vol 3 1986 nr 3/4, s. 250-258
- Eriksson, Kjell E.: Recension av Wendt/Nygren/Danielsson, "Fifflarna. En bok om ekonomisk brottslighet". Vol 1 1983/84 nr 3, s. 237-240
- Eyerman, Ron: Recension av Lars Ericsson, "Ett surt regn kommer att falla. Naturen, myndigheterna och allmänheten". Vol 2 1985 nr 3/4, s. 243-247
- Froestad, Jan (se Jensen, Thor Øivind & Jan Froestad)
- Fuszara, Malgorzata: The Law – A Special Or Normal State? Vol 5 1988 nr 2, s. 133-148
- Fuszara, Malgorzata, Iwona Jakubowska & Jacek Kurczewski: Justice in Times of Rationing. Vol 6 1989 nr 1/2, s. 95-122
- Graver, Hans Petter: Det rettslige beslutningsmodell og indentitetsmessige forandringer. Vol 3 1986 nr 1, s. 45-58
- Grosskopf, Göran: Ekonomisk brottslighet – rättsäkerhet och rättsbildning. Vol 1 1983/84 nr 3, s. 225-230
- Gustafsson, Håkan: Rättssäkerheten, moralen och "socialsäkerheten". Vol 5 1988 nr 3/4, s. 253-278
- Gustafsson, Håkan (se Anderberg, Jan & Håkan Gustafsson)
- Handler, Joel F.: What is Welfare Policy? Vol 6 1989 nr 3/4, s. 205-224
- Hermerén, Göran & Tore Nilstun: Hydén och kausalanalysen. Vol 2 1985 nr 1, s. 59-63
- Hetzler, Antoinette: Frivillig arbetslöshet – ett rättssociologiskt problemområde. Vol 3 1986 nr 3/4, s. 217-228
- Hetzler, Antoinette: Handikappersättning. Vol 5 1988 nr 1, s. 7-30
- Hetzler, Antoinette: Klaus Eder och klasskampen. Vol 1 1983/84 nr 1, s. 19-22
- Hetzler, Antoinette: Policyimplementering genom lag: Arbets-skadeförsäkringens tillämpning. Vol 1 1983/84 nr 1, s. 37-54
- Hetzler, Antoinette: Recension av Adam & Jessica Kuper (eds), "The Social Science Encyklopedia". Vol 2 1985 nr 3/4, s. 249-250
- Hetzler, Antoinette: Recension av Kjetil Bruun (ed), "Controlling Psychotropic Drugs. The Nordic Experience". Vol 1 1983/84 nr 2,

- s. 161-163
- Hetzler, Antoinette: Rättssäkerhet eller rättsskydd? Vol 1 1983/84 nr 3, s. 215-224
- Hetzler, Antoinette: Varning för "rättssociologi"! Vol 5 1988 nr 3/4, s. 279-283
- Hydén, Håkan: Kausalsamband men inte kausalanalys. Vol 2 1985 nr 1, s. 63-66
- Hydén, Håkan: Arbetslivsforskningens frihet. Vol 1 1983/84 nr 3, s. 231-236
- Hydén, Håkan: Kausalanalys – den endimensionella förklaringsmodellen. Vol 1 1983/84 nr 4, s. 295-306
- Isacsson, Åke (se Carlsson, Bo & Åke Isacsson)
- Jakubowska, Iwona (se Fuszara, Malgorzata, Iwona Jakubowska & Jacek Kurczewski)
- Jensen, Thor Øivind & Jan Froestad: Interest Organizations – A Complex Answer to Political Poverty. Vol 5 1988 nr 2, s. 85-117
- Joerges, Christian: Amerikanska och tyska traditioner inom sociologisk rättsvetenskap och kritisk rättsteori. Vol 3 1986 nr 3/4, s. 199-216
- Johnsen, Jon T.: Professional and Common Legal Understanding. Vol 5 1988 nr 3/4, s. 213-228
- Kalderstam, Johnny: Recension av Dan Magnusson, "Ekonomisk brottslighet i Sverige". Vol 1 1983/84 nr 3, s. 242-244
- Kalderstam, Johnny: Recension av Dan Magnusson, "Konkurser och ekonomisk brottslighet". Vol 1 1983/84 nr 3, s. 242-244
- Karlsson, Tom: Recension av Jan Odhnoff & Casten von Otter, "Arbetets rationaliteter. Om framtidens arbetsliv". Vol 5 1988 nr 2, s. 154-155
- Kurczewski, Jacek (se Fuszara, Malgorzata, Iwona Jakubowska & Jacek Kurczewski)
- Kähl, Ingela: Demokratin i Haselapedagogiken. Vol 5 1988 nr 2, s. 119-132
- Leander, Karen: Kritiska kriminologer konfererar. Vol 4 1987 nr 1, s. 63-70
- Long, Susan: The Impact of Information on Law Enforcement. Vol 2 1985 nr 2, s. 79-108
- Lundberg, Lars: Reglering av arbetsmiljön – formalia, praxis och teori. Vol 1 1983/84 nr 2, s. 119-134
- Miller, William: Making Sense of Development. Vol 4 1987 nr 1, s. 29-38
- Miller, William: Recension av Aster Akalu, "Beyond Morals? Experiences of Living the Life of the Ethiopian Nuer". Vol 3 1986 nr 1, s. 59-66
- Månsson, Sven-Axel: Kärlek och kulturkonflikt. Vol 2 1985 nr 1, s. 15-38
- Nerd, Mari: Om JO:s värv och verkan. Vol 1 1983/84 nr 2, 145-160
- Nerd, Mari: Recension av Bo Svensson, "Ekonomisk kriminalitet". Vol 1 1983/84 nr 3, s. 240-242
- Nerd, Mari: Recension av William M. Evan, "The Sociology of Law". Vol 1 1983/84 nr 1, s. 81-83
- Nilstun, Tore (se Hermerén, Göran & Tore Nilstun)
- Oliver, Mike: Social Policy and Disability: The Creation of Dependency. Vol 5 1988 nr 1, s. 31-48
- Olsson, Sven-Erik: Bör kvinnofrågan frigöras? Vol 2 1985 nr 3/4, s. 237-242
- Olsson, Sven-Erik: EKO-kommissionen och kampen mot den ekonomiska brottsligheten. Vol 1

- 1983/84 nr 3, s. 195-214
- Olsson, Sven-Erik: Recension av Anders Östnäs, "Socialtjänsten och unga lagöverträdare". Vol 5 1988 nr 2, s. 155-157
- Olsson, Sven-Erik: Recension av Bengt Abrahamsson, "Varför finns organisationer? Kollektiv handling, yttre krafter och inre logik". Vol 3 1986 nr 3/4, s. 247-250
- Olsson, Sven-Erik: Recension av Nielsen & Pedersen (red), "Forhandlingsøkonomi i Norden". Vol 6 1989 nr 3/4, s. 279-289
- Olsson, Sven-Erik: Recension av Raymond Boudon, "The Logic of Social Action. An Introduction to Sociological Analysis". Vol 4 1987 nr 2, s. 154-156
- Olsson, Sven-Erik: Recension av Thomas Mathiesen, "Kan fångellet försvaras?". Vol 5 1988 nr 2, s. 152-154
- Peczenik, Aleksander: Juridiska data. Ett bidrag till rättens ontologi. Vol 1 1983/84 nr 4, s. 253-262
- Pestoff, Victor A.: Organisationernas medverkan och förhandlingar i svensk konsumentpolitik. Vol 6 1989 nr 3/4, s. 159-204
- Reich, Norbert: Anmärkningar till den amerikanska teorin om reglering och begränsade ramar. Vol 1 1983/84 nr 2, s. 101-118
- Rimsten, Olle: Om rättsligt beslutsfattande i arbetsdomstolen. Vol 3 1986 nr 1, s. 5-26
- Rolfson, Margaretha: Recension av Heine Andersen, "Rationalitet, velfærd & retfærdighed". Vol 6 1989 nr 1/2, s. 143-146
- Rolfson, Margaretha: Tabu mot generalpreventionen i debatten om kriminalvården. Vol 6 1989 nr 1/2, 137-142
- Roos, Carl Martin: Föräldrars ansvar för barnens skadegörelse. Vol 5 1988 nr 3/4, s. 167-182
- Sousa Santos, Boaventura de: Rätten – en karta för felläsningar. Mot ett postmodernt rättsbegrepp. Vol 4 1987 nr 2, s. 87-118
- Stefansdóttir, Sigrídur: Trygghetsförsäkring vid arbetsskada. Vol 3 1986 nr 3/4, s. 229-240
- Stjernquist, Per: Brev till Agnete Weis Bentzen. Vol 3 1986 nr 3/4, s. 241-242
- Stjernquist, Per: En aspekt på rätts-sociologisk forskning. Vol 1 1983/84 nr 1, s. 7-18
- Stjernquist, Per: Recension av Aster Akalu, "The Nuer View of Biological Life". Vol 6 1989 nr 3/4, s. 267-270
- Stjernquist, Per: Recension av Hezron Randa, "Problems of Interaction Between English Imposed System of Law and Lou Customary Law in Kenya". Vol 4 1987 nr 2, s. 151-154
- Stjernquist, Per: Recension av Katherine S. Newman, "Law and Economic Organization". Vol 2 1985 nr 1, s. 67-68
- Stjernquist, Per: Recension av Lenart Lundquist, "Implementation Steering: An Actor-Structure Approach". Vol 4 1987 nr 3/4, s. 283-286
- Stjernquist, Per: Recension av Torstein Eckhoff, "Statens styringsmuligheter, särskilt i resurs- og miljøspørgsmål". Vol 1 1983/84 nr 2, s. 163-165
- Stjernquist, Per: Socialpolitik och jämlikhet. Vol 2 1985 nr 1, s. 49-58
- Stjernquist, Per: Synpunkter på organisationsteori. Vol 5 1988 nr 3/4, s. 284-285
- Usitalo, Jyrki (se Aarnio, Aulis & Jyrki Usitalo)
- Varga, Cs.: From Legal Customs To Legal Folkways. Vol 2 1985 nr

- 1, s. 39-48
- Varga, Csaba: Macrosociological Theories of Law: A Survey and Appraisal. Vol 3 1986 nr 3/4, s. 165-198
- Wærness, Kari: Comments on Mike Oliver's "Social Policy and Disability". Vol 5 1988 nr 1, s. 49-54
- Weis Bentzen, Agnete: Svar till Per Stjernquist. Vol 3 1986 nr 3/4, s. 242-245
- Widerberg, Karin: Kampen om rätten. Vol 3 1986 nr 2, s. 143-148
- Widerberg, Karin: Världens bästa reformer – en fråga om perspektiv? Den svenska föräldraledighetslagstiftningen i rampljus. Vol 2 1985 nr 2, s. 109-124
- Ziegert, Klaus A.: Kvinnor och kvoter: hur effektiv är rätten? Vol 2 1985 nr 2, s. 125-146
- Ziegert, Klaus A.: Legal Education at Work: The Impossible Task of Teaching Law. Vol 5 1988 nr 3/4, s. 183-212
- Zvekcic, Ugljesa: Professionalism Scale: An Empirical Assessment of Judges' Professional Ideology. Vol 3 1986 nr 1, s. 27-44
- Ödmann, Ella: Vem bryr sig om portalparagrafer? En rättssociologisk kommentar till NRL och PBL. Vol 4 1987 nr 2, s. 135-146
- ological Life. Vol 6 1989 nr 3/4, s. 267-270
- Andersen, Heine: Rationalitet, velfærd & retfærdighed. Vol 6 1989 nr 1/2, s. 143-146
- Bengtsson, Bertil: Miljörätt. Vol 4 1987 nr 1, s. 71-72
- Boudon, Raymond: The Logic of Social Action. An Introduction to Sociological Analysis. Vol 4 1987 nr 2, s. 154-156
- Bruun, Kettel (ed): Controlling Psychotropic Drugs. The Nordic Experience. Vol 1 1983/84 nr 2, s. 161-163
- Dahl, Tove Stang: Kvinnerett I & II. Vol 3 1986 nr 1, s. 6670
- Dalberg-Larsen, Jørgen: Retsstaten, velfærdsstaten og hvad så? Vol 1 1983/84 nr 4, s. 307-314
- Eckhoff, Torstein: Statens styringsmuligheder, særskilt i ressurs- og miljøspørgsmål. Vol 1 1983/84 nr 2, s. 163-165
- Ericsson, Lars: Ett surt regn kommer att falla. Naturen, myndigheterna och allmänheten. Vol 2 1985 nr 3/4, s. 243-247
- Evan, William M: The Sociology of Law. Vol 1 1983/84 nr 1, s. 81-83
- Furåker, Bengt: Stat och offentlig sektor. Vol 5 1988 nr 2, s. 149-152
- Giddens, Anthony: Sociology. Vol 6 1989 nr 3/4, s. 263-266
- Hetzler, Antoinette: Rättens roll i socialpolitiken. Vol 2 1985 nr 1, s. 49-58
- Kidder, Robert L.: Connecting Law and Society. An Introduction to Research and Theory. Vol 3 1986 nr 3/4, s. 250-258
- Klaudi Klausen, Kurt & Torben Hviid Nielsen (red): Stat & marked: Fra Leviathan og usynlig hånd til forhandlingsøkonomi. Vol 6 1989 nr 3/4, s. 289-292

Recenserade böcker

- Abrahamsson, Bengt: Varför finns organisationer? Kollektiv handling, yttre krafter och inre logik. Vol 3 1986 nr 3/4, s. 247-250
- Akalu, Aster: Beyond Morals? Experiences of Living the Life of the Ethiopian Nuer. Vol 3 1986 nr 1, s. 59-66
- Akalu, Aster: The Nuer View of Bi-

- Kuper, Adam & Jessica (eds): The Social Science Encyklopedia. Vol 2 1985 nr 3/4, s. 249-250
- Lundquist, Lennart: Implementation Steering: An Actor-Structure Approach. Vol 4 1987 nr 3/4, s. 283-286
- Magnusson, Dan: Ekonomisk brottslighet i Sverige. Vol 1 1983/84 nr 3, s. 242-244
- Magnusson, Dan: Konkurer och ekonomisk brottslighet. Vol 1 1983/84 nr 3, s. 242-244
- Mathiesen, Thomas: Kan fängelset försvaras? Vol 5 1988 nr 2, s. 152-154
- Mathiesen, Thomas: Makt och motmakt. Vol 1 1983/84 nr 1, s. 88-91
- Mathiesen, Thomas: Rätt, samhälle och politisk handling. Vol 1 1983/84 nr 1, s. 88-91
- Mathiesen, Thomas: Tittarsamhället. Vol 2 1985 nr 3/4, s. 247-248
- Newman, Katherine S.: Law and Economic Organization. Vol 2 1985 nr 1, s. 67-68
- Nielsen, Klaus & Ove K. Pedersen (red): Forhandlingsøkonomi i Norden. Vol 6 1989 nr 3/4, s. 279-289
- Odhnoff, Jan & Casten von Otter: Arbetets rationaliteter. Om framtidens arbetsliv. Vol 5 1988 nr 2, s. 154-155
- Podgorecki, Adam & Christopher J. Whelan (eds): Sociological Approaches to Law. Vol 1 1983/84 nr 1, s. 84-88
- Preston, P. W.: Making Sense of Development. Vol 4 1987 nr 1, s. 29-38
- Randa, Hezron: Problems of Interaction Between English Imposed System of Law and Lou Customary Law in Kenya. Vol 4 1987 nr 2, s. 151-154
- Strömholm, Stig: A Short History of Legal Thinking in the West. Vol 3 1986 nr 3/4, s. 258-259
- Svensson, Bo: Ekonomisk kriminalitet. Vol 1 1983/84 nr 3, s. 240-242
- Sørensen, Henning & Egil Fivelsdal (red): Fra Marx til Habermas. Vol 6 1989 nr 3/4, s. 270-278
- Töllborg, Dennis: Personalkontroll. En ideologikritisk studie kring den svenska personalkontrollkungörelsen. Vol 3 1986 nr 2, s. 149-151
- Varga, Csaba: The Place of Law in Lukács' World Concept. Vol 4 1987 nr 1, s. 72-75
- Weiss, Johannes: Weber and the Marxist World. Vol 4 1987 nr 1, s. 75-78
- Wendt, Brynolf, Arne Nygren & Karl Danielsson: Fiffarna. En bok om ekonomisk brottslighet. Vol 1 1983/84 nr 3, s. 237-240
- Östnäs, Anders: Socialtjänsten och unga lagöverträdare. Vol 5 1988 nr 2, s. 155-157

UNIVERSITETSBIBLIOTEKET

91 -05- 2 1

LUND

Skuggor ur det förflutna

BAKNUMMER AV TIDSKRIFT FÖR RÄTTSSOCIOLOGI TILL LÅGA PRISER.

Enkelnummer SEK 25:-, dubbelnummer SEK 40:-. Beställ genom att sätta in beloppet på pg 6 96 88-0, Tidsskrift för rättssociologi. Ange önskade nummer på talongen.

Vol 1 1983/84 Nr 1

Per Stjernquist: En aspekt på rättssociologisk forskning

Klaus Eder: Collective Learning Processes and Social Evolution; Towards a Theory of Class Conflict in Modern Society

Antoinette Hetzler:

Policyimplementering genom lag; Arbetskadeförsäkringens tillämpning

Ivar Bleiklie: The Selective Providers; Organization and Distribution Effects on Public Service Provision

Vol 1 1983/84 Nr 2

SLUTSÅLD

Vol 1 1983/84 Nr 3

Donald R. Cressey: Honesty is the Best Policy; Self-Regulation as a Strategy for Maximizing Corporate Profit

Sven-Erik Olsson: EKO-kommissionen och kampen mot den ekonomiska brottsligheten

Antoinette Hetzler: Rättssäkerhet eller rättsskydd

Vol 1 1983/84 Nr 4

Aleksander Peczenik: Juridiska data; Ett bidrag till rättsens ontologi

Aulis Aarnio & Jyrki Uusitalo: Paradigm i rättsdogmatiken; Mot en teori om förändring och framsteg inom rättsvetenskapen

Junnar Bergholtz: Skäl och orsaker i samband med rättsliga avgöranden

Håkan Hydén: Kausalanalys - den endimensionella förklaringsmodellen

Vol 2 1985 Nr 1

Aster Akalu: En aspekt på rättssociologisk forskning

Sven-Axel Månsson: Kärlek och kulturkonflikt

Cs. Varga: From Legal

Customs to Legal

Folkways

Per Stjernquist:

Socialpolitik och

jämlikhet

Göran Hermerén & Tore

Nilstun: Hydén och

kausalanalysen

Håkan Hydén:

Kausalsamband men inte

kausalanalys

Vol 2 1985 Nr 2

Susan B. Long: The Impact of Information on Law Enforcement

Karin Widerberg: Världens bästa reformer - en fråga om perspektiv? Den svenska föräldralidighetslagstiftningen i rampljus

Klaus A. Ziegert: Kvinnor och kvoter; Hur effektiv är rätten?

Vol 2 1985 Nr 3-4

Bo Carlsson: En rationell diskurs; "Tillbaka till Rousseau"

Romano Bettini: The Sociology of Law and Empirical Research

Aster Akalu: The Condition of Women and the Land Nationalization Law in Ethiopia

Erhard Blankenburg: Research Concepts for the Study of Implementation

Lars Ericsson: Ramproblem

Sven-Erik Olsson: Bör kvinnofrågan frigöras?

Vol 3 1986 Nr 1

Olle Rimsten: Om rättsligt beslutsfattande i Arbetsdomstolen

Ugljesa Zvekc: Professionalism Scale; An Empirical Assessment of Judges' Professional Ideology

Hans Petter Graver: Den rettslige beslutningsmodell og indentitetsmessige forandringar

Vol 3 1986 Nr 2

Henrik Belfrage: Ny-

moralismen i svensk straffrättsdebatt

Roger B.M. Cotterrell:

Critique and Law: The Problematic Legacy of the Frankfurt School

Bo Carlsson & Åke Isacson: Vård på lika villkor eller Vad är kvalitet i hälso- och sjukvården?

Bo Carlsson: Habermas' teori om den kommunikativa kompetensen

Karin Widerberg: Zimbabwe - kampen om rätten

Vol 3 1986 Nr 3-4

Csaba Varga: Macrosociological Theories of Law

Christian Joerges: Amerikanska och tyska traditioner inom

sociologisk rättsvetenskap och kritisk rättsteori

Antoinette Hetzler: Frivillig arbetslöshet - ett rättssociologiskt problemområde

Sigrídur Stefánsdóttir: Trygghetsförsäkring vid arbetsskada

Vol 4 1987 Nr 1

Jan Anderberg & Håkan Gustafsson: Skatteflykt och rättssäkerhet

William Miller: Making Sense of Development

Henrik Belfrage: Begreppet "jämställd med sinnessjukdom" i svensk straffrätt

Karen Leander: Kritiska kriminologer konfererar

Vol 4 1987 Nr 2

Boaventura de Sousa Santos: Rätten - en karta för felläsningar. Mot ett postmodernt rättsbegrepp

A. Bancaud: Sociologen och rätten eller Frestelsen att skända

Ella Ödmann: Vem bryr sig om portalparagrafer? Om naturresurslagen och plan-

och bygglagen

Vol 4 1987 Nr 3-4

TEMA: Professuren i rättssociologi

Vol 5 1988 Nr 1

Antoinette Hetzler: Handikappersättning

Mike Oliver: Social Policy and Disability

Lars Ericsson: Civil

ohörsamhet

Vol 5 1988 Nr 2

Thor Øivind Jensen & Jan

Froestad: Interest Organ-

izations: A Complex Answer to Political

Poverty

Ingela Kåhl: Demokratin i

Hasselapedagogiken

Malgorzata Fuszara: The

Law: A Special or Normal

State?

Vol 5 1988 Nr 3/4

Carl-Martin Roos: Föräld-

rars ansvar för barnens

skadegörelse

Klaus A. Ziegert: Legal

Education at Work: The

Impossible Task of

Teaching Law

Jon T. Johnsen: Professional

and Common Legal

Understanding

Bo Carlsson: Rättsens

kommunikationsskapande

kvalitet

Håkan Gustafsson: Rättssäkerheten, moralen

och "socialsäkerheten"

Vol 6 1989 Nr 1/2

Yves Dezalay: Putting

Justice "Into Play" on the

Global Market

Bo Carlsson: "Helan &

Halvan": Processer och

föreställningar kring den

ökande

förtidspensioneringen

Fuszara/Jakubowska/Kur-

czewski: Justice in Times

of Rationing

Torsten Bjerkén: Ramlagarna och

förvaltningen

